

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ST. OLAI KIRKE
HELSINGØR

HISTORIE OG BESKRIVELSE

AF
HENNING HENNINGSEN

ÅRBOG 1959

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

ST. OLAI KIRKE
HELSINGØR

ST. OLAI KIRKE
HELSINGØR

Historie og beskrivelse

AF
HENNING HENNINGSEN

ÅRBOG 1959

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

Denne bog er sat med Garamond og trykt i C. Nordlundes Bogtrykkeri (Osw. Terkelsen), Hillerød, 1959. Klicheerne er udført af Buchtrup, Århus; papiret er tryk E fra De forenede Papirfabrikker.

Nærværende bog, der danner første afsnit af det festskrift, som St. Olai sogns menighedsråd har udsendt i 400-året for kirkens fuldendelse 1559, er udkommet i økonomisk samarbejde med og takket være venlig imødekommethed fra menighedsrådet.

INDLEDNING

St. Olai kirke kan 1959 fejre sit 400 års jubilæum. Som den nu står, var den i det store og hele færdig 1559, da murmester Peder Ipsen fra Landskrone tirsdag næst før Mikkelsdag drog hjem med sine svende, efter at de havde slået de sidste hvælvinger over højskibet og forhøjet det gamle tårn med nogle stokværk.

I virkeligheden kunne kirken med lige så stor ret omkring denne tid fejre 750 års jubilæum, idet den må være blevet grundlagt omtrent år 1200. Vi kender blot ikke det nøjagtige årstal.

Alle i Helsingør elsker byens store kirke, der med sine røde mure og grønne kobbertage, med sit høje spir og sin slanke tagrytter rager op over mylderet af den gamle bydels rødtagede huse. Vidt ude fra Sundet ser man kirken, der sammen med Kronborg behersker byens silhouet og giver provinsbyen sin karakter og farve. Og dens indre elsker vi, med dets høje rejning, dets rigdom af skønne og kunstfærdige ting, dets farver, lys og højtid. Det er en kirke, som vi kan være stolte af.

Men, hånden på hjertet, – hvormange af os kender så særlig meget til kirkens historie, til detaljerne i dens opbygning, til det kunstfærdigt snittede og huggede, malede og smedede inventar? For dem, der elsker at fordybe sig i ældre tiders kunstflid og skaberglæde, og som vil vide besked om deres kirke, er denne vejledning skrevet. Uanset hvordan vi moderne mennesker stiller os til kirkens lære, må vi tage det som et faktum, at vore forfædre ofrede det bedste de formåede på deres gudshuse. Håndværkere og kunstnere kappedes om at yde, hvad de kunne, og menighedens medlemmer gav villigt og efter evne til udsmyknin-

gen af Guds og deres eget hus. De ypperste og interessanteste udtryk for ældre tiders kunstglæde og kunnen træffer vi derfor først og fremmest i vore kirkebygninger. Vi kan være glade over, at vi i kirkerne her i Helsingør – det gælder i lige så høj grad St. Marie kirke – er særdeles begunstigede, hvad skatte fra fortiden angår.

I stedet for at gå kronologisk frem har jeg valgt at forme bogen som en fyldig vejledning, man kan tage i hånden og benytte, hvis man har lyst til at få noget nærmere at vide om bygningens ydre og indre og alt hvad dertil hører. Læseren og jeg vil gå en tur sammen, og alt hvad vi ser, småt og stort, vil blive omtalt, efterhånden som vi kommer forbi det på vor vandring. Vi begynder på vestsiden foran tårn og indgang, går så langs nordsiden, drejer om forbi østsiden med korgavlen, passerer syd om kirken og våbenhuset og går derpå ind gennem vesttårnet i kirkerummet. Herinde vandrer vi først op ad midterskibet til koret, som vi beser, hvorefter vi går tilbage gennem midterskibet mod orglet, drejer så op gennem nordre sideskib, og når vi har set det, går vi tilbage ned gennem søndre sideskib. Bagefter besøger vi de steder, man almindeligvis ikke kan komme: tårnet med klokker og spir, højskibshvælvingerne og sideskibslofterne.

Undervejs må vi standse mange gange for at se på de enkelte ting og læse om dem i vejledningen. Det tager tid, og det hele kan ikke gøres ved ét besøg. Men det gør heller ikke noget, for et kunstværk som St. Olai kirke bliver man først fortrolig med efter gentagne rundgange. Det er mit håb, at teksten vil kunne glæde mange af læserne og hjælpe med til at uddybe deres forståelse af alt det skønne og interessante, den gamle kirke rummer af kunstskatte og minder om kirkens egen historie, om ældre tiders fromhedsliv og om byens hengangne slægter, for hvem livet engang har været lige så håndgribeligt og nært, som det er for os børn af i dag, og som nu hviler i deres grave under kirkegulvet eller på kirkegården og kun er et navn og et årstal for os, – ja mange gange ikke engang det.

Før rundturen begynder, vil det være rart, om læseren vil studere den oversigt over kirkens bygningshistorie, der bringes på de følgende sider, – og det vil heller ikke være så galt, om han også gennemlæser den *efter* rundturen for derved at få samling på de spredte iagttagelser, der er anstillet undervejs.

Et praktisk råd: tag en kikkert med på turen. Der er så mange enkeltheder, især inde i rummet, som man går glip af, når man skal se med det blotte øje.

Indskrifter på dansk i kirken er i reglen blevet normaliserede til moderne dansk. Oversættelsen af skriftsteder til dansk er for de ældres vedkommende citeret efter Christian III's bibel fra 1551. Personnavnene, der i ældre tid altid skrives uden fast form, er lempeligt normaliserede.

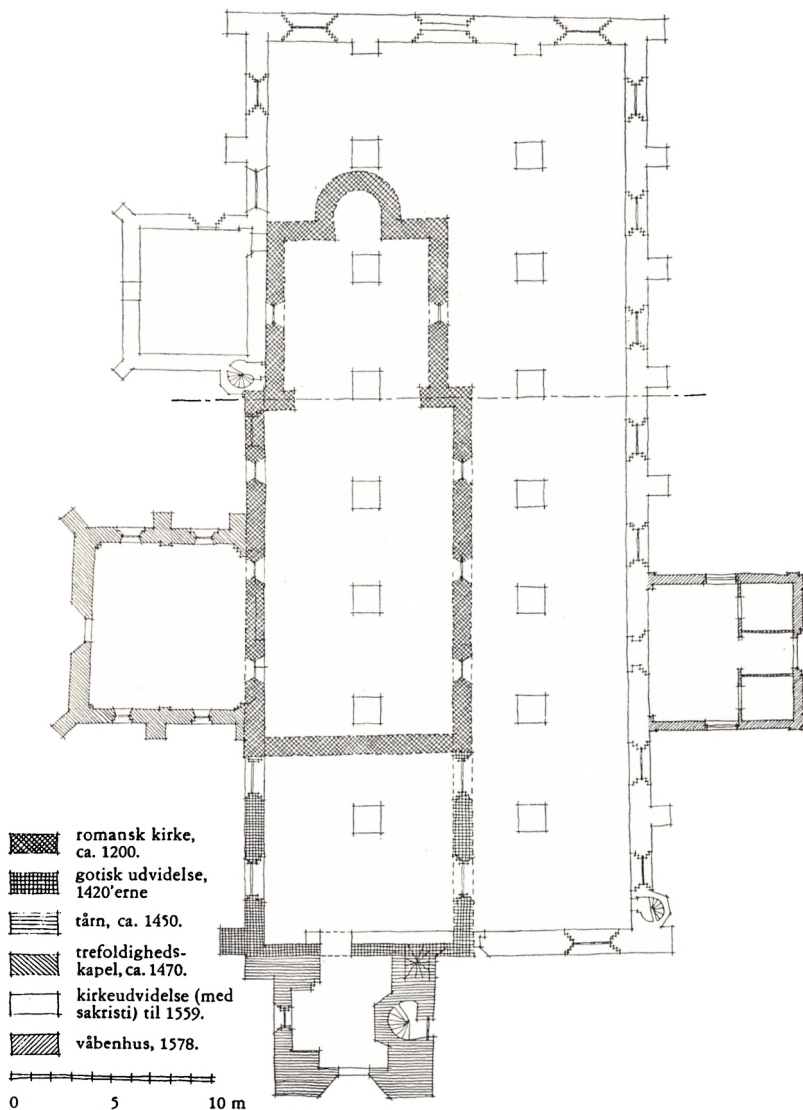
Der er i beskrivelserne ikke skelnet mellem messing og malm.

KIRKENS BYGNINGSHISTORIE

MIDDELALDEREN

Helsingør købstad fejrede i 1926 sit 500 års jubilæum med en hel sommers festligheder. I virkeligheden gjaldt festen dog kun en episode, omend en såre vigtig, i byens historie, nemlig den begivenhed, at kong Erik af Pommern 2/6 1426 gav byen dens privilegier. Helsingør er nemlig langt ældre end 500 år, men hvor gammel ved vi ikke.

Omkring år 1200 er den første St. Olai kirke blevet bygget, uden at der dog nævnes noget om den i de sparsomt bevarede middelalderlige dokumenter. Vi skal senere se resterne af denne kirkes nordmur, når vi går rundt om kirken. Den har været opført af røde, let riffelhuggede teglsten (munkesten), lagt i munkeskifte (to løbere og én binder), og murene har været solide og tykke. Under tagskægget har der været en beskeden prydelser, en romansk rundbuefrise, og ved enderne har der været hjørnelisener, lodrette murlister. Der har været 3 små højtsiddende romanske vinduer i hver side – rester af de to findes i nordmuren –, og mod nord var indgangen for kvinder, mod syd for mænd. Kirken har været ca. $19\frac{1}{4}$ m lang udvendig og ca. $6\frac{1}{2}$ m høj til tagskægget; vi gætter på, at bredden har været ca. 12 m. Kirken må have set ud som så mange andre små samtidige romanske landsbymurstenskirker. Bedst kan man gøre sig en forestilling derom ved at sammenligne den med den nærliggende *Tikøb kirke*, således som dennes skib og kor står den dag i dag. Kun ved fremtidige gravninger i St. Olai vil man nøjagtigt kunne fastslå detaljerne i grundridset; formentlig må den gamle kirkes grundmure være bevaret under kirke-

Grundplan over St. Olai kirke (øst opad). Ved skraveringer er de forskellige faser i kirkens bygningshistorie forsøgt angivet, og den formodede plan for den gamle kirke er indtegnet med stiplede linjer. Den midlertidige vestmur for de tre østfag, der 1521 blev indviet som kor, er angivet ved en tværlinje.

– Tegnet af arkitekt Mads Drosted, M.A.A., Helsingør.

gulvet. – Murene har sikkert hvilet på en profileret sokkel. Et tårn har kirken næppe haft, men mod øst har der selvfølgelig stået en mindre og smallere korbygning, som måske har været afsluttet med en halvcirkelformet apsis. Loftet har været et fladt bjælkeloft, og tagets rejsning har været ret stejl.

De angivne mål, der ser så underlig tilfældige ud udtrykt i meter, skal omregnes til det lokale mål helt fra middelalderen, nemlig den sjællandske alen på ca. 63 cm; derved kommer man til anderledes rimeligt udseende tal, nemlig 30 alen i længden, 10 alen i højden og 20 alen for den formodede bredde. Arkitekten har tydeligt nok brugt et mål, der kunne deles med 10. Til sammenligning tjener, at Tikøb kirke er 19 m lang, altså som den første St. Olai, og 10,4 m bred (dvs. $30 \times 16\frac{1}{2}$ alen); dens kor er ca. 8×8 m i kvadrat ($12\frac{1}{2} \times 12\frac{1}{2}$ alen).

I 1420'erne skete der noget i det lille bysamfund Helsingør, som fik et voldsomt opsving på grund af, at Erik af Pommern indførte øresundstolden. Borgen Krogen, forgængeren for det nuværende Kronborg, blev bygget, og byen fik sine omtalte privilegier. De 3 klostre, byen har haft, og af hvilke kun karmeliterklostret (Vor Frue kloster) står, blev alle stiftet mellem 1420 og 1430. St. Olai kirke må da have forekommet byens borgere alt for lille, og man har skredet til en udvidelse, som faktisk først blev ført til ende omtrent 150 år senere. At henlægge begyndelsen af denne udvidelse til 1300'erne, som man har gjort, er der næppe grund til; før 1420'erne må byen have været ganske ubetydelig. Det ser ud, som også det regelmæssige gadenet kan være stukket ud på dette tidspunkt. Byen begyndte at vokse.

Man byggede ikke koret om, men gik den anden vej. Man rev vestgavlen ned og forlængede kirken med ca. $12\frac{1}{2}$ m (dvs. 20 sjællandske alen) mod vest, med gotiske mure i munkeskifte og hvilende på en uregelmæssig syld af kampesten. Murene blev ført op i samme højde som de stående romanske mure, men stilfølelsen var i mellemtiden ændret; i stedet for rundbuefrisen dekorerede man den nye mur i samme højde med en trappefrise-

Mur fra den ældste St. Olai kirke fra ca. 1200, bevaret i nordre sideskib mellem sakristiet og trefoldighedskapellet. I murværket ses under den romanske rundbuefrise spor af buen fra et lille romansk vindue og tilmuring af det større spidsbuede, der erstattede dette efter den gotiske tilbygning. Det nuværende vindue er indsat ved sidste ombygning, da muren samtidig blev forhøjet med ca. 15 skifter. Under taget en fladbuefrise. Til venstre trappetårn med vindeltrappe til loftet over nordre sideskib. Foruden et gravkældervindue. - Forf. fot.

eller bloktandsgesims, samt en savskiftefrise derunder. Der blev indsat spidsbuede gotiske vinduer i den nye mur, en del større end de gamle rundbuede vinduer, som samtidig blev erstattet af spidsbuede; murværket røber dette. Kirkerummet har næppe været overhælvvet.

Den nye vestgavl har muligvis været prydet med kamtakker. En stump af denne gavl er endnu blevet stående i kirkens nordvesthjørne; andre partier af den kan ses i tårnrummets under-

etage og i tårnets 2. stokværk. Foran gavlen har der stået et lille trappetårn op mod muren (jfr. St. Mariekirken her i byen). Om bygningens tagrejsning, der vel har været som den romanske kirkes, ved vi god besked, idet den endnu tydeligt aftegner sig på tårnets østmur, hvor højskibsmuren og nordre sideskibs tag støder til denne.

Kort tid efter – måske først omkring 1450 – tog man fat på en ny udvidelse. Vest for den nye bygning opførte man, både i munkeskifte og i polsk skifte (én løber, én binder), et *tårn*, hvis 3 stokværk danner underdelen af nuværende tårn. Det har vel været omkr. 15 m eller 25 alen højt. Den rigt profilerede vestportal stammer fra denne tid. Tårnet har sikkert haft trappegavle med blændinger som tilsvarende landsbykirketårne. Glammullerne til klokkerne ses endnu, dog tilmurede. En del af tårnets østmur blev bygget oven på kirkens vestmur, som man selvfølgelig ikke rev ned. Man lod også trappetårnet stå og indmurede det i det nye tårns syd- og vestmur.

En af lensmændene på fæstningen Krogen, *Johan Oxe* (død ca. 1490), der kort efter 1459 byggede den endnu stående gård i Stengade (nr. 66) på hjørnet af Færgestræde, med den smukke kamtakkede gavl, lod samtidig, altså efter midten af 1400-årene, føje et kapel til St. Olai mod nord, lige over for Kirkestræde, 15 alen langt og 17 alen bredt. Han lod det indvie til St. Trinitatis, den hellige treenighed. Dette *Helligtrefoldighedskapel* eller *Oxernes kapel* blev placeret, så det dækkede kvindernes hidtidige indgang, hvorfor der sattes en portal i dets nordmur som ny indgang. 1472 udstedte Christian I et beskærmelsesbrev

St. Olais nordvestside. Nordre sideskib mellem trefoldighedskapellet og tårnet er den gotiske tilbygning fra o. 1420–30; den er prydet med en trappefrise over en savskiftefrise. Bygningens oprindelige højde ses endnu i det lidt lavere nordvesthjørne; ved sidste ombygning blev den ellers forhøjet med ca. 15 skifter. I vinklen mellem sideskibstaget og højskibsmuren ses på tårnets østmur en linje, der angiver den oprindelige tagrejsning. I tårnet på linje med højskibsmuren ses de to tilmurede glammuller fra det ældste tårn. – Fot. H. Hauch, Helsingør.

for kapellet, og 1483 var det i hvert fald fuldt færdigt. Dette år skænkede Johan Oxen sin omtalte gård i Stengade og andet gods til det og oprettede en fundats for det. Han bestemte, at der daglig skulle læses messe og hver aften synges Vor Frue lov (*Gaude Maria*) deri.

Johan Oxen var lensmand på Krogen 1454–68; hans far, Peder Oxen, havde været kong Eriks første høvedsmand på borgen. Efter sin død ca. 1441 blev Peder Oxen begravet i St. Olai. Kapellet må derfor opfattes som et familiegravkapel. Op i tiden blev det en byrde for Oxernes efterkommere. 1575 var noget af taget blæst af, og reparationen kostede 60 mark; kun modstræbende og efter flere års tøven indvilligede arvingerne i at rykke ud med pengene. Kirken har formentlig kort tid efter overtaget kapellet til kirkeligt brug (skrifteprædikener o. lign.), for 1632 klagede kirkens embedsmænd over, at det var for dyrt at vedligeholde Peder Oxens og hans hustrus gravsteder i kapellet. 1689 blev det solgt som gravkapel til Jacob Arentzen (se senere).

I selve kapellet, det underste rum, var der opsat et alter for trefoldigheden, sikkert stående op mod østmuren, og samtidig var der altså gennemgang gennem nordportalen ind til kirkerummet. Paven gav 1488 aflad til alle, som på en bestemt dag valfartede til kapellet, så det har fra første færd haft en vis betydning ud over den rent lokale og personlige.

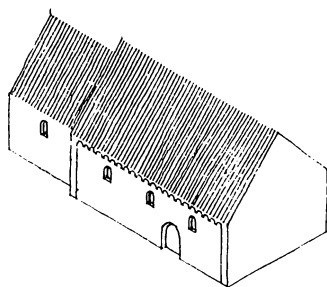
Den statelige bygning med den fine gavl og portal er måske bygget af samme mester, der har opført tårnet. I hvert fald er der overensstemmelser mellem portalernes udformning og murværkets skifte. Den har været et selvstændigt element, der kun dårligt har passeret til den lille lave kirke, som den har raget højt op over og ikke haft tag fælles med. Den har på ingen måde forsøgt at indordne sig arkitektonisk og størrelsesmæssigt i helheden. Man kan måske tænke sig, at planerne for en mægtig udvidelse og forhøjelse af kirken allerede da har foreligget, og at Johan Oxens arkitekt har taget dette i betragtning. At tro, som man har villet det, at kapellet er planlagt lavere, men efterhånden er blevet bygget højere og højere og har rakt sig i vejret for at følge med, mens kirken skød i vejret, er næppe rigtigt. For det første er kirken ikke blevet forhøjet her før mellem 1521 og 1559, og for det andet er kapellet et såre helstøbt værk, der fra første færd må have været planlagt som det står.

Måske kan man tænke sig en anden grund til, at kapellet blev planlagt så højt, som det er. Over selve kapelrummet, der med en lav bue har stået åbent ind til den lille kirke, findes der nemlig ansats til en meget anselig og smuk sal med vægnicher i sydturen. Man kan ikke tro andet, end at den må have været planlagt med et bestemt formål for øje. Ret nærliggende er det da at antage, at tanken har været, at den skulle bruges som mødesal for det *Hellig Trefoldighedsgilde*, Helsingør havde i senmiddelalderen, et broderskab af religiøs karakter under treenighedens beskyttelse. Hele anlægget minder i al beskedenhed om Hellig Trefoldigheds (eller Hellig tre Konger) kapellet ved *Roskilde domkirke*, stiftet af Christian I og indviet 1464, altså næsten samtidig med Oxes kapel. Over det er der en smuk sal, hvor et af kongen stiftet broderskab (som siges at skulle være oprindelsen til den senere elefantridderorden) holdt sine møder. I udlandet træffer man flere steder sådanne mødesale for gilder og ridderordner i eller ved kirkerne. Om Oxes sal virkelig har været tænkt som et tilsvarende mødelokale, vil selvfølgelig ikke kunne bevises, men den kan udmærket være planlagt hertil. Har Oxe personligt været medlem af kongens broderskab (han var rigsråd og ridder) og det helsingørske, er det naturligt, at han har villet kappes med kongen og derfor har indstiftet kapellet til treenigheden og samtidig villet skaffe gildet en passende og stands-mæssig mødesal. En sådan er imidlertid aldrig blevet indrettet, og underste rums hvælving er da også blevet ført op over gulvhøjde.

OMBYGNINGEN

På det tidspunkt, kapellet blev opført, har borgerne i den hastigt voksende by sikkert ønsket at udvide kirken, og måske er man allerede begyndt dermed før 1500. Man lod foreløbig den gamle kirke stå, for den skulle man jo bruge hver dag, og så skred man til værket med at bygge et *nyt kor*. Det blev en kæmpebygning både i højde og drøjde i forhold til det gamle kor, idet det nemlig omfattede de 3 nuværende østfag af kirken, som den står i dag, altså $\frac{3}{8}$ af vor kirke, og i samme højde. Bredden var 34 alen og midtskibshøjden ca. 26 alen. Dette trefags kor blev indviet i pinseugen 1521 af Roskildebispen *Lave Urne*, og det blev stillet under himmelsk beskyttelse, ikke blot af kirkens gamle værnehelgen, St. Olaf konge og martyr, men også af apostlen Andreas og Vincent martyr.

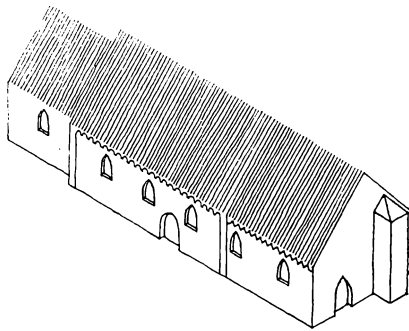
Ifølge indvielsesbrevet, der har form som et afladsbrev, fik de bodfærdige besøgende 40 dages aflad, hvis de – foruden at angre deres synder – hørte messe og læste bønner i kirken, skænkede denne prydelser og andet, fulgte efter

Den ældste romanske kirke, som den kan tænkes at have set ud omkr. år 1200, med korbygning. Nordportalen er kvindernes indgang. – Denne og de næste fem skematiske skitsetegninger forsøger at anskueliggøre kirkens bygningshistorie fra ca. 1200 til 1559, da den i det store og hele stod færdig i den skikkelse, den har i dag. – Tegnet i skråprojektion af arkitekt Mads Drosted, Helsingør.

hostien, når den bragtes til de syge, gik omkring de dødes grave på kirkegården og bad for deres sjæles fred, fulgte de døde til graven, sagde tre Ave Maria'er, når klokken lød, og fulgte kirkens hellige relikvier, når de førtes i procession gennem byens gader. – Gennem disse ord får man et godt indblik i senkatolicismens fromhed og maleriske ceremoniel.

Vi ved ikke, om de 3 korfag har været overhængede; det synes ikke, som om hvælvene i sig selv er forskelligt konstruerede fra de øvrige fem. – *Tagrytteren* har sikkert fra først af siddet på sin plads over 2. pillepar. Syd- og nordmurens vestlige ender har stået med en fortanding, så man kunne bygge videre, når lejlighed bød sig. For at lukke korrummet har man mod vest, hvor det stod åbent, nok været nødt til at bygge eller optømre en tynd, midlertidig murstens- eller bræddevæg, så man kunne bruge det, mens byggeriet gik videre. Gennem små døre i syd- og nordmuren – de er der endnu –, kunne man komme ind i bygningen. Under opmuringen af det nye kor har man ganske roligt ladet både skib og kor af den gamle kirke blive stående; det oprindelige kor var jo smallere end selve skibet, så der har været plads til at bygge den nye nordmur uden på korets nordside, lagt op ad denne. Men til sidst måtte man selvfølgelig fjerne det gamle kor for at få plads til at bygge pillerne op. Man kan se, at nordlige pille nr. 3 (regnet fra korets østmur) er placeret der, hvor den gamle korbue må have været. I mange

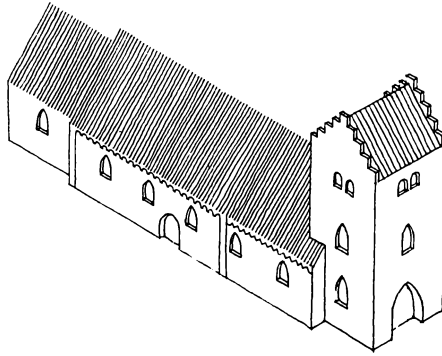

Den romanske kirke har omkring 1420'erne fået en udvidelse mod vest. Rundbuefrisen er fortsat som trappefrise, og de små romanske vinduer er erstattet af større gotiske. Det gælder for denne som for de øvrige skitser, at kun væsentlige detaljer er medtaget, og at fuld nøjagtighed ikke kan opnås på alle punkter.

år må byggepladsen unægtelig have været noget rodet, sikkert ikke hyggelig at skue eller vade rundt i, og selve bygningskomplekset har set højst bizart ud, med den lave, smalle kirke og det kæmpemæssige nye kor, som ovenikøbet lå skævt derfor.

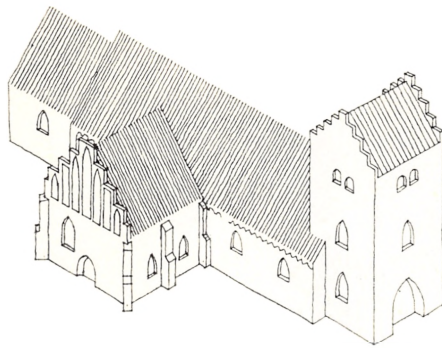
Efter korindvielsen 1521 har man før eller senere måttet skride til at rive hele den gamle kirke ned, bortset fra hvad man kunne bruge af den, nemlig dens nordmur. Der var forholdsvis god plads i det nye kor til menigheden, og byggearbejdet blev fortsat, dog efter en længere eller kortere pause, som den omtalte fortanding i murværket mellem 3. og 4. fag vidner om. Måske er man blevet forstyrret noget af reformationsrøret, som dog på den anden side i det store og hele ikke synes at have anfægtet borgerne synderligt. Værre var krig og anden ufred. 1523 ødelagde lybækkerne byen, og 1536 hærgede pesten, som den så mange gange før og senere gjorde. De voldsomme begivenheder under Grevens fejde var selvfølgelig heller ikke gunstige for et så vældigt byggeforetagende. Måske er det først i 1550'erne, man sætter skub i arbejdet. Christian III gav 1551 10 læster kalk og 50 daler til dette.

Man fortsatte videre mod vest, byggede sideskibenes ydermure – de er ca. én meter tykke –, pillerne og højkirkemurene.

Omkring 1450 har man føjet et tårn af størrelse og udseende som et landsbykirketårn til vestgavlen, og trappetårnet blev indkapslet heri. Tårnets østmur hviler på kirkens vestgavl. Glamhuller og vinduer findes endnu, skønt delvis tilmurede.

I hvilken rækkefølge arbejdet er skredet frem, er ikke nemt at fastslå, og det afhænger også af, hvornår man har fjernet den gamle kirke. Er den blevet stående nogen tid, har man selvfølgelig først måttet bygge de sydlige partier. En svagt synlig fortanding i vestgavlen, syd for midtervinduet, kunne måske antyde en kort byggestandsning, mens den gamle kirkes sydvesthjørne blev fjernet. Efter nedrivningen lod man som sagt dens solide ydermur mod nord og vestgavlen, så langt tårnet (med det indbyggede gamle trappetårn) går, blive stående; det gjaldt om at bruge, hvad man på nogen måde kunne, og der er ingen tvivl om, at man også anvendte nogle af murstenene fra de nedrevne dele til de nye vægge, for mursten var dengang vanskelige at brænde i tilstrækkelige mængder i datidens små teglovne. Nordmuren som den stod var selvfølgelig for lav, og derfor forhøjede man den et par meter (ca. 15 skifter), så dens øverste gesims kom i højde med det nye kors sideskibsmure. De gamle romanske og gotiske friser lod man uden videre blive siddende i muren. De gamle vinduer tilmuredes, hvad endnu kan ses i murværket, og i 5., 7. og 8. fag brødes 3 store gotiske vinduer igennem. Overalt under taggesimserne i højskib og sideskibe afsluttede man muren med en fladbuefrise, der ligesom binder det hele sammen. Det sidste man byggede var vestgavlen,

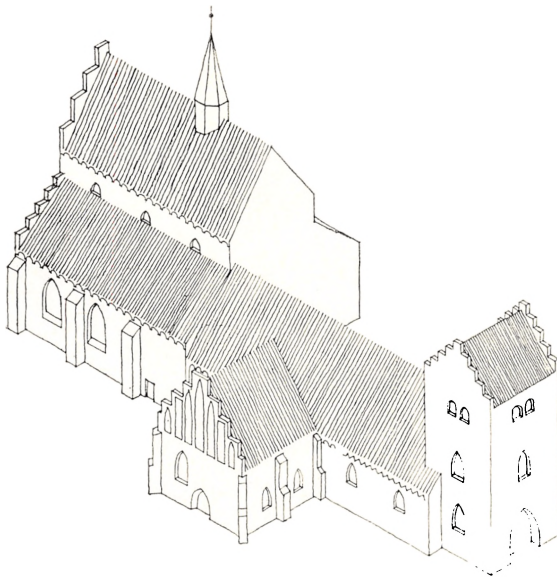

Kort efter 1450 må trefoldighedskapellet, der blev bygget som gravkapel for familien Oxø, være opført, en stor og statelig bygning i to etager og med en smuk blændingsgavl. Portalen erstatter den ældre kvindeindgang.

som stødte op til tårnet. Da tårnets østside, som vi så, i virkeligheden er bygget på den gotiske vestgavl, ligger den nuværende vestgavl *bag* den gamle, altså øst for den. Den nye vestgavl er forøvrigt ikke ført helt hen til nordre sideskibsmur – der mangler 2,20 m –, formodentlig fordi man lod den gotiske vestgavls nordhjørne stå.

Dette vældige arbejde, som af mangel på skriftlige kilder ikke kan skildres i detaljer og i nøjagtig rækkefølge, udførtes efter datidens forhold i virkeligheden meget hurtigt, når man sammenligner med andre kirkebygninger. Det kneb jo ofte med at skaffe penge, men så også med at få fat i tilstrækkeligt mange dygtige murmestre og håndværkere, og som omtalt var det et stort problem at få brændt teglsten nok.

Samtidig med selve kirken har man bygget *sakristiets* kapellignende bygning mod nord op til koret, 10½ alen langt og 13 alen bredt. Sakristiet har nok hørt med til planen fra først af. Og at der har været en bestemt plan at gå efter, er sikkert nok. Trods mange småregelmæssigheder i detaljerne er hele kirkebygningen dog så helstøbt og velovervejet et værk, at en enkelt arkitekt må have planlagt og tegnet den, i hvert fald i store træk, og nøje overvejet, hvad der kunne bruges af den gamle kirke, og hvordan det kunne passes sammen med de nye mure. De små skævheder og forskelle ser man først, når man ser

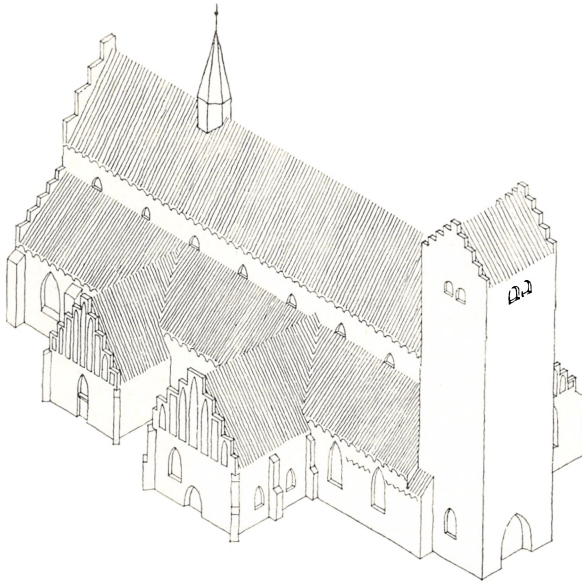

I kirkens store ombygningshistorie står året 1521 fast, for da indviedes det nye store kor, som erstattede det gamle. Det nye kor omfattede de tre østfag af den nuværende kirke og var bygget som basilika, med højt hovedskib og lave sideskibe. På taget sad en tagrytter. Det har været lukket med en midlertidig vestmur, mens man byggede videre på den nye kirke. Den gamle enskibede kirke brugtes en tid lang endnu til kirketjenesten.

grundigt efter, ellers virker bygningen ganske som en helhed, og de er da også både morsomme at iagttage og tit meget oplysende, fordi de røber en hel del om byggeriet. Sakristiet har mønstermuring i rudeform, og det har de 5 vestfags nordlige højkirkemur også, hvad der måske kunne bekræfte, at sakristiet er bygget samtidig med den.

Hvornår man blev færdig med de 5 vestfag, kan selvfølgelig ikke siges bestemt, men vel først hen i 1550'erne. Desværre er de gamle regnskaber fra dette byggearbejde ikke bevaret.

Efter at det ydre murværk var færdigt, gjaldt det nu om at fuldende det indre, hvis piller og arkademure var bygget i takt med ydermurene, så godt det lod sig gøre. Da kirkerummet var færdigt, var den gamle romansk-gotiske kirkes gulvareal forøget med over det tredobbelte, og højden var blevet betydeligt større,

1559 var den gennemgribende ombygning til ende, og St. Olai var forvandlet fra en beskeden bygning i landsbykirkestørrelse til Danmarks største købstadkirke. Af den gamle kirke benyttede man nordmuren, som dog blev forhøjet; den ses endnu tydeligt i nordre sideskibsmur. Tårnet blev også stående, men blev gjort højere; dets stilling skævt for kirkens midterakse skyldes, at det oprindeligt var bygget til en lille smal kirke. Sakristiet er tilføjet på et eller andet tidspunkt under ombygningen.

både i hoved- og sideskibe. Tilbage stod nu det sidste af byggeriet, nemlig *overhvælvingen*. Tagspærene må forinden være rejst og taget lagt. 1559 foretog murmester Peder Ipsen fra Landskrone og hans folk hvælvslagningen. Formodentlig har det drejet sig om alle 8 hvælv. Arbejdet gik meget hurtigt, og Jørgen maller fra Landskrone markerede dets afslutning ved at male det kronede årstal 1559 på 1. fags østlige hvælvingskappe over kormuren.

Peder Ipsen kaldtes „hovedsmand“, og han fik i løn 6 daler pr. måned. Mestersvend var Jeppe Madsen, der i dagløn fik 6 skilling. Under ham arbejdede murmestrene Jørgen Rs. Nielsen og Povl, der hver havde 4 skill. om dagen. – En bevaret regnskabsbog fra 1557–61 giver os en enestående mulighed for i detaljer at følge selve arbejdet. Arbejdskarlene gravede ler, teglstrygerne strøg sten og ribbesten, murerne murede dem op, arbejdsmænd hjalp til, og skolepeblingene, som ville tjene sig en lommeskilling, gik til hånde.

Det tog øjensynlig ca. en måned i gennemsnit at opbygge et hvælv. Efter færdiggørelsen af det første korshvælv fik svende og arbejdere en tønde øl til deling, og murmestrene fik 8 skill., så de kunne gå til barberen (bartskæren) og gøre sig fine, og det samme gentog sig senere.

Sideskibshvælvene må være opført samtidigt.

På hovedskibets tag blev der lagt kobber på sydsiden og tegl på nordsiden; først 1613 fik man råd til også at tække nordsiden med kobbertag. Over sideskibene kom der blytag. Derimod var der tegltag på trefoldighedskapellet og sakristiet.

Taget må forøvrigt ikke have været særlig tæt. Allerede 1574 måtte der betales 1½ mark til to karle, som kastede sne af hvælvingerne, og 1576 måtte byen ofre et nyt kirketag.

Skulle kirken have været helt symmetrisk, måtte man have revet det gamle tårn ned og opbygget et nyt en 4–5 m syd derfor i kirkens midterakse. Men det gjorde man ikke. Da kirken jo var forøget i bredden ved at søndre mur var rykket langt mod syd, resulterede ombygningen i, at det gamle tårn, som før havde været placeret nogenlunde midt foran den gamle kirkes vestgavl, nu kom til at stå så underligt skævt for midteraksen af den nye. Men selvfølgelig ville det have været meningsløst at rive de svære mure ned af den grund, og vi så jo, hvordan man benyttede hele den gamle nordmur for at spare. Skævheden i anlægget, som forøvrigt træffes andet steds, bl. a. i Helsingborgs Mariakirke, virker da heller ikke forstyrrende efter vor smag, snarest endda morsomt og malerisk. På flere måder blev det en gevinst for kirken, at tårnet blev stående, hvor det stod, idet man derved fik lejlighed til at opmure den smukke vestgavl med de mange blændinger, ligesom det store vestvindue kunne indsættes, så et rigt lys kunne strømme ind i hovedskibet. Var tårnet blevet flyttet, havde vestgavlen set fattig ud.

Inden murerne kunne tage hjem, måtte de gå i gang med at rive *tårnets* gamle kamtakkede gavle ned. Tårnet, der i forhold til det høje kirkeskib, som voksede op, må have set noget dværgagtigt ud, blev derpå forhøjet med ca. 10 m, og oven på dette nye stykke fik det igen trappede gavle, vendende mod syd og nord. På den ældste tegning af byen, Hans Kniepers fra omkr.

1580, kan vi se, at gavlene har haft 5 vandrette bånd, løbende tværs over fra kamtak til kamtak, og derimellem talrige lodrette, markerede lisener, som krydsede disse bånd. Udseendet blev derved mere efter renæssancens smag end gotikkens. I sin virkning har det vel været som Slangstrup kirkes gavl fra samme tid. Over hver tårngavl var der en vejrfloj.

Glamhullerne fra det gamle tårn blev erstattet med nye i 5. stokværk. Bag disse blev de tre klokker flyttet op; to andre sad i tagrytteren. Der blev lagt 3 lofter i tårnet og indsat et urværk. De gamle glamhuller tilmuredes 1591.

Kirken er altså bygget i det for Danmark så naturlige materiale, den røde håndstrøgne mursten i middelalderens store format („munkestenen“). Det er et farverigt og dejligt byggemateriale, men det kan ikke udhugges med talrige detaljer sådanne som finkornet natursten (sandsten, kalksten, marmor o. l.). De danske murstenskirker er derfor ikke særlig rige i formen og kan på det område ikke måle sig med andre landes kirker og bygningsværker af brudsten. Ved at anvende formsten har man kunnet bøde noget på fattigdommen, men jo længere man kommer op i tiden, jo sjældnere bruger man sådanne. Man har øjen-synlig lige som vi i vor tid haft behag i de enkle linjer, som også virker fornemt og funktionalistisk. Til St. Olai er der ikke anvendt mange formsten, og de få, der er, synes forøvrigt ikke anbragt efter nogen fast plan. Kirken er i stil gotisk; den er nærmere bestemt et barn af den såkaldte *baltiske sengotik*. I de gamle hansestæder langs Østersøens kyst vil man finde mange kirker i samme stil og i helhedsindtrykket mindende om vor kirke, selv om de i reglen er noget ældre.

Det kan ikke nægtes, at St. Olai er en sildefødning og må have virket ret gammeldags, ikke blot da den efter så mange år stod færdig, men også mens den blev opført. Den var bygget som *basilika*, altså med højt midterskib, i hvis mure der var gennembrudte vinduer under højskibshvælvenes skjoldbuer, og med lave sideskibe. Men dette system var faktisk i senmiddelalderen blevet helt umoderne. Man havde fået smag for den kirketype,

der kaldes *kirkeballen*, med tre lige høje skibe og ét stort fælles tag derover, så kirkerummet ikke fik ovenlys, men stod i et mystisk halvmørke under hvælvingerne, med lys fra sideskibs- og gavlvinduer. St. Marie kirke i Helsingør repræsenterer en tredje type, som herhjemme er ret almindelig, nemlig *pseudobasilikaen*, halvt basilika og halvt kirkehal, idet den ganske vist dækkes af ét mægtigt tag som en kirkehal, men skibenes højde er som basilikaens.

Et tværskib blev ikke bygget til St. Olai, ej heller planlagt, men på det sted, hvor korsskæringen ellers ville have været, knejsede en tagrytter. Den må som sagt sikkert være sat op omkr. 1521 over det da færdige kor. I hvert fald var den allerede meget brøstfældig i 1580, så den måtte fornys.

Kirken fik heller ikke stolte stræbebuer over sideskibsmurene for at støtte hvælvingensatsene i højskibet. Man nøjedes med at bygge en række svære støttepiller langs de nye sideskibsmure for at støtte disses hvælv – de mangler med en enkelt undtagelse ud for den gamle kirkes mur –, og senere måtte man gribe til at indsætte jernankre tværs over hovedskibet under hvælvingerne, hvis tryk truede med at tvinge murene udefter.

St. Olai har heller ikke nogen korbygning, men afsluttes af en fuldstændig lige korgavl, så dens grundplan er helt rektangulær. På dette punkt stemmer den overens med St. Marie i Helsingør og med flere andre gotiske kirker, både ældre og yngre, f. eks. St. Knud i Odense, Vor Frue i Nyborg, Maribo domkirke, St. Nikolaj i Køge.

Kirken er altså i arkitektur og stil yderst forenklet, saglig og nøgtern, men den virker alligevel storladet, ikke mindst på baggrund af vor hjemlige byggekunst fra middelalderen.

Der er ingen tvivl om, at byens lidt tidligere byggede St. Marie kirke (genopført efter klostrets brand 1450 og vel færdigbygget omkr. 1500) har påvirket St. Olai i dens arkitektur. Måske kan nogle af bygmestrene og håndværkerne have arbejdet på begge kirker. Foruden at nævne selve den rektangulære plan kan peges på, at begge kirker har to store gavlvinduer, et i øst og et i vest.

St. Olai og St. Marie kirker, betegnet „Densche kerck“ og „Duitsche kerck“ (danske og tyske kirke), ragende op over mylderet af Helsingørs huse, set fra Sundet omkr. 1580. St. Olais tårn har kamtakker og vejrfloje. I forgrunden Strandgade med anlægsbroer. Udsnit af flamlænderen Hans Kniepers tegning, der blev brugt som forlæg for Helsingørprospektet i Braunius's *Theatrum Urbium*. Knieper kom til Danmark for at give udkast til de berømte Kronborgtapeter. – Foto efter originaltegningen, der er bevaret på Nationalmuseet.

De svære firkantede piller med hjørnestave er ensartede i de to kirker, ja selv en lille ting som det ved en ribbekrave markerede store trækhul i 4. fags midterskibshvælvings isse er fælles for begge. Dog er St. Olai mere grov og enkel i smådetaller end St. Marie, og der er ikke brugt så mange formsten som dér. Pudsig er det i den forbindelse at se St. Olais søndre sideskibs østvindue, hvis lodrette sidekarme (vanger) både ind- og udvendig er opbygget af smukke og rigt profilerede formsten; dog hvor buerne sætter an i hver side, hører de pludselig op, og der fortættes med almindelige mursten. Modsat opviser vestgavlens

sydvindue formsten i buen, men ikke i vangerne. Alle andre vinduer er opbygget med 2 til 4 rektantled af firkantede sten. Det kunne se ud til, at man oprindeligt havde tænkt sig at anvende formsten til vinduerne, men at man har opgivet denne tanke, da man måske ikke har fået fremstillet tilstrækkeligt mange. Man har vel dengang næppe følt sådanne små skønhedsfejl forstyrrende. For os, der kigger på bygningen for at aflokke den sine små hemmeligheder, er det ganske fornøjeligt at se, hvor lidt man dengang bekymrede sig om den strenge ensartethed.

Betragter man hvælvingsribberne og pillernes hjørnestave inde i kirken, vil man ligeledes se, hvordan der er små forskelligheder i de anvendte sten. Jo længere man kommer mod vest og dermed op i tiden mod kirkens fuldendelse, jo enklere bliver formerne, hvad enten det nu skyldes, at man af økonomiske grunde eller for at blive færdig så hurtigt som muligt har set bort fra at gøre alt for mange dikkedarer, eller at smagen har udviklet sig i retning af det enkle, bort fra højgotikkens rige profiler.

Endelig må nævnes den omtalte mønstermuring i ydermurene. Den er i rudeform, dannet ved indsatte sorte, hårdtbrændte (ikke glaserede) sten, som i modlys skinner helt blanke. Disse mønstre, der er noget uregelmæssige, træffer man på St. Maries sydvæg og på Vor Frue klostervestmur, og de ses altså flere steder på St. Olai kirke i de dele, der blev opført efter 1521, samt tårnet. Nogen gennemført plan for deres anbringelse findes ikke.

De rige stavblændinger på trefoldighedskapellets gavl kan måske være påvirket af St. Maries vestgavl, ligesom sakristiets gavl kan være inspireret af St. Maries østgavl; vi træffer nemlig begge steder foruden de spidsbuede også de lange lodrette rektangulære blændinger, som ikke er så almindelige i det hele taget.

I det store og hele kan siges, at St. Olai virker mere robust, næsten maskulin, mens St. Marie er ikke så lidt mere forfinet i arkitekturen, sirlig og feminin.

Senere fortsatte forøvrigt kappestriden mellem de to kirker,

men da gjaldt det indboet. Hver kirke forsøgte at skaffe sig det mest pragtfulde inventar, og i denne omgang vandt St. Olai. Det var også den kirke, som havde den største menighed i hele Sjælland, mens St. Marie, der egentlig var nedlagt som kirke, kun fik en lille, stadig aftagende menighed af udlændinge, efter at Frederik II havde overladt den til disse 1576.

VAABENHUS OG SPIR

På den tid, da Frederik II lod det gotiske, røde Krogen ombygge og forvandle til renæssancens grå Kronborg, har St. Olai altså stået dør, færdig efter en 3-400-årig, flere gange afbrudt byggeperiode i den fastslåede, men allerede på den tid forældede kirkestil. Byens borgere har sikkert gået og kigget på, hvad der skete ude på næsset, hvor en hypermoderne bygning i moden renæssancestil rejste sig, og mange har vel også ønsket at få et lidt mere moderne præg over kirken. Foreløbig havde man dog ikke råd til byggeri lige straks; kirken havde været dyr at opføre, og nu fik man travlt med at udstyre rummet med det nødvendige inventar og indbo af prydende og praktisk art. Der var imidlertid stor offervilje blandt folk, som i langt højere grad end nu følte sig knyttet til deres kirke. Rige og mindre rige borgere fra byen og adelsmænd fra slottet betænkte kirken med gaver, både penge og genstande. Og snart rejstes stilladserne derfor atter, trods al den elendighed den nordiske syvårskrig førte med sig, og denne gang gjaldt det opførelsen af et *våbenhus* på sydsiden, ud for mændenes indgang. Byen startede med at bevilge 200 daler dertil. Selve byggearbejdet fandt sted 1578, men allerede i 1576 gik man i gang med forberedelserne.

Man forhandlede med de to tyske stenhuggere Hans von Erfurt og Hendrich von Münster om at udhugge en portal, 2 vinduer og nogle lister dertil. I „sten-graven“ (stenbruddet) i *Tinkerup* i Skåne (nu *Tinkarp*, nord for Helsingborg, mellem Pålsjö og Sofiero) udsøgte stenhuggerne små og store sandstensblokke til dette arbejde, ialt 140 stykker, som så blev kørt i vogne til Helsingborg og derfra sendt med skib over til Helsingør. Ialt blev det til 54 læs. Af Gert sten-

hugger (Gert van Groningen) blev der købt to sten, formentlig fra lageret på Kronborg. Stenhuggerarbejdet foregik i rådhusgården. Det udførte arbejde bestod i portalen, 2 gavlvinduer, 36 alen fodlister, 16 alen kapitællister, 18 alen arkitravlister og 18 alen store lister over vinduerne.

Foruden de nævnte stenhuggere arbejdede Rumbert von Köln og mester Harmen (eller Herman) på våbenhuset.

Murstenene blev indkøbt i små partier fra de skibe, der sejlede forbi og stoppede op for at betale øresundstold. Mange skippere havde mursten med som ballast. 1577 købtes en del fra en skipper fra Emden, men dem beslaglagde kongen til brug for Kronborg, og så måtte man købe andre. Man fik dem både fra Landskrone og Stettin, og særdeles mange fra Emden og Harlingen (i Holland). Partierne var på f. eks. 1000, 3000, 8000, 14.000 stk. Materialefremskaffelsen var ofte et stort problem dengang. – Tagstenene fik man ligeledes fra Emden.

1578 havde man sten nok, og så gik Peder murmester med sine folk i gang med selve byggeriet 26/6, torsdag næst efter St. Hans. To unge murmestre opmurede gavlen og indsatte de i forvejen hugne sten; de hvælvende rummet og lagde gulv, og 10/11 var arbejdet „fuldkometth“.

Det blev en anselig bygning, 13¹/₄ alen lang og 13¹/₄ alen bred, med talrige stenornamenter i tidens stil og imødekommende modernitetens krav. Det kan ikke nægtes, at den ikke helt føjede sig ind i kirkens arkitektoniske helhed. Bygningen stod i små røde mursten med pilastre. Sokler, arkitraver, vinduesrammer osv. var af sandsten. Der har været en smuk portal, også af sandsten; i gavlen var der to vinduer, og man går vel ikke fejl i at antage, at den har været afsluttet med svungne volutter og måske pinakler (småspir).

Våbenhuset har sikkert set nogenlunde ud som det ved Slangerup kirke, der er samtidigt og som endnu står med svungne gavle, lisener, rødt murværk, sandstensudsmykning og 3 våbenskjolde. Desværre kender vi ingen afbildninger af St. Olai våbenhus.

I gavlmuren var der indsat 3 udhugne sandstenstavler, omgivet af prægtige sirater og forestillende på den ene tavle det danske, på den anden det mecklenburske rigsvåben (Frederik II's dronning Sophia stammede fra Mecklenburg), med kongeparrets valgsprog: *Mein Hofnung zu Gott alleine*, og: *Gott verlest die seinen nicht* (Mit håb til Gud alene – Gud forlader ikke sine). I midten på den tredje tavle så man Frederik II's bekendte monogram, det sammenslyngede, kronede F S (Fridericus Secundus), holdt af guddommelige hænder, der

kommer frem bag skyerne. Dette motiv forekommer både på prædikestolen og flere steder på Kronborg. På våbenskjoldene stod årstallet 1578.

Disse våbentavler kan sammenlignes med de skjolde fra det gamle Helsingør rådhus, som blev overført til det nuværende; de er cirkelrunde, har motivet med det danske rigsvåben og de af himmelske hænder holdte F og S. De stammer fra 1574 og er hugget af den bekendte stenhuggermester Gert van Groningen, som arbejdede på Kronborg under ombygningen.

Mesteren for våbenhusets skjolde og andre finere ornamenten i gavlen kaldes i regnskaberne Herman stenhugger. Han fik 110 gamle dalere for sit arbejde, og der er ingen tvivl om at han har haft ansvaret for den kunstneriske udsmykning af våbenhuset. Han må være identisk med stenhuggeren Herman (eller Harmen) Gertsen, der fra 1576 var en af de førende stenhuggermestre ved Kronborgs ombygning. Han arbejdede bl. a. på udsmykningen af Mørkeport og kirkefløjens østgavl; senere huggede han vinduerne til kongens lysthus Lundehave (forgængeren for Marienlyst slot), og var beskæftiget på slottet i Nykøbing Falster hos dronning Sophia, ligesom han leverede sandstensbrønde til Frederiksborg og Haderslevhus. Han har muligvis også arbejdet på herregårdene Vallø og Lystrup og døde i Helsingør 1591. Det har altså ikke været nogen helt ubetydelig mand, man hvervede til at forestå udsmykningen af kirkens våbenhus. I datiden var der ingen skarp grænse mellem håndværker og kunstner.

Vi har mange vidnesbyrd om, at de folk, der arbejdede på Kronborg, også har været beskæftiget i byen ved privat byggeri, og det er da intet under, at også kirken har kunnet udnytte den dygtige stab af kunsthåndværkere, der i årevis var koncentreret i byen. Den rige tolder David Hansen brugte dem ved opførelsen af Stengade 76 (1579); Strandgade 55, dateret 1592, skyldes også kronborgstenhuggere.

Af al denne herlighed er der ikke meget tilbage, da våbenhuset 1737 knustes af kirkens nedstyrtede spir, som senere skal fortælles. Dog stammer det meste af sidemurene, samt den smukt profilerede sokkel af sandsten over granitkvadre, der ses i våbenhuset, som det nu står efter reparationen, fra den første bygning, og måske er det ikke for dristig en tanke at fremsætte, at den meget forvitrede sandstensportal, som er sat om døren ind til den gamle korbygning sydskip i 2. fag, kan være en rest af våbenhusets portal. Intetsteds i regnskaberne fra 1500'ernes slutning nævnes nemlig, at der skulle være blevet opført en portal her. Hvad der synes at tale imod tanken er, at portalen er ret smal, kun 115 cm bred. Regnskaberne over våbenhusets genopførelse 1745-46 siger forøvrigt heller ikke noget om en flytning.

En *vindeltrappe* fra underste stokværk til 2. stokværk blev 1583 indbygget i tårnets sydside til afløsning af en tidligere trætrappe. Frederik II havde året i forvejen givet kirken et nyt ur, vistnok et han ikke kunne bruge på Kronborg; i hvert fald kom det fra slottet. Dette har nok været den ydre anledning til, at denne lille fine trappe blev opført. Stenhuggerarbejdet med de 31 sandstenstrin, samlet i en tynd spindel i midten, skyldes Lambert stenhugger, formentlig en af de mestre, som samtidig havde arbejde på Kronborg.

Efterhånden som byen gik frem i betydning og folkemængde – og en tid lang var den den næststørste by i kongeriget –, må de selvbevidste og velhavende borgere have ønsket yderligere at smykke deres kirke og derved kaste større glans over deres by og sig selv. Denne gang gjaldt det *tårnet*. Det kan ikke nægtes, at det var noget uanseligt med sine om en landsbykirke mindende gavle; det ville være smukt med et *spir*, helst så himmelstræbende som muligt. Datiden sværmede mere end nogen anden senere tid for høje og mange spir, og hertil kom, at byens ellers kullede St. Marie kirke, der var blevet istandsat og udstyret for at bruges som „tysk“ (dvs. udenlandsk) kirke, havde fået både et tårn og et beskedent spir.

Allerede 1591 sendte man efter borgmester Hans Nielsens befaling et specielt bud til Ystad for at tage mål af det derværende kirkespirs højde, tydeligt nok med det formål for øje selv at få et, der var større. Men først 1613 sluttede man kontrakt med tømremester Vitus (kaldet Fiet, Vidt) Kragen i København om, at han skulle opsætte et spir, 75 alen (ca. 45 m) højt, „eller længere, hvis murværket kan bære det“.

Vitus Kragen var en af datidens dygtigste tømrere og spirbyggere. Af hans arbejder kan nævnes: spir på Vesterport i København, på Sorø og Nakskov kirker, dragespiret på Børsen (1624–26); endvidere den kunstfærdige kanonvægt fra 1614 i Tøjhuset, hvor den endnu ses.

Christian IV gav 48 tylder brædder til spiret; der blev skaffet mursten fra Holland og tømmer fra Langesund i Norge. Gavlene

Sundtoldens Helsingør, set fra Sundet omkring 1620, med opankrede hollandske skibe på redan. Byens huse ligger i ly bag Christian IV's bymur, og over tagene knejser St. Olavs høje basilika med Vitus Kragens nye spir, den berømte „Helsingørs jomfru“, bygget 1614–15 og blæst ned i en orkan 1737. Udsnit af maleri, formentlig af Cornelis Vroom, på Helsingør Bymuseum. – Fot. H. Hauch. Helsingør.

fra 1559 blev taget ned, og tårnet blev forhøjet noget og foroven forsynet med en gesimsliste af hugne sten, inden spiret sættes på.

Spiret var kobberbelagt, himmelstræbende og højt, som man ønskede det, og det kostede 625 daler. Det var færdigt 1615. Der lå 35 skippund kobberplader på det, og det havde stang, knap og fløj. Senere omtaltes det som „Helsingørs jomfru“, og det var i sandhed elegant i linjerne, højere og slankere end det nuværende. Det kunne ses videnom og tjente til sømærke for de mange passerende skibe. Man havde på fornemmelsen, at det næsten var for højt i forhold til tårnet og for dristigt konstrueret. Det endte da også med, at det styrtede ned under en voldsom nordvestenstorm 31/1 1737 kl. 7 aften. Under samme storm væltede forøvrigt Århus domkirkes høje spir. Helsingørs stolte jomfru faldt ned i retning mod sydøst og knuste våbenhuset på kirkens sydside, så det blev „fast i grund nedskåret“. Hel-

digvis for tårnvægteren havde han af frygt for orkanen forladt sit høje stade i tide, så han kom intet til.

Oven på tårnet blev der foreløbig sat et lille fladt trætag, og så gik man i gang med at samle ind til et nyt spir. Christian VI gav tilladelse til at oprette et lotteri i 1738, og 1743 blev det befalet, at hver købstadskirke i landet skulle aftage 2 lodder, og hver landsbykirke ét. Men man overvurderede folks interesse og købekraft, og da det blev trukket 1745, var der af de 30.000 lodder kun solgt 8.000. Skønt kongen 1744 gav 1376 rdl. 31 skill. til et nyt spir, blev der kun råd til et lavt, pyramideformet tag, opsat i midten af 1700'erne. 1821–23 blev det taget ned, og tårnet stod atter kullet. Det blev forhøjet 8 alen og forsynet med en ydermur af små sten foroven; jernankre indsattes for at holde på murværket, og tårnet blev overpudset. Man indrettede på toppen en altan eller platform, belagt med kobber og forsynet med træbalustrade. Under den bornholmske sandstensgesims anbragtes en nygotisk spidsbuefrise, og derunder var der i hver side to runde vinduer. Tårnets højde angives til 60 alen. Til tårnvægteren indrettedes der et lille aflukke i øverste stokværk.

Man blev aldrig glad ved synet af det flade tårn med balustraden; drømmen om igen at få et spir døde aldrig. Der fremkom mange forslag, f. eks. at få opsat et middelalderligt spir eller i hvert fald et 7 alen højt forgyldt kors. Men kirkens midler tillod det foreløbig ikke.

Som et kuriosum kan nævnes, at militæret 1877 foretog forsøg med faldskærmsraketter fra det flade tårn ned på kirkepladsen.

Først 1897–98 rejstes det nuværende kobbertækkede spir, efter tegning af H. B. Storck. Oprindeligt havde kirkens arkitekt J. D. Herholdt udarbejdet tegningerne til spiret, men han overlod sagen til Storck.

Man samlede penge ind, staten gav 10.000 kr., kirken selv 2.500, tømrermester W. Unmack, der kom til at forestå tømrerarbejdet, 3.500 og de 3 frøkner Emma, Antonia og Julie Hagenstrøm gav 10.000 kr. Udgifterne beløb sig ialt til kr. 28.694.55.

Storck tog ca. 8 m af tårnets øverste del og lagde i stedet et ca. 1½ m højt murfundament til spiret. Nu måler selve tårnet knap 32 m (45 alen), spiret lidt over 28 m til „kongen“ (midten af tømmerkonstruktionen), og fløjstangen 7½ m, ialt ca. 68 m (214 fod). Det er ikke så højt som Vitus Kragens spir, men det er dog vist det 7. højeste kirkespir i landet.

Storcks spir virker måske lidt stift, og man kan vel sige, at de 4 kviste forneden accentuerer dets „knæk“ lidt for meget. Til gengæld lyser de gyldne kugler på de høje stænger over kvistene og på fløjstangen vidunderligt i solskinnet. Vitus Kragens spir havde en rejsning og en finhed i linjerne, som det nuværende spir ikke helt kan fremvise, – men det var absolut langt det bedste af de spir, der var blevet foreslået. Nogle af forslagene findes indrammede ophængt i præsteværelset. De er ikke efter vor smag.

Det knuste våbenhus blev genopbygget i forbindelse med en reparation af kirken 1745–46. Man benyttede hvad der stod af murværket, og til istandsættelse af sandstensdetaillerne brugtes et par kasserede gravsten, foruden hvad man hentede i de skånske stenbrud. Der var ikke sket så stor skade, som man først havde troet, i hvert fald ikke på murværket, men gavltoppen, taget og hvælvingen var ødelagt. Muligvis tog man et stykke af sidemurene foroven; i søndre sideskibsmur bag våbenhuset findes et par lisenagtige fremspring, som kunne antyde, at våbenhuset fra først af var lige så højt som sideskibsmurene. Det kan dog eventuelt også være sket 1856 (se senere). Den oprindelige hvælving erstattedes af et fladt, gibset loft; i søndre sideskibs ydermur, som danner våbenhusets nordvæg, ses endnu aftrykket af de gamle hvælvingsribber. For murerarbejdet stod murmester Christopher Boffa.

Hvordan gavlen blev udformet, ved vi desværre ikke. Som gavludsmykning genopsattes øverst de omtalte sandstensvåbenskjolde fra 1578. De var en del ødelagte, men kunne repareres, hvad der kostede 120 rdl. Efter kongelig ordre betalte direktøren for øresundstolden, von der Osten, dette beløb, vist af toldkassen. – Der blev også reddet og genopsat et par ornamentmasker fra den gamle bygning. 1747 malede og forgyldte kunst-

maler H. C. Rosendahl disse prydelser. Samtidig opsatte man et sandstenssolor på gavlen. Megen nytte kunne man nok ikke have af det, da man jo havde kirkeuret lige ved siden af, men det har vel været rent dekorativt. På samme tid blev der forøvrigt også opsat et solur på St. Marias tårn i Helsingborg. – Under ombygningen blev den gamle portal som omtalt formentlig flyttet hen til sydurens fag 2.

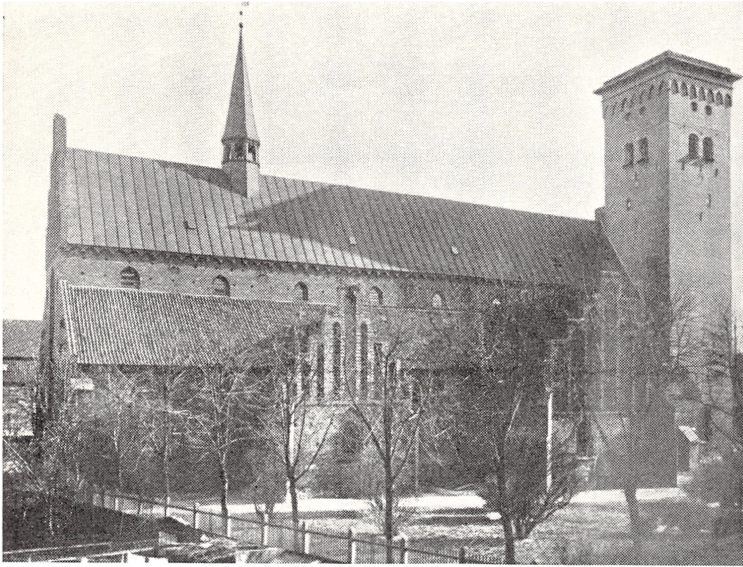
Våbenhuset blev tækket med de sorte glaserede sten, der stadig findes – ialt medgik 1950 stk. –, og søndre sideskibs tag, der indtil da havde haft blytag, fik også sorte tagsten. Der medgik til dette 6800 stk. På nordre sideskibs tag nøjedes man med røde sten, som da også ser dejlige ud. De sorte sten var sikkert mere vej- og solbestandige; sydtage var mest udsatte og måtte op igennem tiden oftere repareres end nordtagene. 1850 var man forøvrigt stemt for at lægge skifer på sideskibstagen; det skulle dels tjene til kirkens forskønnelse(!), dels være praktisk. Heldigvis var det for dyrt.

Ifølge en beskrivelse fra 1853 var der på våbenhuset efter ombygningen ca. 40 alen sokkelgesims, $42\frac{3}{4}$ alen arkitrav, samt en løbende og stigende hovedgesims, ca. $15\frac{1}{2}$ alen; under den en båndgesims. I gavlen var der en luge med 4 buesten, hvorover heraldisk ornamentering (formodentlig de omtalte gamle skjolde).

Reparationen af våbenhuset kostede 921 rdl. Kirkeværgen, den meget nidkære købmand Daniel Valentin Neuhaus, gav 250 rdl. Menigheden gav 450 rdl., ligesom „andre Guds børn i København“ og det Islandske kompagni, som i tidens løb havde skænket kirken mange værdifulde gaver, offervilligt spædede 65 rdl. til.

I en tavle på gavlen anbragtes følgende indskrift: „Det forrige Vaaben-Huuses Fald skeede, da Spiret faldt 1737. Det er igien opbyggt af Guds Børns frivillige Gaver Anno 1745. Det er med Maling og Forgyltning ziret Anno 1747“. – 1824 opsatte man en lille tavle til erindring om en mindre reparation af våbenhuset.

1856 var våbenskjoldene så forvitrede, at man måtte tage dem ned. Tinkerupsandstenen er som omtalt ikke holdbar i vort

St. Olai kirke med kirkepladsen, set fra St. Olaigade o. 1890. Efter spirets fald 1737 stod tårnet kullet til 1897–98, da det nuværende spir opsattes. Foroven var der efter 1820'erne en platform med en træbalustrade, og derunder en spidsbuefrise, som blev fjernet, da det nye spir blev opbygget. Tagrytteren nyopsattes 1883. – Foto på Helsingør Bygmuseum.

fugtige klima. Den fattige kirke, der længe havde trængt til en hovedreparation, havde ikke råd til at spendere 900 rdl. på at få kopier hugget deraf, og kirkeinspektionen fandt, at disse våben „ikke afgive nogen arkitektonisk Skjønhed“ (!) – man kunne på det tidspunkt ikke rigtig lide renæssancens stil, hvorimod man elskede gotikken. Man tog så både dem og soluret ned; i stedet for i det mindste at gemme dem på kirkeloftet lod man dem hugge i stykker. Man valgte radikalt at give våbenhuset en helt ny gav, med kamtakker, blændinger og spidsbuet portal i en i dag noget ubehageligt virkende pseudogotisk stil. Dengang var man imidlertid stolt over den; man har sikkert syntes, at den på en fortrinlig måde sluttede sig til kirkens øvrige arkitektur. Vi kan se, at den er af en helt anden ånd, og

vi ville have foretrukket den gamle gavl. Forøvrigt var den nye tegnet af den allerede nævnte J. D. Herholdt (1818–1902), en af datidens fineste arkitekter, som uden tvivl havde virkelig kærlighed til og sans for middelalderens stil.

Herholdt, der i mange år var kirkens bygningssagkyndige, har bl. a. bygget Universitetsbiblioteket i København (1861), Københavns gamle hovedbane-gård (1864) og Nationalbanken (1870). Her i Helsingør byggede han 1891 toldbodbygningen.

De gamle jernvinduer i sidemurene på våbenhuset erstattedes samtidig med nye, og glarmesteren indsatte ruder af brabantisk glas af første sort. Sandstenssoklen blev udfuget med det dengang nye vidundermateriale cement, som man holdt mere af, end vi gør.

Måske er våbenhuset først ved denne lejlighed gjort lavere, for så vidt man kan forstå af regnskaber og overslag, var øverst den gamle sandstensgesims bevaret i det restaurerede våbenhus, men den var forvitret og skulle nedtages. – Våbenhusets mål er nu ca. 8.3×8.3 m, svarende til $13\frac{1}{4} \times 13\frac{1}{4}$ alen.

REPARATIONER

Dermed er kirkens bygningshistorie fortalt i store træk. Noget er dokumentarisk fastlagt, andet hviler på tolkninger og gisninger, samt på undersøgelser af bygningen, som den står nu. Ved rundgangen i det følgende, hvor vi skal se på kirken, vil vi gang på gang henvise til det her sagte, når vi træffer ting, vi allerede har omtalt.

Noget af det, der gør, at St. Olai virker så ægte, skyldes, at kirken aldrig nogensinde er blevet restaureret. I tidens løb har den nogle gange været repareret på mer eller mindre omfattende måde.

I 1699 blev den således „indeni forset“, som en malet indskrift på hvælvingerne vidnede, og tårn og spir blev reparerede. I 1740'erne genopbyggedes som omtalt våbenhuset og taget omlagdes, ligesom murværket blev forbedret og

hvælvingen over orglet repareret. 1805 omlagdes taget over søndre sideskib, og i tilslutning hertil skulle tårnet grundigt repareres. På grund af krigsårene og statsbankerotten blev arbejdet dog udsat til 1821–23. Hofbygmester Hornbech gav tegninger til reparationen. 1837–38 fandt en mindre istandsættelse sted; stolene i midterskibet fornyedes, pulpiturene nyopsattes, og man begyndte at lægge trægulv. Reparationen 1846 omfattede mest træværket, som blev fornyet mange steder.

1856 fik våbenhuset som sagt ny gavl, og kirkens gavle og vinduer repareredes. I murværket blev ældre reparationer, som var foretaget med små mursten, og som var meget iøjnefaldende, hugget ud og erstattet af munkesten. Her mærker man den vågnende sans for middelalderens arkitektur, som man ellers tidligere havde foragtet dybt. Det samme har vi et andet eksempel på fra 1872, da korets to piller, forbavsende nok på forslag af det officielle særlige bygningssyn, skulle optrækkes med cement (!); da protesterede kirkens inspektion og sagde, at det ville den ikke gå med til, fordi det stred mod kirkens hele stil.

1865 omkonstrueredes den gamle tagstol, som hvilede direkte på hvælvingerne, så disse slog revner, til et „hængeværk“, hvilende på selve murene. Formodentlig er denne konstruktion med forstøtninger på hvælvene ikke oprindelig.

1873–79 istandsattes ydermure og gavle, og 1882–83 fulgte en hovedreparation efter tegninger og forslag af Herholdt. Rytterspiret genopsattes, klokkerne omstøbtes, tårnet repareredes, sideskibenes tegltag omlagdes, og hovedskibets kobbertag fornyedes, højskibsmuren repareredes, varmeanlæg indlagdes osv. Hele denne den største reparation i kirkens historie kostede ialt kr. 35.576,01. – 1936–38 blev uret grundigt repareret, de gamle glamhuller og de underste vinduer i tårnet fremdroges, vindfløjen repareredes og opforyldtes, der kom nyt stoleværk og varmeanlægget ændredes.

Kirken har heller ikke været udsat for ombygninger af nogen art i de sidste 400 år, ej heller har en restaurering været nødvendig. Det siger sig selv, at en sådan også altid må være mer eller mindre vilkårlig, og der har vist aldrig eksisteret nogen generation, som har været tilfreds med det foregående slægtleds restaureringer. I hvert fald går der altid uvægerlig en del patina og hygge med i købet, når en bygning restaureres, hvor dygtigt det end gøres – et eksempel herpå er Vor Frue kloster her i byen –, men den kan jo være så forfalden, at det simpelthen er nødvendigt. Det har det heldigvis aldrig været med St. Olai, der altid har været godt vedligeholdt.

NAVNET

Til slut lidt om navnet. *Olai* er den latinske navneform Olaus i genitiv (ejefald), så navnet betyder simpelthen St. Olavs kirke (ligesom St. Petri kirke = St. Peters kirke). Kirken er indviet til den norske konge Olav den Hellige, der faldt i slaget ved Stiklestad 1030. Hans helgendag er 29. juli. Nogle, om ikke mange danske kirker har foruden vor kirke været indviet til ham. Der kan nævnes: Asminderød, Roskilde (nu borte), Hjørring, Århus (nu borte), Vallensbæk, Olsker, Helsingborg, samt valfartskirken St. Olovs ved Simrishamn i det gamle danske Skåne.

Første gang vi træffer kirken nævnt, er i Christian I's beskærmelsesbrev for trefoldighedskapellet 1472; den kaldes da „sancti Oleffs kirke“. 1511 kaldes den „sancte Olaj kirke“, og op igennem tiden veksler det mellem den latinske form og den danske form St. Olufs eller St. Olafs kirke. Nu har den latinske form forlængst sejret.

SOGNET

Indtil 1819 omfattede St. Olai sogn hele byen, idet St. Marie kirke, den „tyske“ kirke, ikke var sognekirke, men specielt var indrettet til brug for udlændinge (tyskere og nederlændere) her i den internationale by. Da disse efterhånden blev fordanskede og menigheden skrumpede ind, bestemtes det ved kgl. reskript 1782, at flg. kategorier skulle henhøre til den tyske kirke foruden de tyske familier: garnisonen, de i byen boende pensionerede officerer, beboerne af Kronborg slot (slotskapellet var nedlagt), samt Øresunds toldkammers embedsmænd. Indtil 1740 holdtes udelukkende gudstjeneste på tysk her, derefter blandet med først enkelte, derpå flest danske tjenester. Først efter 1851 blev der holdt dansk gudstjeneste alene. Allerede 1819 var St. Marie dog blevet et rigtigt sogn, idet St. Olai sogn blev delt; St. Marie sogn var dog langt fra så stort som St. Olai, og dets sognekirke var stadig garnisonskirke.

Pudsigt er det, at St. Olai kirke ikke ligger i sit eget sogn; ved sognedelingen kom den nordøstlige del af byen til St. Marie.

1. november 1958 udskiltes en stor del af St. Olai sogn uden for den indre by som et nyt sogn, *Vestervang sogn*, omfattende den moderne tids nybyggeri på købstads- og privatjorder uden for bykærnen. En ny kirke tænkes opført ved Gurrevejen øst for Montebello.

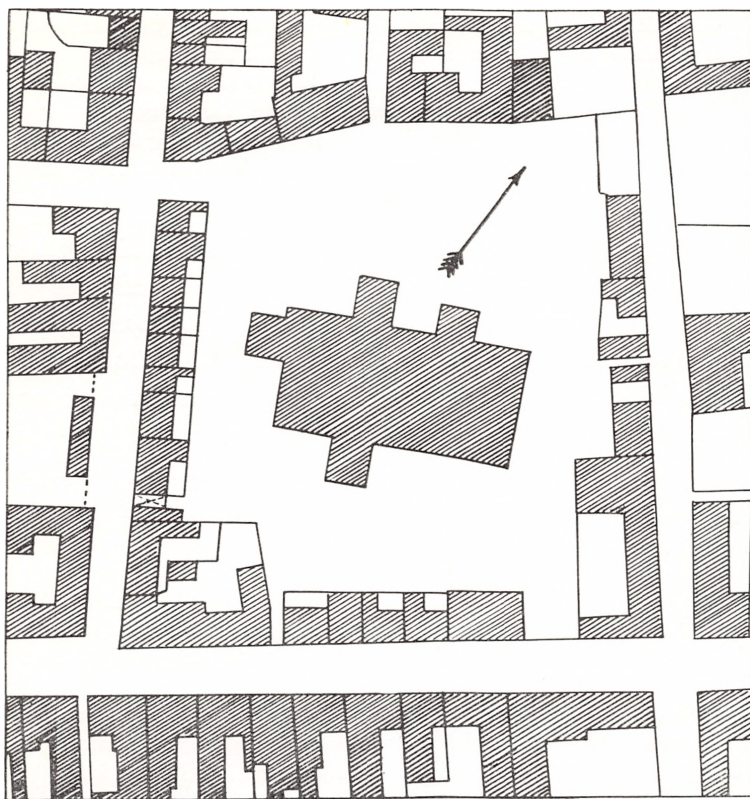
RUNDGANG UDVENDIG

OMGIVELSERNE

St. Olai kirkeplads er i virkeligheden den gamle kirkegård, i ældre tid kaldt *St. Olai urtegård*, hvor jævne og fattige folk blev begravet, mens de rige købte sig dyre lejersteder inde i kirken. I 1500'erne løb byens husdyr, geder, får, svin, hunde osv. ofte ind på kirkegården, selv om der var lagt riste i indgangene, og det kunne hænde, at svinene rodede op i jorden.

Pladsen blev efterhånden indhegnet. Seks indgange med kirkelåger førte derind: 2 fra Stengade (den ene findes endnu ved nr. 75, den anden mellem 65/67 og 69 er lukket), en fra Sofiegade ud for kirkens østgavl (ved nr. 7), en fra Kirkestræde og 2 fra *St. Annagade* (den første mellem nr. 4 og 6, hvor byens gamle sprøjtehus, som nedlagdes 1841, stod; gennem huset var der en port, som kirkegængerne benyttede; 1844 erhvervede kirken tomten, og der er stadig adgang til kirkepladsen gennem den; den har bom, så der ikke kan køres ind. – Den anden indgang var hvor nu *St. Olaigade* går). Sidstnævnte sted stod hovedporten til kirkegården; den var bygget 1742 og bekostet af købmænd og betjente i det Asiatiske kompagni og det Islandske kompagni. Den blev nedrevet 1835. Over dens indkørsel var der en figur af *St. Olav*.

Kirkepladsen var ikke pyntelig som en moderne dansk kirkegård, men lignede snarere et vildnis. Stier førte på kryds og tværs over den, og husenes bagsider vendte ud mod pladsen, som det jo stadig er tilfældet med Sofiegades, Stengades og *St. Annagades* huse.

Situationsplan over St. Olai kirke 1803. Kirkepladsen ligger indesluttet af huse; karreen omgives af St. Annagade mod vest, Sofiegade mod øst og Stengade mod syd. Fra gaderne fører flere gange og passager ind til pladsen. Langs nordsiden den senere St. Olaigades husrække. Kirken ligger ikke helt solret. – Udsnit af Christopher Lønborgs byplan på Helsingør kommunes tekniske kontor. – Kopi ved konservator Chr. Nielsen, Handels- og Sofartsmuseet.

1840 sagdes det, at pladsen nærmest var en losseplads for al slags urenlighed. Til stiftsøvrigheden skrev kirkens embedsmænd 1848: „Pladsen har i mange år afgivet en uhyggelig tumleplads for daglig og natlig uorden; på samme er henlagt en mængde opbrudte brosten; det har været vanskeligt at holde kirkens fortove fri for den værste urenlighed, og ved drengenes leg på pladsen er kirkens udvendige ornamenter og vinduer blevne ilde medtagne af stenkast.“ Det lyder ikke hyggeligt, og det er naturligt, at man ønskede at få sat et stakit om hele kirken for at få gjort en ende på dette uværdige forhold.

St. Olaigade på pladsens nordside er først anlagt som gade 1850 i forlængelse af Brøndstræde, selv om flere af dens huse over for kirken er ældre. Brøndstræde blev forøvrigt senere omdøbt til St. Olaigade på hele strækningen fra St. Annagade til Fiologade. – Kirken jævnedes den nye gade for egen regning og forsynede den med fortov og rendesten. Den blev brolagt, og kirken betalte halvdelen af udgifterne. Samtidig lukkedes flere af de gamle gyder og gange, der førte ind til pladsen.

Først så sent som 1827 ophørte begravelserne på kirkegården her midt inde i byen, og den „nye“ kirkegård, der allerede var anlagt 1581 „på Sletten“ (ved Nygade), fordi byens gamle kirkegårde ved St. Marie og St. Olai da var „ganske forgravne“, blev udvidet og benyttet som eneste begravelsessted for begge byens kirker.

På St. Olai kirkegård stod et *benhus*, opført 1603 af Frans og Albert murmestre. Heri anbragtes opgravede knogler fra sløjfede grave. Dette benhus er forlængst nedrevet.

Efter gammel sagnoverlevering har kirken et spøgelsesdyr eller en slags beskyttende vætte, nemlig en såkaldt *kirkegrime*. Ligesom under andre store bygningsværker, der efter folketroen krævede et levende offer, mens de blev opført, for at værket skulle lykkes, skal der under St. Olai være nedgravet en stor kridhvid hest, som hver midnat viste sig. Når den gamle ringer i forrige århundredes begyndelse kom ned fra tårnet, så han den stå med forbenene op på trappetrinene, og først når den hummede sig, kunne han komme forbi. Omkring 1800 sagde man, at der hver midnat vandrede en *belhest* omkring kirken, og den der så den, måtte dø. Efter en anden overlevering går der en *gravo* om natten og roder i den gamle kirkegård.

Omkring 1750 beplantedes pladsen med træer. – 1827 anlagde man et brolagt fortov rundt om kirkebygningen for at vise vandet fra murene. – 1848 gav arkitekt Stilling udkast til ny beplantning og regulering af kirkepladsen (foretaget 1849–51). Der opsattes et træstakit på 70 fag rundt om den; det stod til 1932.

I vor tid er pladsen atter blevet reguleret. Mod nord, ud mod St. Olaigade, er den udlagt som græsplæne, omgivet af et lavt jernstakit med trådnæt og pyntet med spredt buskværk og enkeltstående småtræer. Store lindetræer, plantet 1862, danner en smuk ramme om partiet; om sommeren bor her talrige sang-

Småboderne langs St. Annagade foran kirkens vestside, med bagsiderne ind mod kirkepladsen, set fra St. Olaigade ca. 1900. Omkr. 1910–15 blev flere af disse huse nedrevet, så kun Buxtehudes hus, længst i baggrunden, og dettes nabohus endnu står. Den lave, beskedne bebyggelse giver en mægtig kontrast til kirkebygningen, der derved får en overvældende og majestætisk rejsning. – Foto i Helsingør Bymuseum.

fugle, og blomsterne dufter sødt og kraftigt i blomstringstiden. En parkeringsplads blev 1942 anlagt ud mod St. Olaigade. Vest for kirken, hvor nogle af St. Annagades småboder blev nedrevet omkring 1910–15, er der ligeledes en indhegnet plæne med buskværk, omgivet af stakit. Dette parti blev reguleret 1932 ved kommunegartner G. N. Brandt i Gentofte. Der blev langs den gamle husrække plantet lindetræer, som stadig klippes med plane sider og top; derved virker gadefronten ubrudt, og kirken fremtræder ikke altfor nøgen og frilagt. Mod syd derimod er pladsen asfalteret og afgiver en legeplads for børn, samt parkeringsplads, – desværre helt ind mod kirken, så man nu sjældent har lejlighed til at se den smukke sydmur fri for biler. Her er også plantet en række linde. Mod øst ligger en uasfalteret vej mellem kirkens østgavl og Sofiegades baghuse. Her

kan man fornemme lidt af den småborgerlige intime stemning, der har hvilet over pladsen i ældre tid. (Under regulering 1959).

Kirkepladsen er omgivet af lave huse på alle 4 sider, bortset fra, at nogle af de små boder som lige omtalt er nedbrudt på vestsiden langs St. Annagade, således at kun numrene 6–8 står af den oprindelige husrække; næste husnummer på denne gadeside er 24. Gangen fra St. Annagade op til tårnportalen er ny-anlagt.

Æstetisk set er det en meget fin placering, kirken har midt i disse omgivelser, da der opstår en udmærket kontrastvirkning mellem de lave små huse og den høje kirkebygning, som derved kommer til at virke næsten endnu højere end den er. Arkitekt P. V. Jensen-Klint anvendte i vor tid samme optiske virkemiddel, da han byggede Grundtvigskirken på Bispebjerg og lod den store bygning omgive af lave beboelseshuse. Alt for mange steder har man givet efter for tidens krav om at frilægge gamle købstadkirker, og der har også i Helsingør været ønsket om at fjerne så mange huse som muligt uden om St. Olai. Man tænker ikke på, at man ved en sådan frilægning gør kirkerne en bjørnetjeneste, helt bortset fra at man slår skår i bybilledet, som aldrig kan heles. De færreste kirker kan tåle at ligge alene, de ligesom falder sammen og bliver små og nøgne. Bykirker er i reglen ikke beregnet til at skulle overskues fra alle sider; man skal gå rundt om den karré, de er placeret i, og se et stykke af dem, snart fra ét, snart fra et andet sted. Sådant har vore forfædre med stor klogskab og fin formsans planlagt det. I udenlandske byer er der hundredreder af eksempler på den virkning, de gamle middelalderkirker gør, når man ser dem på den måde.

I et af de små huse, St. Annagade 6, boede Hans Jensen Buxtehude (1602–74). Det var kirkens organistbolig (kaldet organistens „residens“), og han virkede som orgelmester ved St. Olai fra o. 1642 til 1671. Hans søn, den verdenskendte komponist Didrik Buxtehude (1637–1707), var organist ved St. Marie kirke fra 1660 til 1668, da han blev ansat ved Marienkirche i Lübeck.

Huset skæmmes af en moderne butiksindretning mod gaden, men bagsiden mod kirkepladsen er hyggelig og ser ud omtrent som dengang, bortset fra at der 1853 blev opført en lille bagbygning. På Helsingør Turistforenings initiativ blev der omkr. 1950 opsat en broncetavle med indskrift på huset.

KIRKEBYGNINGENS VESTSIDE

Kirken er ikke lagt helt solret øst-vest, men snarere nordøst-sydvest. Her i beskrivelsen bruges dog overalt verdenshjørnerne, som om kirken var orienteret efter kompasset. –

Kirkens smukke *vestgavl*, af hvilken mere end halvdelen mod syd ikke er dækket af tårnet, er meget fint opbygget med kamtakker og blændinger i murværket, dels foran midterskibsdels foran sideskibstaget; der er cirkelblændinger over spidsbuede blændinger med hængestav. I de skjoldformede, skråtstillede blændinger har der måske oprindeligt været malet våben, hvis de da ikke er rent dekorative led. Et par kløverbldsformsten er indsat. Gavlen er noget af det seneste, der opførtes i det store kirkebyggeri, og kan vel dateres til omkr. midten af 1500'erne, men den er helt og fuldt i senmiddelalderens gotiske stil. En fortanding skimtes i murværket t. h. for midtervinduet, måske angivende en kort standsning i opførelsen, mens den gamle kirkes sydvesthjørne blev nedrevet. – Gavlen repareredes 1856.

Det store *midtervindue*, der har givet et pragtfuldt lys ind i hovedskibet, er nu tilmuret; der er brugt mindre mursten dertil. Til buen i det mindre *gavlvindue* for enden af søndre sideskib er der som nævnt brugt formsten.

Under midtervinduet, en lille smule skævt for midteraksen, ses kirkens store *indgangsportal*, der nu kun bruges ved festlige lejligheder: store gudstjenester, konfirmationer, bryllup osv. Træværket i de to dørfløje har udskæringer i lisénform (korintiske kapitæler) på yderrammerne og midtrammen i forbausende sen bruskbarok, med masker, frugter, blomster og forneden kvaster. Døren er ved tværliste forneden delt i fodstykke med en fylding i hver fløj og diamantpostamenter, og selve hovedstykket med 3 fyldinger i hver fløj. Over døren en overligger med tre englehoveder. I det rundbuede topstykke, kantet af lavrbærkrans, ses Christian V's monogram, C og 5 sammen-

slynget; to svævende engle holder enevoldskronen derover. Døren er givet af det Islandske kompagni i København 1699 ved frivillige foræring; en nu forsvunden indskrift meddelte dette.

Dette kompagni, der bestod 1602–1786, handlede på Island, Færøerne og Finmarken i Norge. Det har flere gange vist sig særdeles gavmildt over for kirken, fordi den ofte opsøgte af dets „betjenter“, når skibene lå til ankers på Helsingør red og biede på gunstig vind. Samtidig kan det måske have spillet en rolle, at kirkens værnehelgen var den norske konge Hellig Olav, som også var Færøernes skytshelgen. Vigtigst er det nok, at kompagniet oprindeligt var grundlagt af købmænd fra København, Malmø og Helsingør. Allerede 1603–04 satte St. Olai kirke 110 daler af sin kapital i foretagendet som lån.

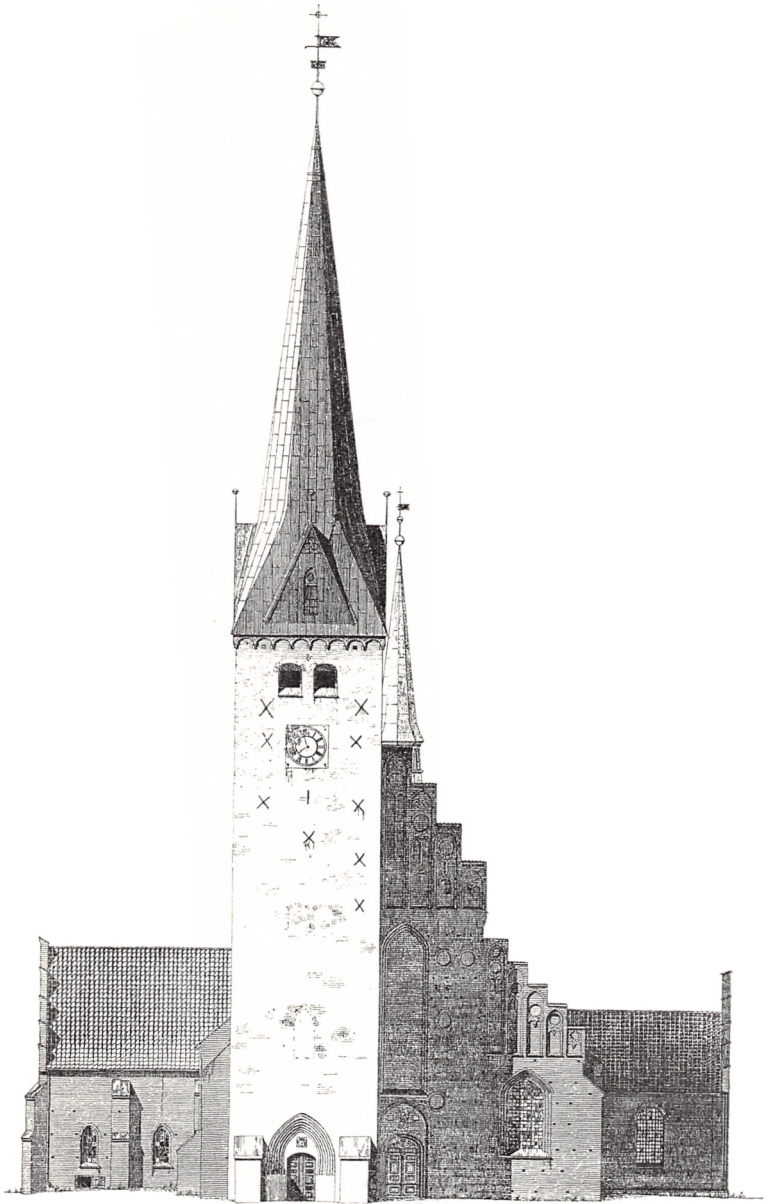
Vi har allerede bl. a. nævnt den port, kompagniet gav kirken, og senere skal gives flere andre eksempler på dets gavmildhed. Fra 1752 gav det en frivillig årlig gave til kirken og præsterne, og kirken havde ligefrem anlagt en islandsk gavebog.

Sandstenstavlerne over portalen, en *billedtavle med Hellig Olav* i stående hel figur, og en derunder anbragt indskriftstavle med et skriftsted, passende til stedet over portalen, i ornamenteret kartouche, er sikkert opsat samtidig. Der står: Går ind ad hans porte med taksigelse, til hans forgårde med lov, takker ham, velsigner hans navn; thi Herren er god, hans miskundhed er evindeligt og hans sandhed til slægt og anden. Psalm. 100, v. 4–5.

Helgenen ses i renæssancetidens kongedragt, med benskiner, brystharnisk, skamkapsel, kappe og krone; han holder sceptret og sit attribut, hellebard-øksen. Bag ham ligger dragen, som han har overvundet, symboliserende det hedenskab, han med iver bekæmpede. Dragen ser yderst fredelig ud og har skikkelse af en hund; dens skæggede, kronede hoved ligner kongens til forveksling. – et træk, der forøvrigt går igen de fleste steder, man ser ham afbildet i kirkekunsten.

Man undrer sig over denne liberalitet over for den katolske kirkes traditioner, idet mange er af den formening, at man i datiden med hård hånd udryddede

St. Olai kirkes vestside 1901. Gavlen er prydet med smukke kamtakker og blændinger; det store midtervindue over hovedindgangsdøren er tilmuret. Tårnet, der dengang var overpudset, står skævt for den nuværende midterakse, men stod oprindeligt lige for den gamle enskibede romansk-gotiske kirke. De tilmurede vinduer og glamhuller fra det ældste kirketårn er senere blevet åbnet og markerede. De små støttepiller ved tårndøren er nu fjernede. T. v. trefoldighedskapellet, t. h. våbenhuset. – Opmåling af Christen Larsen (Tegn. af ældre nord. Arch., IV. Saml., 2. Rk.).

alt, hvad der smagte af katolicisme. Men selv om kongemagten og det protestantiske præsteskab gjorde, hvad de kunne, for at fjerne alt det papistiske, levede det dog stærkt under overfladen; almuens tro har op til vor tid været gennemsyret af katolsk tankegang. Og selv her i kirken har man altså ikke kunnet eller villet hindre en fremstilling af dens værnehelgen, – man har tværtimod afbildet ham gang på gang, på stolestader, lysekrone, korgitter, kirkens segl, og det er nævnt, at det Islandske kompagni 1742 satte et Olavs-billede op over hovedporten til kirkegården.

Relieffet og indskriftstavlen var efterhånden blevet så forvitret, at billedhugger Vilh. Bissen 1884–85 måtte hugge en kopi af dem, hvad der kunne gøres for en sum af 500 kr. Kopierne er dem, der sidder over portalen nu; det forlangtes imidlertid, at de gamle sten skulle opbevares i kirken, og de ligger da også endnu uudpakkede i deres trækasser i våbenhuset, således som Bissen afsendte dem fra sit atelier.

Indgangen blev 1846 brolagt med kasserede gravsten, som er ganske slidte.

Til venstre *tårnet*, hvis stilling skævt for kirkens midterakse er omtalt. De 3 underste stokværk er fra byggeperioden omkr. 1450, og portalen er også den oprindelige.

Den er særdeles rigt profileret med 8 rundstavsled, muret op med rundprofilerede formsten, som nu er noget forvitrede. Der er kommet en lille smule skævhed over dette for den hjemlige murmester sikkert meget svære arbejde, helt bortset fra at portalen sidder lidt skævt i tårnet. Alligevel er den ganske imponerende, omend noget grov i helheden. Det er selvfølgelig provinskunst, og den tåler ingen sammenligning med de gamle kulturlandes kirkeportaler. Der er ingen kragbånd eller kapitæler, og profileringen går ikke helt til jorden, et karakteristisk træk, som også genfindes på trefoldighedskapellets portal. Da dette kapels murværk ligesom tårnets snart er i munkeskifte, snart i polsk skifte, er det som anført fristende at tro, at begge bygninger kan være omtrent samtidige, altså fra omkr. 1450, og måske bygget af samme mester.

Tårnet er ikke kvadratisk, selv om det virker sådan. Muren mod vest er 7.12 m lang, og syd- og nordmuren ca. 6.5 m.

På tårnets sydside, der som omtalt har mønstermuring forneden, ses i hjørnet op mod kirkens vestgavl, hvis nordlige tredjedel tårnet dækker, 3 runde blændinger; i gavlen t. h. for midtervinduet er der forøvrigt indsat helt tilsvarende blændinger. Ser man nøje efter, kan man op gennem tårnets murværk skimte ligesom en øgning af dette. Der er ingen tvivl om, at der her, før tårnet er blevet bygget, har stået et forholdsvis smalt lille *trappetårn*, anbragt op mod vestmuren af den gotiske kirke,

Hovedindgangen til St. Olai, anbragt i kirkens midterakse, t. h. for tårnet. Den smukt udstyrede dør og sandstensrelieffet derover med Hellig Olav, kirkens skytspatron, er givet 1699 af det Islandske kompagni i København, som ofte har vist sig rundhåndet over for den kirke, hvor dets „betjenter“ søgte trøst før skibene gik ud på den lange rejse mod nord. I murværket ses flere bomhuller. I tårnet t. v. skimtes i murværket det trappetårn, som stod ved den gotiske vestgavl, men blev indkapslet i tårnet. – Forf. fot.

der som nævnt omkr. 1430 føjedes til den romanske kirke. Et lignende trappetårn ses den dag i dag på St. Mariæ vestgavl, dog dannende tre sider af en sekskant, hvorimod St. Olais trappetårn vist må have været firkantet. Efter at kirkens gotiske vestforlængelse er blevet færdig, må der altså have været en kort periode, inden det store tårn blev bygget, hvor man hjalp sig med denne trappe, der har gået halvt ind i murtykkelsen, halvt ud i det lille tårn. Om klokkerne så har hængt i en tagrytter

over kirketaget, eller om der har stået en klokkestabel ved siden af kirken, er ikke godt at vide.

I tredje stokværk finder man inde i tårnet en nu tilmuret dør med gotisk fladbue over; her har trappen mundet ud. Da man efter kort tid byggede det nuværende tårn, indføjede man simpelthen dette trappetårn i dets østmur, hvorved man sparede noget murværk og undgik at rive det ned. Det er vel ikke utænkeligt, at det gamle trapperum med trappetrinene kan være bevaret endnu bag døren. Den underste indgang, der også er tilmuret, sidder i tårnets tykke mur; den ses tydeligt inde i tårnrummet, øst for vindeltrappens udbygning. Oprindeligt sad den ud til det fri.

Vi vender tilbage til portalen. Døråbningen sidder i en blænding bag portalen og afsluttes foroven af en fladbue. Indvendig ses jernstablerne fra den ældre dør, som det Islandske kompagni gav 1699 sammen med den allerede omtalte hoveddør. En indskrift bevidnede dette og meddelte, at døren var repareret 1734. Den nuværende dør er fra 1846 og er dekoreret med palmetter udskåret i træ (lignende ses på døren Sofiegade 2, så den er nok skåret af en lokal billedskærer). På våbenhusets loft ligger en forvitret sandsten med en udhugget kongekrone over en barok kartouche, hvori der skimtes monogrammet C 5. Denne sten er identisk med det stenvåben, der endnu 1902 sad i feltet over dørens fladbue i portalen, og må være opsat af det Islandske kompagni 1699, samme år kongen døde.

Foran døren ligger i jorden flere sønderhuggede og slidte gravsten som stenbro, anbragt 1846.

Ved begge sider af portalen stod til et stykke op i vort århundrede et par små støttepiller, som nu er fjernede. De nævnes i beg. af 1700'erne, men er måske ældre.

I tårnets ydermure ses i andet stokværk lancetformede spidsbuede vinduer, i tredje de gamle glamhuller, som er tilmurede. Først 1936-37 blev disse og vinduerne fremdragne, som de er nu. Fjerde stokværk har ingen vinduer; i femte sidder det nuværende ur, markeret ved urskiverne; her skimtes de nu tilmurede glamhuller fra 1559. Foroven, i sjette stokværk, findes dobbeltglamhuller, bag hvilke 3 klokker hænger.

Tårnportalen fra o. 1450, profileret med 8 rundstavsled, som ikke går helt til jorden. Det er et stykke charmerende arkitektur, der i al sin uregelmæssige ynde føles som et ægte stykke lokalkunst. I blændingen over døren sad tidligere en sandstenstavle med Christian V's navnetræk, opsat 1699 af det Islandske kompagni, som gav den ældre dør. – Forf. fot.

I tårnets murværk sidder der talrige korsformede ankre af jern. De anbragtes 1821–23, da en del af ydermuren foroven omsattes med små sten (hvad endnu tydeligt ses). Man frygtede for, at tårnet helt ville gå fra hinanden, og ringningen med de svære klokker har da også i århundredernes løb svækket tårnet meget og fået dette til at slå revner, selv om murene forneden er ca. 1.5 m tykke. – Flere steder på tårnmuren, især foroven, ser man rester af den tidligere omtalte cementpuds. Cementen falder af og til ned i små flager; desværre har den for-

bundet sig så godt med murstenene, at den tager deres overflade med.

Det grønne kobberspir er tidligere blevet omtalt. På fløjstangen er anbragt en kugle, en krone, en vejrfløj (med ornamenter i gennembrudt arbejde) og øverst et kors, alt forgyldt. Vejrfløjen har siden 1937 gået på kuglelejer.

På tårnets sydside ses en lille *tårndør* med hugne sandstenskarmer og i overliggeren en nu noget forvitret kartouche med rulleværk og årstallet 1583 i karakteristiske renæssancetal. Dette år byggede man den lille vindeltrappe op til 2. stokværk; døren fører ind til den. Overliggeren, der er et smukt arbejde, er hugget af Lambert stenhugger. Selve døren er beslået med nagler, og lås og beslag fra 1583 sidder endnu på døren.

I muren mellem de to over hinanden anbragte vinduer over tårndøren skimtes et lille rørformet hul. Det er halsen af en indmuret flaske.

Efter gammel håndværkertradition kræver murere og tømrere et rejsegilde, når taget rejses. Giver bygherren ikke et gilde, indmurer de f. eks. en tom flaske – som symbol på at de ikke får noget at drikke – i væggen med flaskehalsen udad. Når vinden tuder i denne åbning, er det til spot og spe for den nærliggende bygherre. – Måske er noget lignende sket engang her; hvornår kan ikke siges.

NORDSIDEN

Her får man bedst et indtryk af kirkens længde (79 alen = 49.5 m, uden tårnet) og dens rejsning med opbygning i basilikaform: et højt midterskib (hoved- eller højskib) med 8 vinduer i højkirke-muren, og et lavt sideskib med vinduer i ydermuren.

De to udbygninger, der virker ret selvstændige, er mod øst sakristiet (ud for fag 2–3) og mod vest trefoldighedskapellet (udfor fag 5–6). Mellem disse ses i sideskibets murværk (fag 4, 5 og 7) resten af den omtalte gamle romanske nordmur fra o. 1200, med rundbuefrise og lisener, der markerer den første kirkes længde (den østlige lisen ved sakristiet, vest for det lille trappetårn, den vestlige lige vest for trefoldighedskapellet). Endvidere rester af et romansk vindue (den øverste murede

bue); dette har været erstattet af et større efter den gotiske tilbygning og er ved opførelsen af nuværende kirke lukket og tilmuret, mens et endnu større gotisk vindue blev brudt igennem ved siden af. Et andet af de romanske vinduer findes skjult bag trefoldighedskapellets sydmur. Mod vest, til højre for den romanske vestlisen, fortsættes nordmuren med den gotiske tilbygnings nordmur fra omkr. 1430 (fag 7-8), med trappefrisesims og savskiftefrise; den har kampestenssyld. Her har der tydeligt nok været et gotisk vindue, som nu er tilmuret, hvorefter nye og større spidsbuede vinduer er brudt igennem. – Disse gamle mure er begge blevet forhøjet med ca. 15 murstensskifter, da nuværende kirke opførtes, deraf 2 rulleskifter (sten på kant).

Yderste hjørne mod vest viser endnu den gamle gotiske mur med sin oprindelige højde og tagrejsning; det er bygningens oprindelige nordvesthjørne. Man ser tydeligt, at den gotiske gavl er brugt som tårnets østmur, så langt op som den gik. På tårnets østside kan man følge linjen fra det gotiske tag op; den gamle tagrejsning er tydeligt markeret tværs over den stumpe vinkel mellem højskibsmur og sideskibsmur. Den gotiske gavlspids har omtrent været i højde med højkirkemurens gesims; det omtalte trappetårn i gavlen må være gået omtrent lige så højt op. I tårnets østmur over taglinjen ved foden af højskibstaget ses et lille tilmuret, halvt dækket vindue; det går tydeligt nok tilbage til det første tårn.

Trefoldighedskapellets murværk er opført i en blanding af polsk skifte og munkeskifte. Det har i gavlen smukke stavværksblændinger med hængestave i midterste del. En blænding som et liggende skjold i midten har måske været pudset og malet med Oxernes våben. Gavlen kan måske være bygget af en af de mestre, der arbejdede på bygningen af klostret. Bag gavlen findes det tidligere nævnte rum, som kan have været tænkt som mødesal for trefoldighedsgildet. Portalen, der erstattede den oprindelige kvindeindgang i den romanske nordmur, er som tårnportalen rigt profileret, og der er anvendt bruntglaserede formsten til at mure rundstavene op. Det er det eneste sted på kirken,

man ser sådanne glaserede sten, som ellers var så almindeligt brugte, f. eks. i hansestædernes stolte bygningsværker, – undertiden lidt for ødselt. Profileringen går ikke helt til jorden (jfr. hvad der er nævnt under tårnportalen). Skævt t. v. over portalen ses en vinduesformet blænding med spids og flad bue, ganske fint i balance med portalen. I kapellets sidemur findes forskelligt formede vinduer, og i gavlen en glug forneden i midterblændingen. – Under kapellet findes gravkamre med talrige kister fra 1700'erne; der ses flere gravkældervinduer, bl. a. i nord- og vestmuren assessor Jacob Arentzens, med spejlmonogram i smedejern og årstal 1689.

Sakristiet har smalle blændinger i gavlen, men disse er enkle end trefoldighedskapellets, selv om de er ret varierede; et par af dem er rektangulære pibeblændinger (jfr. St. Mariæ østgavl), de andre er spidsbuede. I den midterste spærstikblænding, som ikke blot er højere, men også bredere end de andre, ses sildebensmønstermuring. Gavlkammene blev restaureret 1879. – I selve muren er der rudeformede mønstre af sorte sten.

Det store overhvelvede rum i sakristibygningen er nu delt i et lille præsteværelse samt et større rum til kirkens varmeanlæg (kedel og oliefyrr). Indgangen i østmuren ind til præsteværelset er lavet efter tegning af Herholdt og er først gennembrudt og indsat 1883, da kirkens første varmeanlæg indlagdes, og en ny dør til erstatning for den oprindelige indgang gennem gavlen blev nødvendig; denne fører nu ind til fyrrummet.

Til højre for den nye dør sidder der i murværket, i omtr. 40 cm's højde, en flad sandsten, som rager så meget ud, at man kan sætte sin fod derpå. Efter traditionen benyttede kirkens præster den, når de skulle stige til hest. – Det er sandsynligvis en vinduesoverligger fra et gravkældervindue; måske er den kommet andetsteds fra i kirken, idet man vistnok aldrig har begravet under sakristiet.

I sakristiets nordmur er der under gavlen en smuk blænding med vindue over døren. Et trappetårn ses i hjørnet mellem vestmuren og kirkemuren; det stammer fra 1521-koret.

De røde *kirkemure* har talrige regelmæssigt optrædende hul-

Blik fra St. Olaigade mod kirkens nordside med udbygninger, t. v. sakristiet, t. h. trefoldighedskapellet eller Oxernes kapel, begge med pragtfulde blændingsgavle. Trefoldighedskapellet er en statelig bygning i to etager fra ca. 1450, med en smukt profileret portal, som egentlig er den gamle kvindeindgang. Mens sideskibenes og udbygningernes tag er af tegl, er højskibstaget og tagrytteren af kobber. – Fot. H. Hauch.

ler i $1\frac{1}{2}$ murstensstørrelse. Det er *bombuller* til brug ved rejsning af stilladser, men samtidig virker de ikke så lidt dekorative. På mange ældre murstenskirker i ind- og udland ser man lignende huller. Bombullerne findes overalt på kirkemurene, dog ikke i tårnet, og de mangler også i den ældste romanske kirkemur. – Et par steder i kirkemuren er der ganske tilfældigt indmuret utilhugne kampesten.

Man bemærker en del små uregelmæssigheder i vinduesvangerens og -buernes opbygning. De tre østlige har de rigeste profileringer (retkantled), og de er også de ældste, da de hører til koret fra 1521. Det må dog tilføjes, at vinduet i fag 2 oprindelig var meget bredt og næsten rundbuet og først 1883 blev ombygget og gotiseret, hvilket murværket også vidner om; det er nyt. Vinduet i fag 7 er ligeledes rundbuet. Ingen af kirkens vinduer er helt ens af størrelse og udformning, men alle er bygget med charmerende individualisme. Ingen af dem har opmuret gotisk stavværk; rammeværket er af jern. Vinduessålbænkene var tidligere af ølandske sandstensfliser, men 1856 blev disse fjernede og murstensålbænke lagt.

På en sandsten over et gravkældervindue i fag 4 læses fig. vers:

Hvad søger Du vor Wen
Maaske Du vilde wide
Huis Souecamer er
Her under Kirchens Side
Gac indenfor og les
Vor Grafsted siger Dig
Hvis Been i stille Roe
Her hviler sodelig.

I „sovekammeret“ hviler nu borgmester Henrich à Møinichen (død 1776) med flere (se senere), men om han har ladet stenen opsætte, vides ikke.

I *højskibsmuren* ses ganske tydeligt imellem 3. og 4. fag en fortanding, som angiver, at arbejdet her er standset og først påbegyndt igen efter en vis periode, og her har vi da et beviser på, at de 3 østfag er det omtalte kor, som Lave Urne indviede 1521. Nogen tid efter murede man så videre på de 5 vestfag, som altså var færdige 1559, men sporene af den stående fortanding vidner den dag i dag om et vigtigt stadium i kirkens bygningshistorie. Mønstermuring i rudeform af sortbrændte sten ses i højskibsmurens 4.-8. fag, altså de yngste. Læg mærke til gesimsen med den gennemløbende fladbuefrise både under høj- og sideskibstagen. Flere steder i højskibet ser

man trekantede endestykker til de jernankre, der går tværs under hvælvingerne og holder midterskibet sammen.

Tagbeklædningen er nu irgrønt kobber på højskibet. Oprindeligt havde man som sagt kun råd til kobbertag på sydsiden, og her på nordsiden nøjedes man med røde teglsten. Men 1613 lagde man også kobber på nordtaget. Taget fornyedes 1882–83. Det er 78 alen langt og $15\frac{1}{2}$ alen højt, så det tilsammen er 2500 kvadratalen, iberegnet tagrytterens kobber (iflg. opmåling 1856). På sideskibene lå der oprindeligt blyplader. Det var sikkert en fordel for den æstetiske virkning, at blyet, der virker lidt dødt, 1745 blev erstattet af ganske almindelige røde vingeteglsten, som i tidens løb har fået en vidunderlig patina. På udbygningerne har der fra første færd af ligget tegl. 1856 meddeles, at der på nordre sideskib ligger 6700 stk. tagsten og på sakristiets tag 4250 stk. – En enkelt kvist på sideskibstaget (mod vest) har endnu blytag. Den minder i sin form om kvistene på Kronborg.

Højskibet støttes som nævnt ikke af stræbebuer. Ved sideskibsmurene er der derimod *støttepiller* ud for hvert fags afslutning, så hvælvingernes tryk derved aflastes. Dog mangler de som omtalt ud for de middelalderlige kirkemure, bortset fra en enkelt, lavere mod vest. Støttepiller findes også skråtstillet ud for udbygningernes hjørner, hvor hvælvingstrykket ligger; ved trefoldighedskapellet er de dobbelt aftrappede. Alle kirkens støttepiller var tidligere belagt med bly; 1856 lagde man de nuværende kobberplader på i stedet.

Kirken mangler tværskib, men på den lange tagryg sidder der en *tagrytter* eller et *rytterspir*, beklædt med kobber. Det er af kraftfulde, men smukke former; klokkerne hænger under spiret i den åbne lanterne.

En rytter har der sandsynligvis siddet lige siden omkr. 1521. Det viste sig hurtigt, at der sivede fugt ind; 1580 var tømmerværket så råddent, at rytteren truede med at falde ned „til stor spot for byen og menigheden, og til skade for kirken,“ og borgerne besluttede så alle at lade sig skrive i frivillig skat, så enhver med egen god vilje gav hvad han formåede til dens fornyelse. I ti-

dens løb blev den nye tagrytter meget medtaget; omkring 1750 tog man dens jernstang med kobberkrone, vejrhane og kors ned, og i forrige århundrede bestod den blot af 8 søjler med en platform (en „hat“) på. Tømmerunderlaget var konstrueret så dårligt, at det trykkede mod murene, så hvælvingerne revnede. Man spekulerede på helt at tage rytteren ned, da den som man sagde „på ingen måde er til prydelse for højkirken.“ Klokkerne skulle så anbringes i tårnet. 1851 blev den dog repareret, men 1882–83 måtte man erstatte den med en ny, nemlig den nuværende, som er tegnet af Herholdt. I vejrføljen, der forøvrigt sidder fast, læses 1882. Nu er en reparation af tagrytteren atter nødvendig, idet vandet siver ind gennem de huller i kobberet, som sloges ved maskingeværbeskydningen under befrielsen 1945 (herom senere).

Højden fra jorden til tagrytterens vejrfløj er 41 m.

ØSTSIDEN

Da der ikke er nogen kortilbygning, virker den flade østmur, kormuren, meget overvældende ved sin højde og sin vældige murflade, der diskret oplives ved ornamenten. Højskibsgavlen er prydet med kamtakker og stavværksblændinger over en tand-snitliste. Derimod er der – modsat vestgavlen – ingen kamtakker og blændinger over sideskibene, men blot nogle cirkelblændinger. Imidlertid er det ikke umuligt, at der tidligere har været kamtakker – murværket synes indvendig at bære spor deraf –, men de kan være taget ned, fordi de måske har været for kostbare at vedligeholde. – Over sideskibsvinduerne er der i hver side en frise af formsten, der danner et af de så yndede firkløverbånd. – I murværket ses flere uregelmæssigheder, som kunne tyde på, at gavlen ikke er blevet til i én støbning. Imidlertid er det ikke nemt at afgøre, om det måske blot skyldes senere reparationer af skalmuren. 1875 repareredes således østgavlen.

Det kæmpehøje slanke østvindue i midterskibet gav oprindelig ligesom vestvinduet et herligt lys ind i højkirken, så kirkerummet efter tidens ideal har været et lyst og fagert rum. Begge disse vinduer er nu desværre tilmurede, da de delvis dækkes af alter og orgel. Tilmuringen er sket med senere tiders mindre sten.

St. Olavs sydside og østgavl 1898, fotograferet umiddelbart efter opsætningen af det nuværende spir. Gavlen har smukke kamtakker og blændinger. Det store østvindue, bag hvilket altertavlen står, er tilmuret. Langs søndre sideskibsmur står en række støttepiller; mellem disse ses flere gravkældervinduer. I fag 2 skimtes den i teksten omtalte sandstensportal. – Foto, optaget på foranledning af tømrerm. Wilh. Unmack, der opførte spiret; skænket til Helsingør Bymuseum af overlæge C. U. Jessen, Helsingør.

Da det nuværende alter blev opsat 1664, tilmurede man den underste del af vinduet, og 1856 murede man resten til med en $1\frac{1}{2}$ -stens mur.

I sideskibene kommer der lys gennem to mindre vinduer med rigt profilerede vanger og buer i retkantled.

Mod syd ser man over jorden et gravkældervindue med et

smukt gitter fra 1679 med spejlmonogram I B – A H D. Sandstenskarmen er dateret 1709.

Monogrammet står for borgmester og kirkeværge Jørgen Buhr (død 1684) og hustru Anne Hansdatter (død 1692). Karmens indskrift nævner deres datter Maria Buhrs (f. 1666) og svigersønnen, købmand og fransk konsul i Helsingør Jacob Hansen (1657–1708). Indskriften er på fransk. Omkring et dødningshoved læses: *Ainsi Serons nous tous* (sådan bliver vi alle).

Kirkepladsen skæmmes her på sydøsthjørnet af en beskyttelsesbunker fra krigens tid. – Fra Stengade har man mellem husene et smukt kik ind på kirkens østparti gennem den gamle indgang, kaldet *Springporten*, med trapperne og det sirlige jernrækværk i en halvbue om det lille „spring“, vandposten; rækværket opsattes 1836. Her fornemmer man tydeligt, hvor virkningsfuldt et uventet blik ind på en bygning, som ses i stærk forkortelse, kan være; en sådan dramatisk virkning kunne slet ikke opnås, hvis kirken var frilagt.

SYDSIDEN

Her findes kun én udbygning, nemlig *våbenhuset* (ud for fag 6, foran den oprindelige mandsindgang). Der er allerede redegjort for bygningens historie; den er fra 1578, blev knust ved spirets fald 1737 og repareret 1745. Efter den tid har våbenhuset næppe været brugt som indgang; en tid lang har det været ligkapel, og nu er det materialerum. Bygningens murværk i siderne er af små sten i krydsskifte; det er i det store og hele de oprindelige mure fra 1578. Hvor de foroven er reparerede og øgede, ses dette i murværket. Pilastrene er de gamle, men tandsnittet under gesimsen kan være fra 1856, da det blev repareret og bl. a. fik ny gavlf, tegnet af Herholdt i en for datiden karakteristisk og sober, men noget kedelig pseudogotik, med korrekte kamtakker og blændinger (måske påvirket af sakristiets gavlf?). De gamle renæssanceornamenter forsvandt ved samme lejlighed og er nu desværre gået til grunde. Det tør ikke siges, om våbenhuset oprindeligt har været noget højere end nu

og har haft samme højde som sideskibsmuren, da vi ingen billeder har af det fra ældre tid. På taget ligger endnu de sortglaserede tagsten fra 1745. Den noget forvitrede, rigt profilerede sandstenssokkel, hvilende på granitkvadre, stammer fra det første våbenhus, og som allerede omtalt er den gamle portal også bevaret, hvis vi tør gå ud fra, at den nu sidder om døren til koret under vinduet i 2. fag. Det er tydeligt, at den slet ikke hører hjemme dér, dels efter sin størrelse, dels efter sin stil.

Den har en rund bue over lodrette karme, med enkelte facethuggede kvadre („diamantkvadre“); i slutstenen over buens midte sidder et fremspringende lokket kvindehoved. Desværre er sandstenen meget forvitret; det drejer sig ganske givet om den lidet modstandsdygtige, hvidlige sten, som er hentet ovre i Tinkerup 1576. – Portalen er blevet så ramponeret, at man har måttet erstatte den venstre lodrette karm med en granitkvader. Den lille dør, hvor den nu sidder, var indgangen til koret 1521 og er måske den „brudedør“, der nævnes 1595–96; den var ligesom de andre kirkedøre rødmalét.

Foran indgangen til våbenhuset blev der 1846 nedlagt slidte gravsten som brolægning.

Under søndre sideskibs østlige fag findes flere gravkælder-vinduer med sandstensrammer.

Identificeres kan kun de 2: i fag 2 indrettede toldkammerer Lauritz Sørensen og hustru Anna Catharine Jørgensdatter deres gravkammer 1690; han døde 1696. Smuk barokkartouche i sandsten under fronton. – I fag 3: Koning Andreasen (også kaldet Köning Andersen) (død 1707) og hustru Anne Simonsdatter; deres ligsten ligger nu som trappesten foran kirkens forrum.

Selve *sideskibsmuren* afbrydes taktfast af stræbepiller for hvert fag; et par af dem har en lille granitsokkel. De smukke vinduer er alle lidt forskellige; det østligste viser den omtalte opmuring af sidevængen med profilerede sirlige formsten, mens buen er af almindelige mursten i retkantled. Ingen af de andre vinduer opviser noget tilsvarende.

I *højkirke*muren ses mellem 3. og 4. fag den omtalte fortaingsfuge, som angiver byggepausen mellem de 3 korfag og de 5 vestfag.

Taget er tækket med sortglaserede tagsten.

RUNDGANG INDVENDIG

INDGANGEN

Den sædvanlige indgang til kirken er nu gennem tårnportalen ind i tårnets underste stokværk, *tårnrummet*, som er hvælvet med en oprindelig krydshvælving fra o. 1450 og har et spidsbuet vindue mod nord. Den i 1583 indbyggede tårntrappes mur (3 sider af en sekskant) har forstyrret hvælvingen. Gulvet har siden 1846 været belagt med talrige forslidte og forhuggede gravsten.

I midten ses således kirkens ældste gravsten fra før 1500, altså fra den gamle kirke. Den er så slidt, at man kun kan skimte evangelistsymbolerne i firpashjørnerne og indskriftens minuskelskrift. Midterfladen er helt afslidt. Stenen er af skånsk type og hugget i sandsten. Den burde tages op og stilles mod muren, så den ikke helt forgår. – Om de øvrige gravsten, se senere.

I østmuren, ca. $\frac{1}{2}$ m over gulvet, blev et af Geodætisk Instituts *fikspunkter* i Helsingør anbragt 1940.

For at den lægte, der bruges til måling ved nivelleringen, kan få plads til at stå lodret, huggede man samtidig en lang lodret rille i den gamle ujævne gotiske mur, som udgør tårnrummets østside.

Et tilsvarende fikspunkt sidder udenfor på tårnets nordside; begge er af specielt forarbejdet bronze.

I væggen mod syd ses t. v. for den udbyggede vindeltrappe under hvidtekalken uregelmæssigt murværk. Her begynder øjensynligt den omtalte trappe i den gotiske vestgavls trappetårn, der nu er indmuret i tårnet; døren er ligesom den øverste (i 3. stokværk) tilmuret.

Døren, der fører fra tårnrummet ind til kirkens forrum, går gennem den gotiske tilbygnings vestmur (tårnets østmur) og den yngre store kirkes vestmur bagved; i buen ses tydeligt, hvor de to gavle er lagt op mod hinanden. *Forrummet* (tidligere kal-

det vestibulen) optager nordre sideskibs 8. fag og er afskildret ved trævægge.

Bemalingen – vist fra 1879 – er en tidstypisk åremaling med dekorationer i den såkaldte „provstegotik“, efter vor mening ikke køn, men på den anden side morsom som udtryk for den dengang så yndede nygotik. Hvor malingen er afskallet eller afpillet (f. eks. på bjælken under loftet ved vinduet), ser man, at der under den findes en ældre barok dekoration, hvad der tyder på, at loftet er sat op 1725–26, da orglet blev flyttet ned til vestenden af kirken (herom senere). Her blev der da indrettet en lægter eller en tribune, og forrummet, som vist først blev lukket 1846, ligger under denne.

Gennem en lille dør kommer man ad en trappe op til lægteren ovenover og orglet. Vestmuren fra den nye store kirkebygning er ikke ført længere mod nord end til dér, hvor døren til denne trappe sidder, altså ikke de sidste 2.2 m ud til nordre sideskibsmur, formentlig fordi den gotiske forlængelses nordvesthjørne ligger længere mod vest (jfr. det tidligere sagte under betragtningen af kirkens nordside udefra).

Fra forrummet fører en dør ind til nordre sideskib og en anden ind til hovedskibet under orgellægteren.

Gulvet i forrummet er belagt med slidte gravsten (se senere).

KIRKENS INDVENDIGE ARKITEKTUR

St. Olai kirke består ligesom St. Marie af 8 fag, med lige korafslutning, uden særlig korbygning og uden tværskib.

I det indre vil der som ved beskrivelsen af det ydre henvises til disse fag ved tal, regnet fra kirkens østende til dens vestende. Der er 7 par piller, og også disse vil blive nummereret fra øst mod vest.

Kirkerummet er opført i en saglig og nøgtern, men dog højtidssfuld sengotik, uden overvættes brug af formsten, og uden meget rige profiler.

Midterskibets relativt højt virkende mure tillige med hvælvene bæres af et skelet af 7 par svære firkantede piller (1.4×1.4 m i kvadrat), med stave i hjørnerne, med kragbånd, hvor arkadebuerne begynder, og også kragbånd foroven, hvor hvæl-

vingerne sætter an. Det indsatte arkademurværk virker ikke tungt, da det lettes af de tredobbelte, spidsbuede triforieblændinger i hvert fag og foroven af højkirkevinduene, som dog forøvrigt virker lidt vel små. Den gennemførte hvidtning gør sit til at give arkitekturen en lys og let tone. Kirken har fra første færd af stået hvidkalket og har op igennem tiden regelmæssigt været hvidtet, sidste gang 1938.

Kragbåndene er muret af formsten med profiler som en tyk, nedhængende næse („vandnæseprofiler“).

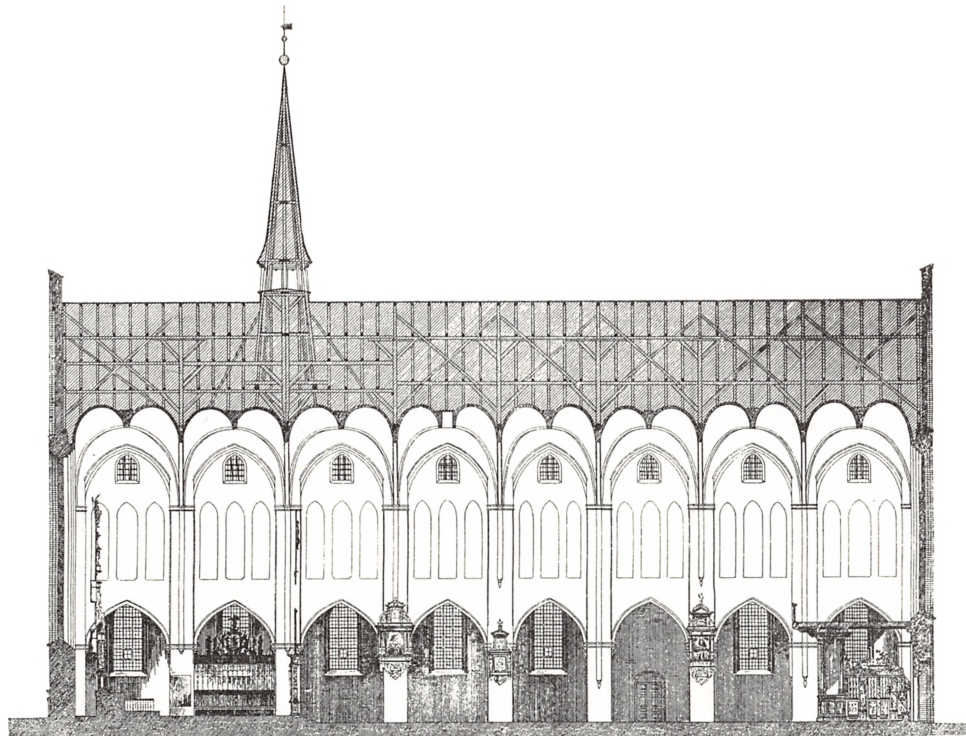
Før 1938 havde væggene og pillerne en ca. 45–50 cm høj sokkel i sort kønrøgsfarve; den blev kalket over, men rester af den ses endnu, hvor hvidtekalen skaller af; korfundamentet under korgitret er endnu sort.

1865 tænkte kirkeinspektionen på at få malet gotiske dekorationer på hvælvingerne og de smalle sokler på pillerne (halvsøjlerne?). Da det blev for dyrt, opgav man dog heldigvis tanken. Afskrækkende eksempler på, hvor smagløst det ville være kommet til at se ud, haves fra talrige andre kirker. Vi synes vist alle, at St. Olai virker allerskønnest og mest højtidsfuld i sin hvide farve.

De smalle, helt rundbuede *gjordbuer* tværs over skibet bæres af *halvsøjler* på pillernes sider. Disse halvsøjler har oprindeligt gået helt til gulvet og hvilet på små firkantede baser, som det endnu ses i nordre sideskib på pille 1, 2, 5, 6 og 7, men 1588–89 er de til skade for helhedsvirkningen alle andre steder blevet borthugget i forskellig højde, formodentlig fordi der skulle anbringes epitafier, salmetavler, stolestader eller lignende på eller op til pillerne. I stedet for har de fået en lille konsol at hvile på, afsluttet nedadtil med en ténformet spids. Murmester Hans Lauridsen foretog dette arbejde. Halvsøjlerne blev 1603–04 malet med grå oliefarve af Povl maler.

Mellem pillerne er der spidse *arkadebuer* i langskibsretningen, mer eller mindre rigt profilerede ved hjælp af almindelige murenkesten. Arkadebuene har også hvilet på nu borthuggede halvsøjler på pillernes sider.

Hvælvene er enkle krydshvælv, som ved simpelt profilerede ribber med en slags pærestavsprofil er delt i hver fire, stærkt puklet opbyggede hvælvingskapper. *Skjoldbuene* – fra pille til pille i længderetningen – er profilerede i retkantled ved anven-

Snit øst-vest gennem hovedskibet, visende de 7 piller og 8 fag, hvoraf 2 i koret. Arkademurene over buerne ind til sideskibet har hver 3 blændinger og øverst et højskibsvindue, hvorigennem der kommer ovenlys ind i højskibet. Epitafierne på 3., 4. og 6. pille er Hans Meyers, Herluf Trolles og David Hansens. Orgelpulpitret indtager hele fag 8. Angivet er desuden altertavle og korgitter (1. og 2. fag) og dåbskapellet (fag 8 i sideskibet). I 4. fags hvælving er det omtalte træk Hul angivet. Rytterspiret hviler over 2. pille. – Opmåling af Christen Larsen 1901. (Tegn. af ældre nord. Arch., IV. Saml., 2. Rk.).

delse af almindelige sten. Hvælvfagene er rektangulære på tværs i hovedskibet, på langs i sideskibene.

I kapperne ses overalt talrige *huller*. De findes næppe for akustikkens skyld, som man har ment, altså som en slags lydpotter, men ganske givet for ventilationens. Liglugten i det gamle kirkerum med de mange friske begravelser under gulvet må have været ulidelig, så der trængtes til frisk luft. Hullerne i kappernes nederste spidser kunne samtidig fungere som afløb for det regn- eller snevand, som kunne samle sig under det utætte tag.

Man har også ment, at de ganske regelmæssigt anbragte huller skulle være til ophængning af hængestilladser til brug under afstøvning og hvidtning, og sådanne stilladser nævnes faktisk 1846. Det er muligt, at det har været almindelig brug.

Man bemærker specielt det stærkt markerede „*trækbul*“ i 4. fags hvælvingskryds, et stort hul, ca. 70 cm i diameter, omgivet af en krave af ribbesten. Det er tydeligt til aftræk af dårlig luft; faktisk går der et vældigt luftsus gennem det, og det er meget effektivt som ventilator. Lignende små og store huller træffes også i St. Marie og er almindelige i udlandets store kirker. Hullerne er nu dækkede med plader over hvælvingerne, ellers ville om vinteren al varme trække ud af kirkerummet.

I den midterste del af triforieblændingerne ses overalt tilmu-rede åbninger med fladbuer. De har i ældre tid været forsynet med trælemme, som man har kunnet åbne, så den dårlige luft kunne trække ud over sideskibshvælvne og derfra gennem utætheder i taget ud i det fri. 1856 blev de muret til med en halvstensmur.

Som i mange andre dristigt konstruerede gotiske kirker er der til støtte for højkirkens mure tværs over skibet flere steder i senere tid anbragt jernstænger mellem pilleparrenes øverste kragbånd. En af dem stammer fra 1864, men nogle af dem er vel ældre. Fra tagstolen gik der et svært tryk ned på hvælvne, hvorved murene pressedes udad.

Sideskibene har som anført også krydshvælv. Også her er de halvsøjler, som bærer gjordbuer og skjoldbuer, flere steder af-

huggede forneden. I nordre sideskib ses de som meddelt dog flere steder i deres oprindelige tilstand.

Alle sideskibsvinduerne opviser indefra som udefra små og større uregelmæssigheder i størrelse og opbygning. Også høj-skibsvinduerne er alle forskellige. Ved en flygtig betragtning ser man selvfølgelig ikke dette.

Om *vinduerne* kan nævnes, at de blev fornyede i sideskibe og gavle 1949–50 og i trefoldighedskapellet 1953. 1959 blev høj-kirkevinduerne fornyet. Sidste gang det skete var vist i 1837.

Rammeværket er af galvaniseret jern, indsat i murværket. Der er i hvert vindue 2 lodrette og flere vandrette stave; i hvert af de derved fremkomne kvadrater er der 3×3 mindre ruder, indfattet i bly. Hvor der fandtes gamle, sandstøbte rudeglas bevaret, blev de indsat på deres plads igen ved fornyelsen. Ser man nøje efter, kan man hist og her, især i koret mod nord, se de gamle uregelmæssige, let farvede ruder. Indvendig blev der lavet vandnæser, så fugtigheden kunne løbe ud fra indersiden af vinduerne.

Kirken havde tidligere små glasmalerier i vinduerne, vel i form af ruder. 1589 opsatte Jens glarmester et par malede og brændte ruder med det skotske våben i et af sydlige sideskibs vinduer, sandsynligvis i anledning af Christian IV's søster Annas giftermål med Jakob (James) VI af Skotland. Det nyformælede par opholdt sig flere måneder på Kronborg. – 1593 måtte Hans glarmester sætte et nyt vindue op med det skotske våben, da det gamle var slået i stykker.

Kirkerummets længde indvendig er 47 m, dets bredde knap 19 m. Hovedskibets bredde er 7,2 m, dets højde mellem 17,5 og 18 m, altså omtrent så højt som hele kirkens bredde. Sideskibene er 4,5 m brede og ca. 9 m høje, – det halve af hovedskibets højde. Arkaderne mellem pillerne i hovedskibet måler 4,65 m fra pille til pille. Alle mål er dog omtrentlige; St. Olai er lige så lidt som andre samtidige bygninger opført med pinlig præcision i mål og former. Men det gør den på sin vis mere levende, selv om øjet ikke opfatter de små uregelmæssigheder.

KIRKENS INVENTAR

St. Olai har en ualmindelig rig skat af interessant og enestående inventar. Fra dens ældre tid før 1559 er der kun bevaret enkelte ting: en smedejerns lysearm, 2 alterstager, et lægmands-

krucifiks, et par kirkestole (?), et foldeværksskab, mindst 3 klokker, hvoraf de 2 er omstøbte, den nævnte gravsten i tårnrummet fra før 1500, samt nogle ting på Nationalmuseet.

Til gengæld er der fra renæssancen og den begyndende barok en statelig række værdifulde og kunsthistorisk interessante genstande: prædikestol, stoleværk, Herluf Trolles mindetavle og husaltre, malmfont, korgitter og fontegitter, altertavle, epitafier, præsteportrætter, lysekroner, kirkesølv, klokker, rester af orgelfacade. Meget af dette går tilbage til tiden lige efter 1559, da man med iver arbejdede på at få den lige færdigbyggede store tomme kirke fyldt med det nødvendige indbo og inventar, og lige op til svenskekrigene 1657–60, ja endda noget derefter fortsattes bestræbelserne. I 17–1900'erne er der ikke kommet meget til; der var ikke brug for mere, og skikken at opsætte epitafier døde ud.

Fra 1800-årene må nævnes det nye orgel. I nyere tid er tilkommet nye midterskibsstole, salmetavler, træfontestativ og løse stole i efterkopieret bruskarok, samt kirkesølv, ligesom det gamle kirkeskib er blevet restaureret.

I 1800'erne blev en del af træværket overstrøget med kedelig åremaling. Den første begyndelse hertil går tilbage til kunstmaleren H. C. Rosendahl, der har gjort sig fortjent ved at restaurere og staffere så mange inventarstykker i kirken, idet han selv oplyser, at flere kister o. lign. på hans egen bekostning blev „med Maser (årer) anstrøgne“ (1740'erne). En årebemaling nævnes 1856 og 1883. Det er dog nok den sidste, man endnu mange steder ser dække træværket.

Der ville øjensynlig være meget vundet, om man kunne fjerne denne ådring og finde frem til de gamle farver. Man har også i de senere år flere steder afdækket småpartier, således på døren til prædikestolstrappen og på „barne-stolen“, men det synes ikke, som om man har været heldig at finde tilstrækkeligt tydelige spor at gå efter.

St. Olai kirkes højskib, set mod koret, med prædikestol (fra 1567–68) og epitafier. Stoleværket er fra 1938. Lysekronerne er givet af Jens Pedersen Grove 1633, Iver Pedersen 1653 og Laurits Christensen Rhøed 1651. I baggrunden korgitteret, krucifikset og altertavlen. Under den bemalede hvælvingskappe sad indtil 1725 kirkens orgel. Over østvinduet skimtes det kronede årstal 1559, som angiver kirkens fuldendelse efter den langvarige ombygning, der forvandlede den lille kirke i landsbykirkeformat til en høj og rummelig basilika, landets største købstadkirke. – Fot. H. Hauch.

KORET

Som omtalt er der ingen speciel korbygning, – gotikkens ideal var det store samlede kirkerum –, men ved korgitteret er 2 fag af hovedskibets 8 fag og ét fag af hver af sideskibene skilt fra som kor. Det ligger ca. 75 cm højere end kirkegulvet, adskilt fra menigheden ved 3 trappetrin op til korgitterdørene.

Det forhøjede korgulv har i ældre tid været større end nu. Måske har det omfattet de 3 østfag. 1579 blev der gravet en del grus og jord af og ført ud på kirkegården, og noget af korgulvet blev lagt i niveau med selve kirkegulvet. 1587–89 huggede Lambert stenhugger nogle bænke på begge sider af kordøren af gullandske sten, og Tyge snedker, Henrik romer og Holger og Peder maler havde arbejde med træværket omkring koret. De 2 gråbrune kalkstens-trin foran midterkordøren er måske fra dette arbejde.

Akustisk og optisk er ordningen med korgitret ikke heldig, da det betyder en temmelig mærkbar adskillelse mellem præst og menighed under altertjenesten, men den går tilbage til en meget gammel tradition, og gitret er et såre betydeligt kunstværk.

1846 blev der lagt bræddegulv i koret; det var flisemalet.

KORETS HVÆLV OG MURE

På den østligste hvælvingskappe over koret ses det kronede *årstal* 1559, som markerer det år, da hvælvslagningen var færdig i kirken. Ved siderne på østvæggen malede Jørgen maler fra Landskrone samtidig Christian III's våben t. v. (rigsvåbnet, holdt af vildmænd), og den nye konge, Frederik II's våben t. h. (ligeledes rigsvåbnet, holdt af vildmænd); Christian III var død nytårsdag 1/1 1559.

Under det kronede 1559 står på gjordbuens profil Christian III's valgsprog: *Unica spes mea Christus* (Kristus er mit eneste håb), og derunder hans og sønnens navn: C.III.R.D. og F.II.R.D. (R.D. = *Rex Daniæ*, Danmarks konge). Christian III havde som omtalt bidraget til kirkens opbygning, og de følgende konger var ligeledes gavmilde mod kirken.

I korets sydmur foroven og fortsat i selve skibet malede Jørgen maler også en *skjoldefrise* med 14 berømte samtidige adels-

folks fædrene og mødrene våben (1561). De høje herskaber har uden tvivl ydet bidrag til kirkens opbygning. På Christian IV's tid maledes overfor, på nordmuren, på samme måde 9 personers fædrene og mødrene:

Sydturen: Arent van der Kula, fru Anna Wind, Hans Lassen, fru Karen Gyldenstjerne, Pouel Witfeldt (Huitfeldt), fru Margrethe Breda, Gerdt Ulfstand, fru Gøge Gyldenstjerne, Herluf Trolle, Birgitte Gøye, Jacob Trolle, Mogens Gøye, Mogens Gyldenstjerne, fru Margrethe Suabis, hofmester Eiler Hardenberg og kansler Johan Friis.

Nordturen: Tyge Krabbe, Holger Rosenkrantz, fru Mette Mauritzdatter, Corfitz Ulfeldt, Peder Oxe, Lauritz Brockenhuus, Hans Schougaard, Anders Bille, Mogens Krabbe.

Alle disse skjolde fandtes endnu omkr. 1740, men er nu overkalkede.

En lignende skjolderække fandtes malet i St. Maria kirke i Helsingborg. I St. Marie i Helsingør hængte man de adelige givers våben op, malet på træskjolde.

På østmuren, nu skjult af altertavlen, ses i kalkmaleri t. v. Frederik II's søn, Christian IV's våben, holdt af vildmænd, hans monogram og valgsprog, og t. h. som pendant hans dronning, Anna Catharina af Brandenburgs våben, holdt af enhjørninge, og hendes monogram A C. – Disse dekorationer er malet 1602 og har været synlige over den dengang stående altertavle, som senere skal beskrives („Esromtavlen“).

ALTRE

Hvor gammel den første *hovedaltertavle*, vi hører om, har været, kan ikke siges. Den kan have stået i den første lille kirke, men den kan måske også være fra 1521 og være anskaffet til det nye kor. Den var, som naturligt er, indviet til kirkens værnehelgen St. Olav, og den bar vel en fremstilling af ham med øksen og dragen. Alterskabet var indsat i korvæggens murværk.

Foruden hovedaltret var der rundt om i kirken i hvert fald 15 sidealtre i katolicismens sidste tid. Vi har en fortegnelse fra 1500'erne over dem, over deres jordegods og nogle af deres præster. Hvert alter havde sin præst og sine specielle indtægter, stammende fra jordtilliggende. Det drejer sig om følgende:

- St. Jørgens alter.
 St. Olufs alter (ikke at forveksle med højaltret, der også som nævnt var indviet til St. Olav).
 St. Crucis alter (Helligkors alter).
 Sanctarum Animarum alter (Helligsjæles alter).
 St. Niniani alter (jfr. senere).
 St. Ursula alter (funderet af borgmester Mogens Jensen Skriver, 1505 adlet Rosenvinge).
 St. Gertruds alter.
 St. Gertruds alter („bag kirkedøren“). – Byen havde et St. Gertrudsgilde, som i 1514 påtog sig at begrave alle strandvaskere, der drev i land mellem Hornbæk og Nivå; af de to St. Gertrudsaltre var dette formentlig gildets. Det ejede intet jordegods.
 St. Mariæ Magdalænæ alter.
 St. Jacobs alter.
 Corporis Christi alter (eller Hellig – dvs. Kristi – legems alter).
 St. Catharinæ alter.
 Rosenkrans alter (et af de betydeligste).
 St. Trinitatis alter (Helligtrefoldigheds alter, stiftet af Johan Oxø og opstillet i hans kapel).
 St. Rochi alter.

Man undrer sig over, at der var plads til alle disse mange altre i den ældre kirke, selv om koret fra 1521 regnes med. Placeringen af dem kendes kun for et pars vedkommende.

Mærkeligt nok havde apostlen Andreas og martyren Vincencius øjensynlig ikke noget særskilt alter, skønt koret 1521 som nævnt blev indviet til dem foruden til St. Olav. De kan dog på tavlen have været afbildet ved siden af ham. Andreas ses også på *St. Ninianustavlen*, som vi kender særdeles vel. Af alle de mange altertavler er den nemlig den eneste, som blev bevaret, og som stadig eksisterer. Altret skal være stiftet af skotter her i Danmark, specielt af den senere så navnkundige familie Lejel i Helsingør, som stammede fra Skotland, og det må være funderet omkring 1510; det nævnes første gang 1511, da der skødedes en gård i Helsingborg dertil. Skotterne havde forøvrigt et gilde i København, som St. Ninianus også var patron for.

Tavlen er en fløjaltertavle, måske skåret i Lübeck, og den er sikkert fra tiden omkring 1500. I midten ses udskåret som helfigurer den hellige Ninianus, omgivet af apostlene Jakob og Andreas, til hvem alteret da også må have været indviet. St. Ninianus var en missionær, der kristnede de vilde piker

i Skotland. Han døde 432. På fløjenes malerier ses han i bispedragt, trøstende de forbrydere, der sidder i gabestokken, og prædikende for de spedalske. Uden for Skotland og Irland træffer man sjældent denne lokalhelgen. (Fotos af tavlen ophængt i trefoldighedskapellet). – Da gudstjenesten ved St. Niniansalteret hørte op efter reformationen, henlagdes midlerne med kongens tilligelse 1558 til opretholdelsen af en sygeseng for fattige skotter på Helsingør hospital (i klostret).

1559 gav den nye konge Frederik II indbyggerne i Helsingør tilladelse til at hente højaltertavlen fra munkenes kirke i Esrom kloster („Esserum“ eller „Æse“, som der står i regnskabet). Dette var netop blevet ophævet, og bygningen skulle nedrives. Det gjaldt for borgerne at fylde deres store nye tomme kirke. Hvor meget de har overtaget af den gamle St. Olai kirkes katolske udstyr, kan ikke siges, men det fyldte ikke meget i rummet, da de mange altre forsvandt. De tog også godt for sig af retterne i Esroms store klosterkirke, som må have været meget rigt udstyret, og som forøvrigt var ikke så lidt længere og større end den nybyggede bykirke. De sikrede sig i flere omgange (1559–61) først og fremmest højaltertavlen, men samtidig også korgitter („sprinkel“), korstole („munkestole“), ja tilmed orglet, og desuden en rød gyldenstykkets messehagel og en grøn fløjlskorkåbe, som skulle omsys til et alterklæde.

Det er ligefrem blevet påstået, at borgerne på egen hånd tog, hvad de ville, fra Esrom og bestak klosterfogden ved at give ham 2 alen sort engelsk klæde; det var dog formentlig kun en lille erkendtlighed for det store arbejde, han kan have haft i forbindelse med fjernelsen af de mange ting. Det er rigtigt, at vi kun kender kongens skriftlige tilladelse til at tage altertavlen, men der kan jo foreligge et mundtligt tilsagn, og kongen, der tit var i Helsingør, kan næppe have undgået at høre om sagen. Tilmed gav han 1575 kirken 6 grundstykker i Helsingør, som tilforn havde ligget under Esrom kloster.

St. Olais gamle sidealtre fra katolsk tid blev fjernet, undtagen St. Niniantavlen, der foreløbig anbragtes i sakristiet; det kan være, at skotterne modsatte sig, at den blev kasseret.

Her stod den endnu til 1740, da den hensattes på trefoldighedskapellets bagvæg. 1821 blev den afgivet til Nationalmuseet, og her er den nu udstillet.

Højaltertavlen kom til Hellig Gejstes hospital i Helsingør (i klostret). Den har sandsynligvis været opstillet i kapitelsalen

dér. Nu er den tabt. På højaltret i St. Olai sattes da den *tavle, der hentes fra Esrom*. Man kan synes, det var underligt at erstatte den ene katolske altertavle med en anden i protestantisk tid, men den gamle har nok set mere papistisk ud med St. Olav end den nye med korsfæstelsesscenen. Man kan også undre sig over den pietetsløse plyndring af et af de ærværdigste og skønneste danske klostre, – men klostret var ophævet, og havde helsingørborgerne ikke været der, havde andre nok forsynet sig, eller tingene var gået tabt. Til Kronborgs opbygning i 1570–80'erne hentede man flere af klostrets gamle smukke romanske søjler; de ses endnu i sydføjens kælder og i forværelset til Handels- og Søfartsmuseet. Nu fik disse kostbarheder dog mulighed for at overleve reformationstidens hårde fremfærd, og vi kan kun glæde os over, at nogle af dem er bevarede til vore dage på Nationalmuseet, nemlig et par af korstolene og betydelige rester af altertavlen.

Denne, der stod på højalteret i Esrom, er fra 1496 og er en fløjaltertavle, velsagtens nordtysk arbejde, med 2 sæt drejelige fløje.

I midterskabet ses korsfæstelsesscenen udskåret, med talrige figurer, bl. a. den blinde romerske hovedsmand Longinus, som ifølge legenden fik sit syn igen ved at tørre øjnene med sine af det hellige blod bestænkede hænder. Foran korset knæler den fornemme abbed Peder Andersen fra Esrom, som havde givet tavlen til sin kirke; lignende stifterfigurer kendes fra mange middelalderlige altertavler.

På de indre fløje ses en række apostelskikkelser, samt fire helgeninder (Juliana, Ursula, Felicitas og en ukendt) og den hellige Bernhard af Clairvaux (Esrom kloster var et datterkloster af det af Bernhard stiftede cistercienserkloster i Clairvaux). Bernhard har forøvrigt abbed Peders ansigtstræk. I de yderste fløje, der kun sås, når tavlen blev lukket i fastetiden (og det fortsatte man forøvrigt med i protestantisk tid), var der malerier, som kort før år 1600 blev fornyede, måske fordi de var for katolske. Derimod blev de gamle malede indskrifter og den gotiske staffering ikke ændret.

I fodstykket (predellaen) indsatte Lucas snedker, der havde nedtaget altret i Esrom og opsat det i St. Olai, de to alabaltertavler, som Herluf Trolle gav (se senere).

Esromtavlen opsattes 1560–61 på et muret alterbord, efter at det gamle alter-skab var fjernet og hullerne i væggen tilmurede.

Så sent som omkr. 1650 kom man i tanker om, at abbed Peder så lidt for katolsk ud, så man lavede ham ved hjælp af kit og fyrretræ om til en god

Esromaltertavlen, skænket 1496 til Esrom klosterkirke af klosterets abbed Peder Andersen. 1559 fik Helsingørs borgere af Frederik II lov til at overføre den til den nybyggede St. Olais hovedalter, og der stod den til Lorens Jørgensens tavle, den nuværende, blev sat op. Den solgtes senere til Holme-Olstrup kirke og kom 1897 til Nationalmuseet. – Midterskabet fremstiller korsfæstelsen. I forgrunden under korset knæler den fromme abbed Peder; i senere tid fandt man ham for katolsk af udseende og forsøgte at gøre ham til en god lutheraner ved at give ham en præstekrave om halsen samt lokker over tonsuren og over- og fipskæg, lavet af kit og træ. – Fot. Nationalmuseet.

lutheraner, idet man gav ham præstekrave om halsen, lange lokker over tonsuren, samt fip- og overskæg.

Da den nuværende altertavle opsattes 1664, flyttede man Esrom-tavlen hen til en af væggene, hvor den sattes fast på indhuggede bjælkekonsoller. Maleren Mathis Hessler fik 6 mark for at male blå gardiner på væggen om den, samt forgyldte bogstaver derunder.

Senere blev tavlen solgt til Holme-Olstrup kirke ved Næstved (muligvis 1689), hvor den erstattede en „katekismustavle“ fra o. 1600, der langtfra var så statelig som denne. Efter midten af forrige århundrede blev Esromtavlen kasseret til fordel for en kedelig ny opbygning, og noget ilde behandlet; fløjene blev delvis sønderhuggede, og 4 af apostlene blev givet til den i 1863 nyopbyggede prædikestol i Rislev kirke, hvor de står endnu. Selve tavlen kom op på Holmegård, hvis ejer 1897 gav den til Nationalmuseet, hvor den nu er udstillet. (Foto i trefoldighedskapellet).

Pudsigt nok ejer Nationalmuseet nu tre af Helsingørs gamle altertavler: Esrom og Ninianustavlen fra St. Olai og St. Mariæ gamle tavle med Christian II og dronning Elisabeth på. Vi må være taknemlige for, at de er blevet reddet fra ødelæggelse. Det ville være morsomt at få dem tilbage nu, da vi sætter mere pris på dem, end vore forfædre gjorde.

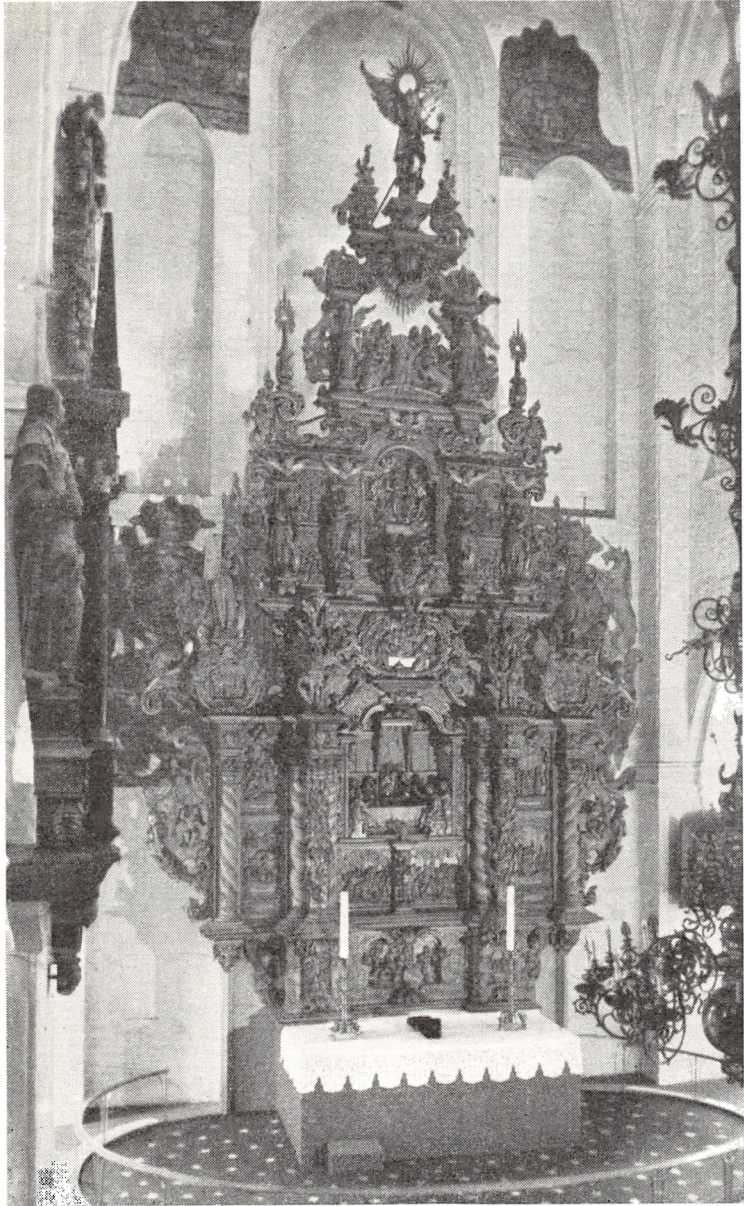
ALTERTAVLEN

Nuværende altertavle er med sin 11^{1/2} meters højde og 6^{1/4} meters bredde en af de højeste og største i landet. Trods svenskekrigenes ødelæggelser havde borgerne dog råd til at bestille den hos den kendte billedskærer og snedker Lorens Jørgensen i Holbæk.

Han var formentlig sønderjyde og elev af Hans Gudewerth d. Y. i Eckernförde. 1645 havde han nedsat sig i Holbæk. Hans værksted leverede i tidens løb foruden 12 prædikestole mindst 16 altertavler (bl. a. til Kalundborg, Asminderød (brændt 1942) og Køge).

St. Olai kirkes altertavle, forfærdiget af Lorens Jørgensen og opsat 1664. Med sin højde på næsten 12 m er den en af landets største og dertil pragtfuldeste altertavler. Den er skåret i overdådig bruskbarok og illustrerer Jesu liv i 19 udskårne felter. På østvæggen bag den er foroven malet Christian III's og Frederik II's våben, fornedet Christian IV's og hans dronning Anna Catharinas våben. T. v. Rasmus Regelsen og David Melvins epitaf, t. h. kirkens fineste lysekrone, givet 1662 af ni unge karle. Alterskranken er opsat 1958. –

Fot. H. Hauch.

Prisen for tavlen var 430 daler, samt den i forhold dertil vældige sum af 20 daler i fragt. Tavlen blev skåret 1662–64. Den er dateret 1664 og blev opsat 14–16/7 samme år.

Den stod fra først af i egetræets naturlige farve – i hvert fald er der ikke farvespor at opdage –, men blev 1755 ved handelsmanden Hans Jensen Fredboe og hustrus gavmildhed hvidlakeret (på kridtgrund) og „forgylt som en lue“, og han bekostede endda to grønne gardiner til at hænge for; kun om søndagen blev de trukket til side. Hvidt og guld var tidens modifarver, og fontelukket fik året efter en lignende lakering og forgyldning. Vi er knap så begejstrede for denne udsmykning. – Et par døre ved hver side af altertavlen ind til rummet bag denne er først fjernet 1938; de findes endnu i våbenhuset.

Tavlen er i rigeste bruskarok, med en vilter og næsten uoverskuelig ornamentik og tilsyneladende planløs opbygning; alt er opløst og i bevægelse, søjlerne skruer sig op i svære snoninger, vinrankerne slynger sig fyldt med klaser, strålerne flammer fra topstykket, – overalt sker der noget dramatisk. Alligevel er hele inddelingen stram nok, når man ser bort fra alt det forvirrede og nøgternt analyserer tavlen. 19 billedfelter i relief og hist og her i fritstående figurer fortæller Jesu liv fra fødsel til himmelfart, og 11 store figurer pryder tavlen, foruden utallige små putti, englehoveder, masker o. lign. I midteraksen ses nedefra og opad de vigtigste begivenheder i Jesu liv og lære: fødselen, nadveren, opstandelsen og himmelfarten. Som på andre af Lorens Jørgensens tavler er St. Olavs tavles centralstykke fremstillingen af nadveren; den er i højt relief og med frie figurer, indbygget i en kasse i hovedstykkets midte.

Den følgende beskrivelse går tværs over tavlen fra venstre til højre, begyndende nedefra:

Postamentet: bebudelsen; fødselen, omskærelsen.

Selve *hovedtavlen*, til venstre nedefra: Jesus i Gethsemane; pågribelsen. – I midten forneden: indtoget i Jerusalem; fodvasken; derover det nævnte centralstykke: nadverbilledet. – Til højre: Jesus for Herodes; Jesus for ypperstepræsten.

I *ovale felter:* hudstrygelsen; gravlæggelsen; bespottelsen.

I *underste topstykke*, i midten: opstandelsen. Til venstre nedefra: Jesus for Pilatus; korsfæstelsen (en noget beskeden plads for denne centrale begivenhed). Til højre: gangen til Golgatha; nedtagelsen af korset.

I *øverste topstykke:* himmelfarten.

Stående *over søjlerne* i hovedtavlens opbygning (bemærk i midten de 2 gange 3 sammenstillede snoede baroksøjler med vinranker), fra v. til h.: Moses med lovens tavler; Adam; Eva (begge under Kundskabens træ); Johannes døberen (med gudslammet). I midten en siddende putto med 2 kronede skjolde, hvori Frederik III og Sophie Amalies monogrammer.

I underste *topstykke* står de fire evangelister med deres symboler, mens øverste topstykke flankeres af to engle. Allerøverst engel med glorie, holdende kalk og disk.

I *vingerne* ved siden af hovedtavlen og i vingerne ved underste topstykke ses fire putti med marterredskaberne, t. v. foroven: med hammer og knibtang; forned: med lanse; t. h. foroven: med isopstængel; forned: med kors.

Efter traditionen skal mesteren have arbejdet på tavlen med 60 svende i 4 år. Selv om svendeantallet selvfølgelig er meget overdrevent, har det dog været et vældigt arbejde at tegne, skære og sammenkomponere alle disse detaljer og figurer.

Bag på alteret står en malet indskrift: Dette gulv, beklædning og anstrygning (= maling) er af et gudsbarn til Guds ære bekostet A^o 1734, hvorfor Gud velsigne ham og hans familie. – Øjensynlig må der bag alteret have været lagt gulv, mens der ellers lå stengulv i kor og kirke.

ALTERBORDET

er opbygget uden sidemure af for- og bagmur, i munkesten; derover en træplade. *Antependiet* fra 1928 (Clara Wæwer, København), af rødt fløjl, blev 1958 erstattet af et håndvævet nyt i gulgylden farve; midtpå Jesus-monogrammet IHS. Den lille *knæleskammel* er beklædt med samme stof.

Alterdug i venetiansk broderi, syet og skænket 1954 af fru skoleinspektør *Laurits Jensen*.

På alterbordet

To høje, kraftigt profilerede *alterstager* af messing, hver hvilende på 3 støbte løvefigurer på kugler; formentlig senmiddelalderlige og stammende fra den gamle St. Olai kirke. – Højde 82 cm.

To-armet *lysestage* af messing; rund fodplade med ophøjet kant; profileret skaft, hvorpå en stående fugl med halvt udspilede vinger (formentlig en ørn, evangelisten Johannes' symbol); 2 ornamenterede arme, med lyseholder og dryppeskål. Fra 15-1600'erne. – Fodpladens diameter 29,2 cm; højde ca. 35 cm.

Kirkens *sølv* vil blive behandlet i et afsnit for sig.

ALTERSKRANKE OG KNÆFALD

Foran alteret var der tidligere et jerngitter, forsynet med 13 messingknapper, givet 1694 af Eggert Madsen. Det blev solgt ved auktion 1812 og erstattet af et andet jerngitter, foran hvilket der var et læderbetrasket knæfald. Dette afløstes senere af et firkantet trægitter med forgyldte træbalustre.

1958 opsattes en ny alterskranke i oval form, tegnet af arkitekt Volmar Drosted, med plads til ca. 30 altergæster.

Gitteret har en lys egetræskarm foroven, der bæres af gråmalede jernstænger og prydes med svejede messingstænger. Knæfaldet er belagt med lysegrå fløjs-puder.

Mellem gitter og alter blev der samtidig lagt et *altertæppe*, tegnet af malerinden fru Agnete Warming, København. Tæppet blev syet i korsstingsbroderi af 29 helsingørske damer 1957-58. Bunden er klar blå med rød kant omkring; over tæppet er strøet stjerner i hvidt, gult og grønt. – Det tidligere røde mønstrede velourtæppe i koret blev erstattet med et tæppe i grågrøn farve (vævet på Gram-fabrikkerne).

Disse ting samt det nævnte antependium er hovedsagelig anskaffet for et pengebeløb, som 1945 blev givet af søstrene frk. Kitty Tvede og fru Ellen Bartholdy.

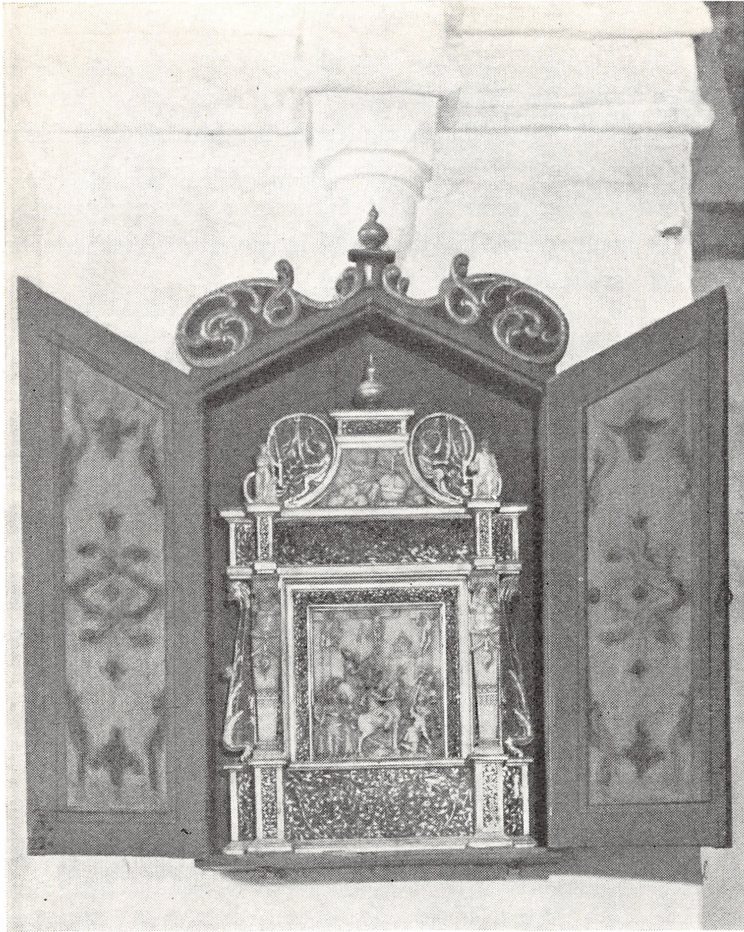
I KORET

På korvæggen t. v. og t. h. for højaltret 2 små *busaltre* i skabe med fløje, af forgyldt alabast, m. fremst. af t. h. de hellige tre kongers tilbedelse, t. v. korsfæstelsen. De er skænket 1560 af lensmand på Krogen Herluf Trolle og hustru Birgitte Gjøe og blev samme år af Lucas snedker indfældet i predellaen af Esromaltret.

Altrene, der måler 108×72 cm, med skab 135×90 cm, er typisk eksportarbejde fra Floris'ernes berømte værksted i Antwerpen. Flere andre lignende findes på danske herregårde, og Nationalmuseet ejer et af samme slags, som også har tilhørt Herluf Trolle og hustru; det forestiller den hellige familie, er dateret 1560 og bærer på fløjdørene portrætter af ægteparret knælende.

Stilen er den italienske højrenæssance, som på den tid må have virket som en åbenbaring i Norden. Bortset fra de kristne midterfelter er ornamentikken ren hedensk, med grotesker, fauner, hermer, arabeskorner. Stukarbejdet er i klare farver.

Fløjdørenes bemaling stammer fra beg. af 1700'erne. Tavlerne var endnu op

Det ene af kirkens to små husaltre. Begge er anbragt i skabe med fløje og er givet af Herluf Trolle og Birgitte Gjøe 1560. De stammer fra Floris'ernes billedhuggerværksted i Antwerpen og er lavet af forgyldt og bemalet alabast og stuk. Relieffet forestiller korsfæstelsen og i topstykket Gudfader, men ornamentikken i højrenæssancens ånd er rent hedensk. – Fot. H. Hauch.

til midten af 19. århundrede lukkede til daglig og blev kun åbenede på festdagene.

Ægteparret gav ligeledes en meget smuk og kostbar grøn messehagel med broderier til kirken; den stammede fra katolsk tid og afgaves 1849 til Nationalmuseet, hvor den nu er udstillet. (Foto i trefoldighedskapellet).

Fag 2

Messinglysekrone, skænket pinsedag 1662 af 9 unge karle i Helsingør, ikke som traditionen vil det, til tak fordi de ikke var blevet gift, men af ædlere grunde: de havde i svenskekrigens urolige dage dannet et ligkompagni for at bære unge mennesker til graven; i stedet for at drikke betalingen op, som man plejede, gav de 9 kompagnibrødre, der hidtil havde sparet livet, kronen til kirken, andre til et godt eksempel.

Denne kirkens yngste krone er også den pragtfuldeste. Forneden en krans af 8 svungne arme, hver med to lyseholdere, mellem hvilke står en hellebardist. Foroven ligeledes en krans af 8 arme (uden lyseholdere); på hver arm en putto. Over kuglen står Hellig Olav i romersk krigerdragt, med kappe, holdende scepter og hellebardøkse; bag ham den liggende drage med krone på det skæggede hoved. En rødmalet hånd holder (som det ofte ses) kronen i en ring. Jernstængerne er udsmykket med rigt smedejernsvedhæng og messingkugler over leddene.

Gavebrevet af 2/4 1661 er på kompagnibrødrenes vegne underskrevet af Johan Hansen og Peder Christensen. Indgraveret på knopperne under de nævnte hellebardister og usynlige set nedefra findes 8 af de unge karles navne (følgende armene fra alteret og rundt med solen):

Eggert Madsen.

Peter Hansen.

Bendix Brodersen (formentlig ham, der 1682 blev 2. rådmand; død 1684).

Niels Andersen.

Michel Jørgensen (måske Mikkel Jørgensen Seideler (eller Seidelin), handelsmand og godsejer, død 1711; han arvede flere fynske godser, som hans far, borgmester Jørgen Andersen i Helsingør, fik udlagt af kronen som betaling for penge, Christian IV skyldte ham, idet han som entreprenør deltog i opførelsen af den aldrig fuldendte rundkirke St. Anna Rotunda i København 1640 ff).

Hinrich Diedrichsen (vistnok ham, der 1682 blev rådmand; hør- og klædekræmmer; ·1637–1711).

Johan Hansen (formentlig ham, der 1669 blev rådmand; død 1676).

Peder Christensen.

På knoppen under St. Olav-figuren står den 9. ungkarls navn:

Lars Pedersen Grimmeløche (sikkert den Laurids Pedersen, der ejede Bubbeldgård i Ingstrup sogn (Vends hrd., Odense amt), og som købte noget af det netop omtalte gods, Mikkel Jørgensen Seideler arvede, beliggende i samme sogn; her ligger også landsbyen Grimmeløkke, efter hvilken han har sit tilnavn; hans tilknytning til Helsingør er ellers ukendt).

Dersom de anførte oplysninger er rigtige, var giverne for størstedelen, måske

alle, mænd af god og rig familie, og de kom senere til at indtage høje stillinger. Kronen må vel også have kostet en betydelig sum penge.

Indsat i sydpille 1

Grausten over rektor, magister *Peder Clod* (1682–1747) og hustru *Anna Schrøder* (1686–1748); hun var datter af kapellan, senere sognepræst ved St. Olai, Johannes Schrøder, hvis portræt i søndre sideskib. – Rødlig kalksten med forgyldte bogstaver.

Derover

Lampæarm af messing, givet af C. S. 1623.

Stående engel med skjold, hvori træ med fugl; monogram C. S. og årstal 1623; indskrift: *Spes mea unica Christi* (fejl for: *Christus*), jfr. Christian III's valg-sprog.

Over kordørens bagside

Riffelmaleri, på bagsiden dateret 1730. Givet af generalmajorinde Anna Barbara (?) Muhle. Hang tidligere over døren ind til trefoldighedskapellet, hvor hendes far, assessor Jac. Arentzens begravelse var indrettet. – Usigneret.

Når man betragter dette „konstig skilderi“, som det kaldtes, fra venstre, ser man korsfæstelsen, fra højre opstandelsen. – Lignende optiske forvandlingsbilleder kendes fra flere kirker, f. eks. Haderslev domkirke og Assens kirke.

Endvidere

Font, fritstående, af egetræ, skåret i renæssancestil 1929 af billedskærer E. Kunis, Helsingør. – Gave fra enkefru Kirsten Jensen og datter, plejerske på Montebello, frk. Johanne Jensen, samt viceskoleinsp. Laurits Jensen og hustru, Johanne Jensen.

Træet (pommersk eg) stammer fra en bolværkspæl i Helsingør havn. – Før 1929 døbtens børnene i den gamle font ved kirkens indgang. – Dåbsfadet omtales under kirkens sølv.

Stolene i koret, udskåret i eg, moderne kopier i bruskarok.

De fire brudestole (to til brudeparret og to til forloverne) er skåret af E. Kunis og skænket af fru direktør Louis Svendsen 1928. – De øvrige udskårne stole indkøbt 1929 og senere.

Salmenummertavler (her og i hele kirken) ligeledes moderne kopier i bruskarok, skåret af E. Kunis 1930; med metalcifre.

1714 havde man 4 sorte trætavler, som man skrev salmenumrene på; senere anskaffedes lysmalede tavler med false til løse nummerplader.

1804 solgtes ved auktion en *jernlysestige* til 2 lys, vist fra 1500'erne; den stod på fødder i koret og var flyttelig.

Nordpille 1

Epitafium over fhv. rådmand *Rasmus Regelsen* (1605–62) og rådmand *David Melvin* (f. i Dundee, Skotland, død 1671); opsat af sidstnævnte, der var gift med Regelsens enke, *Margrethe Jacobsdatter* (død 1689).

Af sandsten og marmor; maleri på lærred. I behersket bruskarok, som næsten virker klassisk. Firkantet billedfelt med fremstilling af korsfæstelsen. Ingen portrætter, som ellers almindeligt (måske fordi det drejer sig om kvinde med to mænd). Ved siderne 2 sorte søjler, der bærer topstykket; korintiske kapitæler. Yderst figurer af dyderne Håbet og Troen. Topstykke med svungen, brudt gesims; øverst rundbue, kronet af sort kugle; ved siderne to putti. Derunder rundt felt med skriftsted: Han skal gøre os levende efter to dage, han skal opvække os på den tredje dag, at vi skulle leve for hannem (Hoseas VI, 2). Over søjlerne på hver side en sort obelisk. I hængestykket kartouche med oval tavle; heri tekst. Guirlander, hængende granatæbler og frugter. 2 små våben: t. v. stjerne over liggende halvmåne, t. h. gudslammet med fane.

Som så ofte er felterne med angivelse af dødsår og alder ikke udfyldt. Epitafiet var opsat i levende live, mellem 1665–71; mærkeligt at enken ikke fik de manglende data sat på, – hun levede dog 18 år efter sin sidste mands død og giftede sig forøvrigt endnu en gang.

Uden tvivl er epitafiet hugget af samme kunstner, som er mester for Rostgaards og von Weelens epitafier, og maleriet kan uden tvivl også tilskrives Henrik Ditmar.

Melvins gravsten over hans første kone Sara Muthum (død 1665) findes i nordre sideskib. Rs. Regelsen, der var købmand og født i Malmø, opførte 1639 den smukke bindingsværksgård, Stengade 50, med det fine bruskarokke snitværk, som endnu ses i gården.

KORET — SYDLIGE SIDESKIB

Vinduet i fag 1

har i sidevangerne rigt profileret opbygning af formsten, svarende til ydersiden, derimod ikke i buen.

Mod væggen

Gravsten over rådmann *Morten Pedersen* (død 1563) og hustru *Kirstine Jensdatter Baden*.

Af sandsten, slidt. Fremstilling af døden som graverkarl, iført kjortel, med spade og timeglas; snoge slynger sig om arme og ben. Sikkert hugget af helsingørmester (under nederlandsk påvirkning). – Fandtes 1938 under trægulvet, liggende i stengulvet derunder.

I væggen

Indmuret jernbundet *vægskab* („sølvskabet“), ved indslåede naglehoveder dateret 1680.

Pragtfulde bukkehornsbeslag; forstærket ved talrige naglehoveder. Slå med smedet hængelås („taskelås“).

1680 fik kirken en del kostbart sølv, hvorfor skabet måske er indsat til forvaring af dette. Tidligere opbevaredes sølvtøjet i sakristiet bag svære låse. Sølvsagerne behandles senere i særligt afsnit. Her er blot grund til af indholdet at nævne:

2 par morsomme *briller* i lorgnetform, fra 1700'erne. De må være faldet ned mellem revner i kirkegulvet og blev fundet ved omlægningen af dette 1938. – Det ældste har læderstel, det yngste er fabrikeret af Jonas Schwartz i Fürth (ved Nürnberg) 1749.

Mod korgitteret

Kiste af træ, med 7 beslag, 6 låse og 2 hængelåse („skrue-låse“). Spor af pengeslids i låget.

I kisten opbevares kirkens tekstiler, en del af arkivet og andre kostbarheder, bl. a.:

Antependium (alterklæde), af karmoisinrød fransk silke (damask) med indvævede blomster, dateret 1738. I broderi korsfæstelsen og initialerne HF og MB, hvorover tretakket krone. Giverne er sognepræsten Peter Orsleffs svigerforældre, landsdommer over Lolland-Falster H. Fischer og hustru Martha Brinch. De gav samtidig en fin alterdug med kniplinger. – Antependiet bruges til de tre store højtidere.

Brudetæppe, mørkegrønt, med broderi: opstandelsen. 1800'ernes slutning. – Hænges over alterskranken ved bryllupper, så brudeparret kan knæle derpå.

Bog: Forordnet Alterbog 1689, opr. i fløjlsbind, nu ombundet, men med de oprindelige sølvspænder og -beslag i filigran; med initialer i spejlmonogram: MGS = magister Gert Schumacher, som var sognepræst 1671–91. – Uden sølvsmedestempel. – Lille 4°.

Bog: Guldbergs salmebog 1783, indbundet 1790, med sølvspænder og -beslag,

taget fra en i 1768 af kirkens graver Rs. Hansen Mønbo og hustru Sophia Hedevig til kirken givet alterbog. – Uden sølvmedestempel. – Høj 8°. Disse sølvbeslagne bøger brugtes tidligere hver søndag og lå på altret.

KORET — NORDLIGE SIDESKIB

I hvælvingen

Kanonkugle, afskudt fra den engelske flåde under forbisejlingen 30/3 1801, da man fra Kronborg forgæves forsøgte at hindre den i at passere.

Der faldt efter traditionen ialt 4 af englændernes „bomber“ i byen, den første ironisk nok i den engelske konsul Fenwicks gård, Strandgade 85–87, hvor den endnu sidder indmuret over porten i gården, en anden i den franske konsuls gård, en tredje i St. Marie kirke og den fjerde i St. Olai kirke, hvor den slog det hul i hvælvingen, den nu sidder i, og tog et hjørne af alterskamlen.

Ved nordvæggen

Gravsten over købmand *Daniel Valentin Neuhauss* (1707–84) og hustru *Lene Brock* (1722–97), samt deres eneste søn *Joachim Valentin Neuhauss* (1749–76); grå kalksten.

Neuhauss var en meget nidkær kirkeværge i 1740'erne. Han lod indrette en endnu bevaret protokol, hvori alle dokumenter om leje af stolestader og køb af gravsteder blev indført. Han gav en stor sum penge til hjælp til kirkens restaurering i 1740'erne og det knuste våbenhus' opbygning.

Omkr. 1750 købte han det hjemfaldne gravkammer i koret, som havde tilhørt David Melvin, mod at vedligeholde epitafiet (det lige omtalte på nordpille 1 foran alteret). Stenen her lå altså i korgulvet neden under epitafiet. Han gav testamentarisk 500 rdl. til kirken, for at graven skulle forblive „til evig tid urørt“. Oprindeligt stod der på gravstenen en indskrift, der gjaldt rådmænd David Melvin med hustru Margrethe Jacobsdatter og hendes første mand, rådmænd Rs. Regelsen; denne indskrift blev borthugget og den nuværende indhugget. – Da der 1846 skulle lægges bræddegulv i koret, overvejede man længe, hvad man skulle gøre med stenen. Man enedes tilslut om at stille den op mod muren, hvor den nu står, samt markere den oprindelige beliggenhed ved indslagte stifter i det nye gulv. På stenens overkant ses en påmalet indskrift, som beretter herom.

Man tog altså i 1846 mere hensyn til de dødes fred, end Neuhauss selv havde gjort det 100 år tidligere. Han havde efter tidens skik ikke mange skrupler som kirkeværge, når et gravsted var hjemfaldet, men solgte det straks igen for at skaffe penge til kirken, og de ligsten, der ikke kunne afhugges, så den gamle indskrift forsvandt og de kunne bruges igen, blev uden videre solgt ved auktioner eller brugt som materiale ved udbedring af kirken. For blot at nævne ét eksempel solgtes således 1758 5 ligsten, hvoraf de 2 kasseredes

som ubrugelige, og de andre blev liggende på deres plads, men blev nyhuggede, idet gravstederne var overgået til andre.

De på stenen indhuggede relieffer i bruskarok (Kristus med opstandelsesfane, trædende på slangen; putto med timeglas og dødningskal; evangelistsymboler) stammer fra Melvins indskrift 1671.

Gravsten over amtsforvalter *Hans Rostgaard* (1624–84); rød sandsten.

Med samme billedrelief som på Melvins (og Neuhauss') lige omtalte sten fra 1671: den opstandne Kristus med sejrspanen og trædende på slangen, samt evangelistsymboler. De to sten må være hugget af samme, formentlig lokale stenhugger. Det er de ældst kendte danske eksempler på religiøs billedfremstilling på gravstene. – Forneden Rostgaards våben med en okse, samt de samme våben som på epitafiet (se senere).

Stenen blev fundet 1938 under kirkegulvet; den lå over Rostgaardernes gravkammer, lige under epitafiet i midterskibet (pille 5 mod nord). Meget slidt; næsten ulæselig indskrift.

Mod korgitteret

Jernbunden *pengekiste*, lænket med kæder til gulvet; med gammel hængelås (taskelås). I låget er der 2 pengeslidser med munde.

I kistens to rum opbevaredes kirkens og de fattiges penge, siges det i 1714. På Nationalmuseet er udstillet en jernbunden kiste med meget kompliceret låsetøj her fra kirken, vist fra 1600'erne. Det er muligvis den, der indeholdt hospitalets dokumenter, og som solgtes ved auktion 1812.

KORGITTERET

Koret afgrænses mod kirken ved det omtalte *korgitter*. Træværket er bekostet af kirken og skåret 1651–55 af snedkerne og billedskærerne Jens Mortensen og Claus Brahmeyer (sidstnævnte, der var født i Hamborg, kom 1651 til Helsingør). De har haft flere hjælpere, måske blandt disse billedskæreren Hans From.

Gitteret, der er af eg, har sikkert erstattet det gamle sprinkelværk, man 1559 hentede i Esrom klosterkirke, og som Bodel smed opsatte 1561 sammen med Lucas snedker.

Over midterdøren ses datering: Anno 1652, over syddøren læses i hebraisk skrift: Jehova (eller Jahve) 1653; norddøren er uden datering.

Mest iøjnefaldende er korgitterets tralværk med 76 rigt profilerede, slanke, støbte *messingbalustre* (hver 140 cm høje),

skænket 1652–53 af byens borgere med hustruer; deres navne, bomærker, monogrammer og våben, samt årstal er indgraverede i skafterne. Enkelte af de rigeste borgere gav hver 3, andre 2 balustre, de fleste én.

Vi ved ikke, om træværket oprindeligt har stået i den mørke egetræsfarve som nu. I hvert fald blev det senere malet med oliefarve, og først 1867 besluttede man at tage denne farve af, så kirkens østparti kunne komme til at svare til vestpartiet, hvor det nye orgel i egetræets naturlige farve netop havde afløst det farvestrålende barokorgel.

Gitteret består af 5 fag: et bredt, som med sin dobbeltdør rækker over hovedskibet (mellem 2. pillepar), et nord- og sydfag vinkelret herpå (mellem pille 1 og 2 på hver side) og så igen vinkelret herpå 2 fag, som mod nordre og søndre sideskib afgrænser kirkens østligste fag fra selve sideskibet; disse 2 fag har hver en enkeltjør ud til sideskibet. Op til dørene fører 3 trin, idet koret som sagt ligger lidt højere end kirkegulvet.

Forneden danner træværket panel i mandshøjde, med rammeværk og fyldinger. Derover selve tralværket med messingbalustrene, og over dette en gesimsliste, prydet med topstykker, figurer og bruskornamenter af dekorativ art. Fyldingernes rammer prydes med hermepilastre (dyder, engle, nøgne kvindeskikkelser), samt med en rigdom af masker, englehoveder og andre ornamentter. I fyldingsfelterne står helfigurer på konsoller: de kristelige dyder, samt apostlene med deres attributter (næsten som taget ud af et middelalderligt alterskab). På hver konsol er med versaler angivet, hvem figuren forestiller. En af de vanskeligste opgaver i kristen kunst har altid været at afbilde apostlene, 12 mandspersoner, som nemt kan komme til at ligne hinanden uden større variation, med skæg, folderige kjortler og kapper o. lign. At udstyre dem med attributter er derfor en glimrende måde at redde sig ud af forlegenheden på. Det samme gælder de mange dyder, som forestilles af kvindeskikkelser; man kan overhovedet kun kende dem på de attributter, de holder i hænderne; dette kan iagttages mange steder i kirken. – Fyldingerne har foruden figurerne en overdådig ornamentering i udskåret rammedekoration.

Dørene flankeres af kunstfærdigt udskårne søjler i fantastisk godt udført gennembrudt arbejde, med vinranker og drucklaser, dyr og fugle. Kapitælerne

Korgitterets forside set fra hovedskibet. Med sit smukt udskårne træværk, der nu står i egetræets mørke farve, og med de 76 slanke messingbalustre er korgitteret et af kirkens mest værdifulde kunstværker. Det er skåret 1651–55 af Jens Mortensen og Claus Brahmeyer, og byens borgere har foræret balustrene. I topstykket ses rigsvåbnet med Frederik III's og dronning Sophie Amalias kronede monogrammer i staffering og forgyldning. Kordøren danner en pompøs indgang til kirkens allerhelligste, koret, med alter og døbefont. Over gitteret ses det gotiske krucifiks, og i forgrunden hænger borgmester Laurits Christensen Rhoads lyskroner fra 1651. – Fot. H. Hauch.

er, som det for det meste var tilfældet i datidens kunst, korintiske, dog kristianiserede med indsatte englehoveder.

Topstykkerne er i overdreven fantasifuld bruskagtig udformning. Over midterdøren i rundt felt ses Frederik III og dronning Sophie Amalias kronede navnetræk over dannebrogskorset, omgivet af de enkelte mærker i rigsvåbnet, ordnet i en krans af småskjolde rundt om feltet. Et sådant arrangement af rigsvåbnet kendes bl. a. også fra Kronborg. Mens træet ellers står uden bemaling, er de kongelige monogrammer stafferede og forgyldte. – På begge sider, stående over dørsøjlerne, ses Adam og Eva, samt småengle med marterredskaberne.

Topstykket i nordre sideskib forestiller Hellig Olav med dragen, flankeret af engle og dyder, samt de fire årstider: Ver, Æstas, Autumnus og Hiems (forår, sommer, efterår og vinter).

Topstykket i søndre sideskib er en virkningsfuld fremstilling af Helsingørs byvåben, en fregat for fulde sejl, set mod bagbord, sejlene rumskøds for styrbords halse. Desuden står der figurer af Johannes døberen, Moses og kong David samt de 4 store profeter.

Overalt er der en rigdom af detaillier: figurer og mer eller mindre virkelighedstro og naturalistiske ornamentier i vilter bruskbarok, med masker, putti, englehoveder osv. osv.

En af hermerne (midt på sydsidens panelvæg mellem 1. og 2. pille) fremstiller en mand med nøgen overkrop og med et morsomt ansigt, med opstoppet næse og med langt friseret hår, med fip- og overskæg efter datidens mode. Uden tvivl er der her tale om et *portræt*; måske er det en af mestrene, der er blevet foreviget her, som det kendes andre steder fra på lignende måde; måske har han skåret et selvportræt. Den lille levende figur af et virkeligt menneske fra 1600'erne – i modsætning til alle fantasifigurerne, vi ser i kirken: hermer, dyder, apostle, putti osv., og på linie med epitafiernes portrætter – skal efter traditionen netop forestille Claus Brahmeyer og skal være skåret af hans mestersvend, efter sigende som hævn for et eller andet. Kirkens fædre, der havde bestilt korgittret, forlangte ved dets aflevering og besigtigelse, at figuren blev fjernet og erstattet med den engel, der efter skemaet hørte herhen, men det skete ikke. Dette er formodentlig en skrøne. Hvorom alting er møder vi her blandt alle disse vrængemasker og høje skikkelser et menneske, lyslevende fra tiden for 300 år siden.

Et par af de mange figurer må være forsvundet i årenes løb, f. eks. de to, der sikkert har siddet på postamentet under midterdørens søjler. De tomme konsoller findes endnu.

På træværkets bagside er der ingen udsmykning, bortset fra nogle riflede balustersøjler.

Skoledrenge har tidligere ikke været artigere end nu. Et vidnesbyrd herom er de hundreder af navnetræk, som de har skåret ind i panelet, især over bænkene (på begge sider af fløjdøren ud mod midterskibet, og mellem pille 1 og 2,

Detaille af korgitterets panel mellem 1. og 2. sydpille ud mod søndre sideskib. Hermefiguren skal efter traditionen være et portræt af en af mestrene for udskæringerne, Claus Brahmeyer. Han er fremstillet efter tidens mode med lokket, langt hår, over- og fipskæg, og han har en morsom opstoppernæse. Lignende mesterportrætter findes af og til i ældre tiders kunst. Figuren t. v. er apostlen Thomas. Billedet giver indtryk af den overlegne måde, billedskærerne har behersket den begyndende baroks bizarre brusk- og blæretangagtige ornamenter på. – Fot. Hude o. 1910.

ind mod koret), måske mens de sad og kedede sig under den lange tjeneste. De vansirer det fine arbejde, men de er på den anden side morsomme, og de er jo nu blevet så gamle, at de er historiske. Allerede da træværket var nyt, begyndte drengene – vist latinskolens – at snitte i det, både navne, årstal og skematiske tegninger, – fra 1668 er der således flere –, og der er fortsat med det op i tiden. Endog fra vort århundrede er der indskæringer. Man har i ældre tid forgæves forsøgt at slette dem ud. De fleste årstal er fra 16–1700'erne; måske kan man deraf skønne, at korgitteret først har fået staffering op i 1700'erne, idet man er mere fristet til at snitte i umalet træ.

Korgitteret har sin forudsætning i middelalderens *lektorier* (korpulpiturer), som har været meget almindelige i kirkerne, hvor de tjente som et skel mellem gejstligheden i kirkens allerhelligste, koret, og lægfolket. Navnet lektorium kommer af, at dagens tekst læstes herfra. Også i danske kirker har der i middelalderen været flere sådanne, men ingen af dem er bevarede op til vor tid. Mærkeligt er det, at man i reformationstiden har fortsat med at sætte korgitre op, da de har været og stadig er meget upraktiske for kirketjenesten. Hvad der foregik for alteret, har kun de nærmestsiddende i midterskibet kunnet følge med i, og man må huske på, at kirkerne var fyldt i tidligere tid. Her i St. Olai stod der således efter 1579 endda stole i trefoldighedskapellet. De fattige, der sad dér, har næppe kunnet høre meget, end sige da se noget. Samme år havde man måttet gå med til at opsætte kirkestole i selve koret, fordi der simpelthen ikke var plads i kirkerummet; det var kun „gott folk“, der havde råd til at købe stolestade på et så fornemt sted. – Vi har endnu korgitre fra omkring samme tid som her i kirken bevaret i Slangerup, Vordingborg, Sorø, Århus domkirke m. fl.

Til gengæld tjener i hvert fald gitret i St. Olai til at forhøje den glans og fornemhed, der er over kirkens allerhelligste. Når man står forneden i kirken og ser op mod altret, har man en stærk fornemmelse heraf. Øjet blændes ved at se, hvordan det funkler og lyser i messingkronerne og korets tralværk, og gennem de åbne kordøre har man et fantastisk blik ind på det luende forgyldte alter, som ser ganske uvirkeligt ud, som et stykke af det himmelske Jerusalems herlighed, med en rigdom, der ikke kan fattes i detaljer, kun anes som noget overjordisk skønt. Denne oplevelse kan man næppe mange andre steder få i sådan intens styrke som netop i St. Olai. Derfor ville det være et tab, om korgitteret blev taget ned, trods alle de vanskeligheder, der er forbundet med den kirkelige tjeneste på grund af det.

I ældre tid løste man problemet ved at stille transportable „*bogstole*“ op i koret til bibellæsningen. 1579 lavede Thyge snedker (vist den senere oldermand for Helsingør snedkerlav, han som skar prædikestolen i St. Marie) „2 nye bogstole udi koret“. En anden bogstol blev leveret 1582 af Anders snedker til at stille foran højalteret. 1812 solgtes en bogstol ved auktion.

I store kirker i udlandet hjælper man sig ved et lille ekstra alter foran korgitteret, således at kun selve nadverhandlingen finder sted foran hovedaltret.

Balustrene

De 76 smukke messingbalustre fordeler sig på følgende måde: i midterstykket ud mod hovedskibet (mellem nordpille 2 og sydpille 2) er der ialt 20 søjler (3 i hver dørføj og 7 i det faste panelværk på hver side), i sidevæggene (mellem pille 1 og 2 i hver side) hver 16, og i væggene ud mod sideskibene hver 12 balustre, hvoraf 3 i hver dør og 9 i det faste panelværk. – Det vil ses, at de fleste af de „fine“ folk har fået deres balustre anbragt ud mod hovedskibet (nrr. 29–48), selv om det ikke er helt gennemført.

Af personalhistoriske grunde bringes her en liste over de på balustrene indgraverede navne (let normaliserede), med enkelte oplysninger. Foruden navnene er der talrige bomærker og våben. Balustrene opregnes i rækkefølge fra nord mod syd.

Mellem fag 1–2:

1. Leonardt Lauridsen (Grøtcher), handelsmand, efter 1659 toldforvalter i Norge, og hustru Anna Mikkelsdatter.
2. C. T. (Claus Thomesen?) og bomærke.
3. Jens Pedersen i „Brønsred“ (vist fejl for Brøndstræde, nuv. St. Olai-gade, – der er ikke så få fejl i indgraveringerne) og hustru Bente Povlsdatter, Daniel Thorsen, Sise Bendtsdatter.
4. Anders Lauersen (eller Larsen), brygger, og Maren Pedersdatter.
5. Alexander Waddell, Helena Gudbert, Daniel Melvin (øjensynlig fejl for David Melvin, – se andetsteds) og Sara Mutum (hans hustru).
6. P. G. M. – J. M. D.
- 7–8. Peder Jensen Grove, Kgl. Majestæts fyrforvalter (søn af Jens Pedersen Grove, se hans epitaf), og Anna Christensdatter Langberg.
9. Benedix Mortensen.
10. Hans Kruse (handelsmand) og Marine Christoffersdatter Trøner.
11. Claus Clausen, overformynder, og Sille Hansdatter (se senere).
12. Peder Lauritzen og Margrethe Johansdatter.

Mellem nordpille 1–2:

13. Hans von Hoven og Bodilla Nielsdatter.
14. Valentin Korn, Magdalene Beyers, Emmeke Hermansdatter.
15. Rolof Pedersen Møn (søkaptajn; gav 1657 en sølvalterkande til St. Marie kirke) og Chatarina Rolof Pedersens.
16. Andres Sørensen og Anne Pedersdatter.
17. Jacob Albertsen og Rolefien Heindricks.
18. Hans Jensen, urtekræmmer, og Karene Jensdatter.

19. Gallas Clausen (fejlagtigt Gallus), rådmænd, og Alheid Gallas Clausen.
20. Jürgen Johans Kramer (kræmmer?) og Abelge Jürgensdatter.
21. Hans Rasmussen Nieman (brygger) og Maren Todesdatter.
22. Jacob Strachon (også Stracken) og Else Adamsdatter.
23. Johannes Mathias Scotus (skotte?) og Helena Arratt Scota.
24. Azer Nielsen og Barbara Eriksdatter.
25. Segers (Sejer?) Albertsen (handelsmand) og Lisbet Jaspersdatter.
26. Søren Madsen, forrige Kgl. Maj.'s toldskriver i Helsingør, og Karene Nielsdatter.
27. Berent Willumsen og Tielke Dirksdatter (på en nu tabt ligsten i St. Marie kirke kaldes hun Tilliken Didriksdatter Hessel).
28. Hans Piper fra Lybæk, fhv. toldvisitør, og Christine Stevelins fra Greifswald.

Mellem nordpille 2 og sydpille 2:

- 29–30. Jørgen Andersen, borgmester og Dorothea Mikkelsdatter.
- 31–32. Niels Hansen, borgmester, og Karen Charisia (datter af Christian IV's rådgiver dr. Jonas Charisius).
 33. Claus von Busch, født i Husum, „betjent borgemester- og rådmands-sæde udi Helsingør i 22 år“.
 34. Jacob Holgersen, borgmester, og Margareta Jørgensdatter.
- 35–36. Rasmus Regelsen, rådmænd (jfr. tidligere) og Anna Pedersdatter.
 37. Johan Kruse, rådmænd, og Anna Steffensdatter.
 38. Barber (= Barbara) (Truelsdatter), enke efter toldskriver Morten Jensen Rosenvinge.
 39. Hans Rasmussen Faxøe (magister, rektor).
 40. M. V. P. R. = Mathias Velhauer, Pastor Regius (kgl. præst), (sognepræst i St. Marie kirke 1647–55).
 41. David Christensen, sognepræst i St. Olai (se senere), og Geske Friderichsdatter.
- 42–44. Mads Mortensen (Rosenvinge), tolder, og Catharina Christoffersdatter.
- 45–47. Jonas (Clausen) Heinemark, Kgl. Maj.'s tolder, og Birrette (= Birgitte) Willumsdatter (Rosenvinge).
 48. Herman (Hansen) Holstein Brunopolitanus, f. i Braunschweig, tolder, og Anna Iversdatter; hun var datter af prof. Iver Bertelsen.

Mellem sydpille 2 – 1:

49. Erik Hansen (magister), 2. residerende kapellan (på dette tidspunkt dog sognepræst i Græsted), og Birgitta Olufsdatter.
- 50–51. Jørgen Beier, toldskriver, og Dorothea Johansdatter (Bøgevad).
- 52–53. Jens Thomesen (skriver på Hammermøllen i Hellebæk) og hustru Christine.
- 54–55. Lauritz Madsen Liim, toldskriver, og Kirstine Clausdatter.
 56. Johan Thomassen, Kgl. Maj.'s toldskriver, og Birgitte Heinemark (datter af Jonas Heinemark, se nr. 45–47).

57. Johan Hansen (blev 1661 borgmester) og Kirstine Johansdatter.
58. Simon Jonesen (toldvisitør), F. H. (vist = Flensburgensis Holsatus, dvs. flensborger, holstener; i ældre tid kaldte man ofte beboerne af hertugdømmerne Slesvig og Holsten for holstenerne; Flensborg ligger i Slesvig).
59. Martinus Ovw (= Owen; han blev 1661 borgmester) og Anna Claus Ihns datter.
60. Peder Nielsen Brøgger (måske erhvervsbetegnelse) og Ingeborg Rasmusdatter.
61. Peder Nielsen Aarup og Anna Knudsdatter.
62. Hans Mikkelsen, handelsmand, og Bente Bjørnsdatter.
63. Herman Gerinck og Chatrine Jacobsdatter.
64. Jost Hinrich von Laack.

Mellem fag 1 – 2:

- 65–66. Johan Wilders, rådmand, og Margareta Simonsdatter; han var kirkeværge for St. Marie og gav to store alterstager til denne kirke 1643.
67. Werner von Wov (eller Wogen), kaptajn, toldvisitør.
68. Erik Jacobsen, kirkeværge, og Mette Rasmusdatter.
- 69–70. Peter Brockman (hollandsk kommissarius) og Anna Petersdatter.
71. Jens Mortensen og Maren Sørensdatter.
- 72–73. Sivert Alberts Backer (bager?) og Kirsten Pedersdatter.
74. Hans Hansen (blev borgmester 1669) og Jannike Johansdatter (Holst).
75. Lambert Ebbesen, toldskriver (1661), og Alhed Johansdatter.
76. Christian Günther Hutzink, kirurg, f. i grevskabet Hoya i Bruchhausen, og Catrina Hans Pipers datter (jfr. nr. 28).

Vi ser, at der blandt giverne er flere udlændinge, især tyskere; de fleste synes at være gift med danske kvinder. Egentlig hørte de som udlændinge til St. Marie menighed.

De gamle korstole

Fra Esrom klosterkirke hentede man i 1561 hele „koret“, hvormed sikkert må menes munkestolene og tilhørende træværk fra koret.

Lucas snedker tog det ned i Esrom og satte det op igen i St. Olai, hvad der tog 10 dage. Det gamle kor, som vel var lavet o. 1521, – det kan næppe tænkes at have været fra den gamle St. Olai –, blev båret op på rådhuset, hvor man vel kunne bruge det i rådhusalen. Rådhuset var brændt 1561, og man havde efter genopbygningen sikkert brug for nyt møblement.

Da det nye korgitter kom op i 1650'erne, blev det gamle sprinkelværk fra Esrom og også korstolene fjernede. Ved dåbskapellet i St. Olai stod indtil 1849 to stole (måske en 2-fags prælats stol) med årstal 1472; den bar en på-malet indskrift: Frans Lauritsen 1559 (den senere borgmester). Den hørte utvivlsomt sammen med Esrom-koret, men om den straks blev opstillet her,

eller om den først stod i koret og i 1650'erne blev sat hærned, vides ikke. Den findes nu på Nationalmuseet (foto i trefoldighedskapellet).

På bjælken tværs under korbuen

Lægmands- eller *triumfkrucifiks*, gotisk; slutn. af 1400'erne.

Bortset fra den ene klokke er det formentlig kirkens ældste stykke inventar og stammer fra den ældre kirke. Gotisk kristusfigur. I hjørnerne af korset de 4 evangelistsymboler. Korset står på en bjælke, givet af Frederik II, med latinsk indskrift: Så elskte Gud verden, at han gav sin enbårne søn, på det at alle de som tro på hannem ikke skulle fortabes, men have det evige liv (Johs. III, 16). – Restaureret 1584 ved Claus maler, der forgyldte og malede krucifikset (vist den Claus Jansen, der 1587 malede inventaret i Kronborg slotskapel), og atter 1744 af H. C. Rosendahl, iflg. indskriften bekostet af kirkeværgen Dan. Neuhaus.

HOVEDSKIBET

På 2. sydpille mod vest

Mindetavle af violet kalksten, med indskrift i bronzebogstaver, over digteren *Hans Christensen Sthen*, der var kapellan ved St. Olai og rektor ved byens latinske skole 1565–83 og døde i Malmø 1610 som fhv. sognepræst sammesteds. Opsat af St. Olai menighed 1940 i 400-året efter hans fødsel, som sættes til år 1540, men som ganske vist ikke kendes med sikkerhed. – Bogstaverne støbt af kgl. hofbroncestøber Laur. Rasmussen, København. – Tavlen skænket af viceskoleinsp. Laurits Jensen og hustru Johanne Jensen; tegning og indmuring af arkitekt Volmar Drosted og murmester Søren Petersen.

Sthen (Sten) er både kendt som skuespilforfatter („Kortvending“, skrevet for skoleeleverne i Helsingør som skolekomedie) og salmedigter; af hans kendteste salmer kan nævnes: Du Herre Krist – og Den mørke nat forgangen er, af hvilket verset: Ræk os o Jesus din frelserhånd – er citeret på tavlen. Verset, der er omdigtet i senere tid, hedder i originalen i Stens „Vandrebog“:

Hjælp os o Jesu vor frelsermand
i denne dag og alle stunde,
forløs os snart af djævelens bånd,
at vi dig ret tjene kunne.
Gud give os lykke og gode råd,
sin nådes lys os tilsende.

På 2. nordpille mod vest

Epitafium over hr. *Peder Samsing*, sognepræst til St. Olai kirke (o. 1492–1562). Opsat 1576 af hans søn Isak Pedersen, der var sognepræst i Malmø.

Den „hæderlige og vellærde mand“ Peder Samsing blev sognepræst 1538. I hans tid skete fuldendelsen af St. Olai, som den står nu.

Tavlen er kirkens ældste virkelige epitafium og i det hele taget et af de ældste i landet. Den er af træ, i en klassisk enkel form, delt ved en profileret tværliste; med tandsnit foroven. Topstykket med svungne sider og muslingeskal som afslutning. Ved siderne drejede knopper som små urner. I øverste felt en fugl i våbenskjold. Indskriften på latin i guldbogstaver.

Tavlen, som sønnen gav til minde om sin højtelskede fader, blev 1650, da den var „af ælde fordærvet“, repareret med stor pietet, bekostet af borgmester Laur. Chr. Rhoed, hvis epitaf (3. nordpille) forøvrigt står i skarp modsætning til dette simple og enkle minde. En latinsk indskrift i rammen meddeler om denne restaurering.

Under hvælvingerne

Tre pragtfulde *lysekroner* af messing eller malm, med kugler, over hvilke 2 rækker svungne og ornamenterede arme med lyseholdere udgår. De er ophængt i lange leddelte jernstænger fra hvælvingskapperne, og stængerne er pyntede med kunstfærdigt vedhæng i smukkeste jernsmedearbejde. Overgangen fra stænger til krone dannes af en rødmalet hånd, der holder i kronens øverste ring. – Kronestængerne blev forgyldte og malede af H. C. Rosendahl 1744, på bekostning af kirkeværgen Dan. Neuhauss.

Fag 3:

Givet 1651 af borgmester Laurits Christensen Rhoed og hustru Margrethe Hansdatter, over for hvis epitafium (3. nordpille) den hænger. 2×10 arme; figur: flakt ørn. Rigt smedejernsvedhæng med initialer: CCD – SNG – AK – MHD.

Fag 5:

Givet 1653 af fhv. borgmester og skriver på Kronborg Iver Pedersen og hustru Marine Pedersdatter. 2×10 arme; dryppeskåle som muslingeskaller; figur: engel. Christian IV's bekendte kunstsmed Caspar Fincke, der boede i Helsingør, har meget kunstfærdigt smedet jernstængerne med 8 smedejernsvedhæng.

Fag 7:

Den ældste lysekrone i kirken, givet 1633 af Jens Pedersen Grove, Kgl. Maj.'s

fyrforvalter (1584–1639) og hustruer Anna Andersdatter og Dorothea (Dorrit) Martensdatter, over for hvis epitafium den hænger. 2×8 arme; figur: flakt ørn. – Det indgravede vers:

Hold dit løfte du gør i nød,
det er din ære nu du er død. –

kan udtrykke en almindelig sandhed, men kan måske også tydes som et udtryk for, at gaven er en votivgave, givet efter løfte i en farlig situation. Sådanne votivgaver var ikke ualmindelige, selv efter reformationen.

STOLESTADER I MIDTERSKIBET

De nuværende *stole* i midterskibet er fra 1938 og er tegnede af arkitekt Volmar Drosted, Helsingør; de er inspirerede af stolene i St. Maria kirken i Helsingborg. De er af lyst egetræ, med lukkede døre som de tidligere, der blev opsat 1838.

Kirken har nu 800 faste siddepladser i midterskib, sideskibe og kor. Under topbelastning kan den ved hjælp af indsatte bænke og stole rumme godt 1200 personer.

Endnu findes nogle udskårne billedfelter bevarede fra de første stole, der opsattes i midterskibet i 1560'erne. Felterne blev indfældede i 1838-stolene og blev på samme måde indsat i de nye, lige som et par yngre topstykker sattes på de 2 øverste stole.

Nogle af dem var skåret 1560 af Lucas snedker (hans navn skrives i regnskaberne også Lucas, Luchess). Efter en ældre tradition skal Birgitte Gjøes våben på stolen i søndre side opr. have været dateret så tidligt som 1554; deraf er der nu intet spor, og det synes også usandsynligt, da kirken først stod færdig 1559. – Senere, især efter 1570 har Jesper (Mathisen) snedker, mesteren for prædikestolen, bygget flere stole; arbejdet har for begges vedkommende sikkert både omfattet snedker- og billedskærerarbejdet. Der er en tydelig forskel i kvaliteten på flere af udskæringerne. Man tør vistnok med nogenlunde sikkerhed henføre de bedre til Jesper snedker.

De bevarede våbenmærker er følgende:

Søndre side (vist alle af Lucas snedker):

1. Frederik II's våben, det danske rigsvåben (formentlig kongestolen, hvor de fornemme fra Kronborg sad); med indskrift: Insignia. D. Frederici.
2. Danorum. zc. Regis (= hr. Frederik II's våben, de danskes o.s.v. konge).
3. den norske løve med øksen (do.).
4. Herluf Trolles våben: hovedløs trold, der holder sig i sin egen hale. – Med navn og forkortelse RIT, formentlig = ridder; han var blevet slået til ridder året før ved Frederik II's kroning. Herluf Trolle var lensmand på Krogen.

To våbenfelter fra kirkens ældste stoleværk, vistnok skåret af Jesper Mathisen i 1560'erne. De forestiller Birgitte Gjoes våben med de tre „ibskaller“ (muslingeskaller) og Herluf Trolles med den hovedløse trold, som holder sig selv i halen. Troldehovedet ses som hjelmmerke. Felterne har oprindeligt siddet på ægteparrets stole og er nu indfældet i de moderne stole (nordre side). – Fotos i Helsingør Bymuseum.

5. Birgitte Gjoes våben: tre ibskaller i skrå linie; indskrift: FF. (= fru Beritte Gøye).
6. Helsingørs byvåben: et tremastet orlogsskib, med datering 1560. Dette våben har formentlig oprindelig været placeret på en af „rådsens stole“, hvor byens rige borgmestre og embedsmænd sad. Lucas snedker fik 1561 17 daler og 51 mark for 3 kirkestole. „som borgmester og råd sad i“.

Nordre side (nogle muligvis af Jesper Mathisen):

1. Borgmester Henrik Mogensen Rosenvinges våben: vinge og rose.
2. Familien Lejels våben: havfrue, svømmende på havet; med bælte; spejl i venstre hånd; sol.
3. Familien Badens våben: liggende halvmåne over ibskal. – Familien, der i 15. århundrede talte to borgmestre i sine rækker, var en af byens kendte patricierfamilier.
4. Birgitte Gjoes våben (som før).
5. Herluf Trolles våben (som før).

En for os pudsig beskrivelse af våbnene (1719) skildrer Trollernes på flg. måde: „mit udi en Troll uden Hovet havendes en Oxerumpe, med store slemme Kløer paa Hænderne og Tærne“, og Gjøernes: „oven i en Paafuglerumpe, hvorpaa tvende Muskler, mit udi trende Muskler“.

Hvis reglerne for „heraldisk kurtoisi“ er blevet fulgt ved opsætningen, kan felterne ikke oprindeligt have siddet, som de nu gør, idet trolden respektløst vender bagen mod altret. De har formentlig hver for sig siddet på modsat side af deres nuværende anbringelse, hvorved fronten ville være vendt mod altret. – I en beskrivelse fra 1719 over stolens våben og indskrifter anføres de her nævnte våben, dog i en anden rækkefølge.

Topstykkerne på de 2 øverste stole forestiller kirkens værnehelgen, St. Olav med dragen. De har bruskarokke ornamenten og må stamme fra midten af 1600'erne.

De omtalte billedfelter var fra først af malede og forgyldte; på Nationalmuseet opbevares farvelagte tegninger fra 1904 af et par af dem, – desværre ikke af dem alle. 1938 blev de helt rensede for maling, så de nu står i træets naturlige farve, hvad de næppe nogensinde har gjort. Så vidt vides blev der dengang ikke noteret noget op om kulørerne, så en rekonstruktion af de gamle farver vil næppe være mulig for mere end et par af dem. Birgitte Gjøs våben i søndre side viste hvide ibskaller på blå skjold, blå hjelmklæde, grønne fjer med hvide ibskaller. – Skibet i Helsingørs byvåben havde hvidt skrog, med hvide sejl og med flag. – Badens våben viste gul måne og hvid ibskal på blå bund; baggrunden var gul; røde bånd.

Som omtalt blev stolene i „mellemgulvet“ (hovedskibet) 1805 malet lyseblå. 1883 blev de malet „til eg“ (ådrede) for at passe til orglet og det rensede korgitter. Vi må forestille os, at kirken tidligere har strålet i farver langt mere end nu, hvor den måske nok efter vor smag er noblere, men mere bleg.

I de mørke dage og ved fester anbragte man levende lys på stolegavlne. 1787–90 anskaffede man således 31 *bliklysepiber* til dette brug. Mange af disse er bevaret i våbenhusets materialerum. – Om sommeren blev kirken i ældre tid udsmykket med grønt løv; i de ældste regnskaber læser man gang på gang udgiftsposter for at „maje“ kirken.

I stolene stod der i forrige århundrede *spyttebakker* til kirkegængernes brug under gudstjenesten. 1847–48 anskaffedes 22 sådanne, og 1896 forefandt 42. De sidste fjernedes 1918. Nogle af dem er endnu bevaret i våbenhuset.

Det var ikke gratis at få plads i kirken. Menigheden måtte betale ret dyrt derfor, og udlejningen af stole var faktisk en af kirkens sikre indtægtskilder. Kun rige folk kunne betale de høje priser for de fine pladser. Man kunne for 60–80 daler købe sig en kirkestol på livstid for sig og sin familie og måtte så selv sørge for at opsætte stole; at stoleværket derved er blevet noget uensartet siger sig selv. 1611 befalede Christian IV, at man skulle betale en grundafgift (den kaldtes ligefrem jordskyld) på 2 rdl. pr. stol pr. livstid, og dertil 4 skill. årligt. I sideskibene var prisen den halve. De borgere, der tidligere havde betalt dyrt for deres stole, gjorde vrøvl over denne billige takst. Placeringen i stolene gav i ældre tid ofte anledning til stridigheder, og et stort snobberi udfoldede

sig i kirken. Fornemst var det at sidde så langt op mod altret som muligt; men også i „mellemgulvet“ var det standsmæssigt at sidde. I sideskibene og i kapellet, hvor man vanskeligt kunne høre og slet ikke se, sad fattigfolk. – Mændene sad til højre, kvinderne til venstre. Et kongebrev fra Christian IV 1616 indskærpede dette strengt; kongen havde hørt, at man ofte sad blandet i St. Olai, og dette kunne ikke gå.

Endnu op til 1915 solgte man stolestader i kirken, men flere og flere sagde deres stole op efter århundredskiftet, og til sidst måtte man forlade dette forældede system. Prisen var 3 kr. for de bedste stader over for prædikestolen, for de øvrige i midterskibet 2,66 kr. og for stolene i sideskibene 1,33 kr. pr. år. – 1906 indførte man den bestemmelse, at hvis de faste pladser ikke var indtaget af ejerne, når gudstjenesten begyndte, blev stolene åbnet for de øvrige kirkegængere under den første salme. Dette ophørte 1918.

Med den stærke kirkegang, der var i ældre tid, måtte mange stå op i stolene, som var overfyldte. Der holdtes ikke blot gudstjeneste om søndagen, men også om onsdagen og fredagen. Tjenesterne var temmelig langvarige. De, der havde siddeplads, forsøgte at gøre sig det så bekvemt som muligt ved puder; i våbenhuset bevares endnu en sådan med ejernavn – Barfoed – påbroderet.

For at skaffe endnu mere plads i kirken til den store menighed opsatte man *pulpiturer*, en slags balkoner („fuglebure“), hvilende på svære bjælker i solide jernkroge mellem højskibets piller under arkadebuerne.

Det første „pulpurthur“ blev opsat så tidligt som 1593 (af Anders og Tyge snedker) og sad på nordsiden, og snart efter bredte de sig langs hovedskibet over „mellemgulvet“. De tog unægtelig en del af lyset, og da de to store gavlvinduer i øst og vest efterhånden også blev tilmurede, blev lysforholdene noget anderledes end fra først af, hvor kirkerummet har ligget badet i lys om dagen. Man bibeholdt pulpiturene langt op i tiden. 1899 blev man enige om at fjerne dem, og 1900 forsvandt de sidste. Prisen for et pulpitur i søndre side (over for prædikestolen) var på det tidspunkt 24 kr., i nordre 18 kr. Man må formode, at kun velhavende folk kunne leje eller lade bygge pulpiturer, og at der atter her blev rejst et socialt skel mellem rig og fattig. 1835 anskaffede man tøj til beklædning af et pulpitur, der var indrettet specielt til fyrstelige personer.

De ældre pulpiturer var endnu op i 1800'erne lukkede med vinduer og tag, ligesom de to, der stadig er bevarede i St. Marie kirke. Man kom op til dem ad små trapper.

De sidste pulpiturer, der sad op til 1900, var åbne hængebalkoner med balustrer i forpanelet. Rester af disse er endnu bevaret på våbenhusets loft; de har arkadebuens længde, ca. 4,65 m. Overalt på pillerne ses endnu de jernkroge, de var ophængt i. Disse „pulpiturgallerier“, som man kaldte dem, var opsat 1838, da man fandt, at de gamle var altfor uregelmæssige og smagløse; for symmetriens skyld ville man tage dem ned. Dermed forsvandt et malerisk træk i kirkerummet, men til gengæld blev der betydeligt lysere, selvom de nyopsatte balkoner også tog en del af lyset.

Af de gamle pulpiturer er nu kun ét bevaret, omend i ændret skikkelse, nemlig det nuværende orgelpulpitur fra 1653 (se senere under orglet).

Vi har ellers kun sparsomme oplysninger om disse pulpiturer. Omkring 1660–70 blev der opsat et, vist i 6. fag på sydsiden, skrås over for prædikestolen; det tilhørte slotsforvalter på Kronborg og lensmand over Kronborg len, generalmajor og baron Eiler Eilersen Holck (1627–96) og hans hustru Elisabeth Høeg. På forstykket bar det de Holckers og de Høegers våben, samt et æresdigt over ægteparret. – Holck opførte 1663–64 Kronborg ladegård (nu Montebello); han blev 1671 guvernør over Fyn.

I fag 3 på samme side var der et blåmalet pulpitur med årstallet 1704 og initialerne L. C. A. og A. D. B. Disse står for sognepræsten, magister Lauritz Christensen Aagaard (død under pesten 1711; se hans portræt i nordre sideskib) og hustru Anna Dorothea Brochmann (død 1727); på forstykket deres våben, en engel og et haveinteriør.

Overfor dette på nordre side hang det lovlige Islandske Kompagnis pulpitur, som menigheden havde ladet opsætte 1706 til tak for den vedholdende gavmildhed, kompagniet havde vist kirken (jfr. tidligere), og til brug for dets betjente, når deres vej faldt her forbi. På forstykket var det islandske våben, den forgyldte kronede stokfisk, samt fremstilling af et skib og af dyderne Spes (Håbet) med et anker og en fugl og Patientia (Tålmodigheden) med kors og bog.

For folk, der ikke havde fast stolestade, blev der opsat løse stole i midtergangen; 1838 anskaffede man en del lange bænke for at afløse dem, samtidig med at gulvet blev belagt med brædder. Mange af disse bænke står endnu i sideskibenes vestlige ender; de bruges under julegudstjenester og ved andre festlige lejligheder, når kirken er fuld.

Sydpille 3

Epitafium over toldskriver *Hans Meyer* (død 1602) og hustru *Annike (Anne) Thorschmedes (tor Smede)* (o. 1572–1604).

Harmonisk og kunstnerisk behersket, fint virkende epitaf i moden, klassisk renaissance. Af træ. I det store firkantede maleri i midterfeltet (på træ; 125×94 cm) knæler det barnløse toldskriverpar, i tidens sorte højtidsdragt, med pibekraver begge to, på røde fløjlsputer lagt på det tavlede gulv; Hans Meyers hat ligger på gulvet foran ham. Bag dem fremstilling af opstandelsen. Ved siderne 2 par søjler med korintiske kapitæler; de glatte skafter er stufferede som marmor og har rige prydbælter forneden; de bærer arkitraven. Maskeprydede bøjleknægte understøtter den fremkragende kronliste, over hvilken topstykket. I dette et maleri bag ramme med rigt udskåret renaissancebue, med kristusportræt af typen „Veronikas svededug“ i den bekendte katolske udformning (med tornekrone), malet i en ganske fint virkende, næsten betagende gylden glans (Veronika mødte Jesus, da han slæbte sit kors til Golgatha; hun rakte ham sin svededug, så han kunne aftørre sit blodige ansigt deri; hans portræt var bagefter aftenet på dugen). Frontonen bæres af hermeplastre og

krones af pinakler; i feltet den velsignende Gudfader i højt relief. Ved siderne vinger med kartoucheværk, voluter, putti og frugter.

Under storfeltet en tavle med latinsk indskrift om ægteparret. I hængestykket en kartoucheplade, ligeledes med latinsk tekst, nemlig skriftstedet fra Johannes VI, 40: Dette er hans vilje, som mig udsendte, at hvo, som ser sønnen og tror på ham, skal have det evige liv. – Indskrifternes forgyldte bogstaver var allerede 1719 ulæselige; en datidig beskrivelse siger: „mere er ikke at læse, men resten af mulde og ælde fortæret“. – Forneden 2 våben i skjold: 1. en halv lilje og en vinge; 2. et træ. Forøvrigt boltrer den typiske renæssancedekorationskunst sig i sit velkendte formsprog, med nøgne velskabte kvindekroppe, putti, englehoveder, frugtklaser, metalbeslag, rullebånd og voluter, men absolut harmoniske og underordnende sig helhedens store linjer. Kunstneren er ukendt; det har været formodet, at epitafiet er skåret på Statius Ottos værksted. I hvert fald er samme kunstner mesteren for Frederik Lejls og David Hansens epitafier, som senere skal beskrives.

1744 restaureredes epitafiet af H. C. Rosendahl, og et gardin blev sat for.

Nordpille 3

Epitafium over tolder og borgmester *Laurits Christensen Rhoed* (1585–1651) og hustru *Margrethe Hansdatter* (1588–1650).

Epitafiet er formodentligt opsat 1650, da hustruen døde, eller 1651, da lysekronen overfor ophængtes. Det er af træ og er måske skåret af billedskæreren Hans From, som var medarbejder ved korgitteret. I det firkantede maleri (på træ; 185×84 cm) med affasede hjørner i midterfeltet knæler det barnløse ægtepar i højtidsdragt. Bag dem en fremstilling af kvinderne ved graven. Rammen er meget rigt dekoreret med udskæringer. I topstykket figur af den opstandne frelser og de lamslåede soldater, derover figur af en pudsig fedladen englefigur à la retfærdigheden, med vægt og sværd. På rammen engel med dødningehoved. Ved siderne i hak, som den skråt opad forlængede ramme danner, sidder mageligt henslængt to let komisk udseende evangelister og læser i deres bøger. Forneden bruger en anden lille lystig englefigur rammen til siddeplads med dinglede ben; den holder en slange og et timeglas. I hængestykket en stor oval, liggende tavle, hvorpå ægteparrets navne og indskrift.

Over feltet har Hans Jensen Fredboe (som lod altertavlen male, jfr. tidligere) sat en plade med sit eget navn i store bogstaver på en iøjnefaldende og noget pralende måde og meddelt, at han har ladet epitafiet forny og opmale 1754. Ligesom Neuhauss købte Melvins, således havde Fredboe købt Rhoeds gravsted til egen benyttelse. Epitafiet fulgte med i købet. Fredboes ligsten, der måske er Rhoeds gamle, som har ligget i gulvet over gravkammeret under epitafiet, findes nu i tårnrummet. Epitafiets latinske indskrift var 1754 nærmest helt forsvunden; den kendes dog i afskrift fra 1719.

Forøvrigt er epitafiet højst interessant ved at vise, hvilket højdepunkt i løs-

sluppen fantasi den viltre bruskarok kunne nå. Der er en vivacitet og en skælmshed over det med utrolig dristighed komponerede og skårne gravmæle; kunstneren boltrer sig med perlehumør i bruskede ornamenter, vrængemasker (den nederste ovenikøbet med rød næse, hage og røde kinder), englebørn, blæretangdekorationer i de mest overdådige og uansvarlige, men teknisk fremragende gjorte kompositioner af voluter og slyngninger. I mangfoldigheden går enkelthederne næsten tabt; man ser f. eks. ikke straks, at der i bundstykket sidder to små engle med marterredskaberne. Figurerne er dog langt fra skåret så dygtigt som ornamenterne. Man har svært ved at tage gravmælet seriøst, det virker næsten som klovnerier i en højst verdslig stil. Rammens munterhed passer aldeles ikke til det konventionelt malede religiøse billedes alvor og til de afmalede personers devote miner. Det synes slet ikke at høre hjemme i en kirke. Menigheden må have studset, da det blev hængt op som sidste skrig i epitafiekunsten.

Hvilken forskel på dette og kirkens andre gravmæler og epitafier, ikke blot Peder Samsings (som Rhodet jo lod restaurere), men også epitafierne fra omkring 1600! Lige så fast og strengt og roligt komponerede de er, lige så løst i kompositionen er dette – selv om det på en forbløffende måde alligevel hænger udmærket sammen –, og lige så stille og harmonisk de ældre epitafiens rige ornamenter underordner sig, ligeså højlydt dominerer de her. Også de senere epitafier er beherskede og rolige. Man ved ikke, hvad man mest skal undre sig over: den virtuose kunstners dristighed eller den fromme bestillers. Folk må have fået et chok, da de første gang så det. Korgitrets ornamentik har en del overensstemmelser med epitafiets, men det er meget mere fast komponeret og højtideligt.

Man er fristet til at tro, at epitafiet i St. Marie over Hans Reiman, Ananias Krause og Ursula Hansdatter, opsat 1638, må være skåret af samme ukendte billedskærer; det er langt fra så outreret, men har mange lighedspunkter med Rhodets epitafium.

Rhodet, der var en myndig embedsmand, fik tid til at oversætte et par gude-lige skrifter til dansk, nemlig Philipp Nicolai: *Theoria vitæ æterna* (1632) og Georg Cigler: *Verdens Speyl*. Hans egenhændige levnedsløb findes i manuskript på Kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 1977. b. I. 4°).

Fag 4

Om *kalkmalerierne* i nordre hvælvingsskabe, se under orglet.

Sydpille 4

Mindetavle over *Herluf Trolle* og *Birgitte Gjøe* (Gøye), den ældste af kirkens prydelser af denne art, forfærdiget 1568 i Antwerpen af den bekendte flamske billedhugger Cornelis Floris.

På Cornelis Floris' værksted udførtes ikke få storartede monumenter til Danmark, f. eks. Frederik I's gravmæle i Slesvig domkirke, Christian III's i Roskilde domkirke og Herluf Trolles og Birgitte Gjões i Herlufsholm kirke. Dette sidste blev bragt til Danmark 1568 sammen med tavlen her og opsat af Cornelis' bror Hans Floris, som forøvrigt senere blev murmester på Kronborg under slottets ombygning, og af Peter Fos og Robert Widow; alle tre satte også tavlen op her i St. Olai, hvad der tog 16 dage. Peter Fos (Vos) var forøvrigt maler og forgylder, og man benyttede sig af hans nærværelse til at få ham til samtidig at male bogstaverne på den lige opsatte prædikestol.

Tavlen er af broget (rødt, sort, gråt) marmor med fint udhuggede detaljer i gulladen alabast, næsten ravgul. Den er et af de ældste og bedste renæssancearbejder i Norden, i en klassisk enkel stil og med fin farveholdning, meget diskret virkende med den sparsomme forgyldning og staffering. Et ædelt stykke arbejde, som må have virket stærkt og yderst moderne på menigheden. I hovedfeltet en sort skrifttavle med latinsk tekst i forgyldte, smukt tegnede versaler. Tavlen flankeres af hermepilastre, formet som kvindefigurer (karyatider) med armene over kors i ophøjet ro. Deres hoveder krones af joniske volutkapitæler. Arkitraven er smukt formet og buet som en sarkofag. I topstykket felt med Trollernes og Gjøernes våben (den hovedløse trold og de 3 ibskaller). Reglerne for „heraldisk kurtoisi“ er iagttaget: trolden vender mod ibskallerne. Derover fronton med kartouche (uden indskrift) og kronet af pinakel, hvorpå maske og øverst en vase. I det buede hængestykke Skavernes og Bydelsbachernes våben (Herlufs mor hed Kirsten Skave, Birgittes mor Mette Bydelsbach).

Søhelten Herluf Trolle, der var lensmand på Krogen, og hustru havde 1555 givet et legat til latinskolen i Helsingør, og 1561 skænkede de deres gård i Hestemøllestræde, samt et par haver og 2000 rhinske gylden til latinskolens rektor og til fattige skolebørn. Gården er Karmeliterhusets fløj langs Hestemøllestræde; festsalen i dette er nu udlånsal for Nordsjællands Centralbibliotek. – Ægteparret var meget interesseret i ungdommens oplæring; Herlufsholm lærde skole blev som bekendt oprettet af dem. Samtidig var de meget religiøse. Legatets formål var, som tavlens forgyldte indskrift siger på latin (dog ikke helt i overensstemmelse med legatets fundats): „... for at ungdommen bekvemt kan oplæres i sand fromhed og ærlige sæder ..; .. de skal hver dag om morgenen og aftenen samles i dette tempel og syngne fromme salmer, fremsige hellige lektioner og sige bønner for kirkens og rigets velfærd ...“.

Tavlen er altså ikke noget epitafium, da ægteparret jo blev begravet i Herlufsholm kirke, men kun en mindetavle, som dog var betalt af Birgitte Gjøe – og den har sikkert været dyr, når en af Europas fornemste billedhuggere skulle levere den. Herluf Trolle var død 1565, så på en måde var det også et fromt minde om ham. Kirken, der på den tid ingen tavler o. lign. havde, fik pludselig et stykke europæisk topkunst ind ad døren; den har sikkert været stolt og taknemlig over gaven, og den bekostede da også opsætningen. – Birgitte Gjøe døde 1574.

Tavlen blev opmalet 1740 af H. C. Rosendahl.

Birgitte Gjøes navn skrives overalt her i kirken Gøye. Formerne Gjøe og Gøye veksler forøvrigt hyppigt i datidens skriftstykker, – muligvis oprindelig opstået ved „ombytning“ (metatase) af j og ø, på grund af ordblindhed eller manglende skrivefærdighed, hvis det ikke kan være dialektal udtale.

PRÆDIKESTOLEN

Nordpille 4

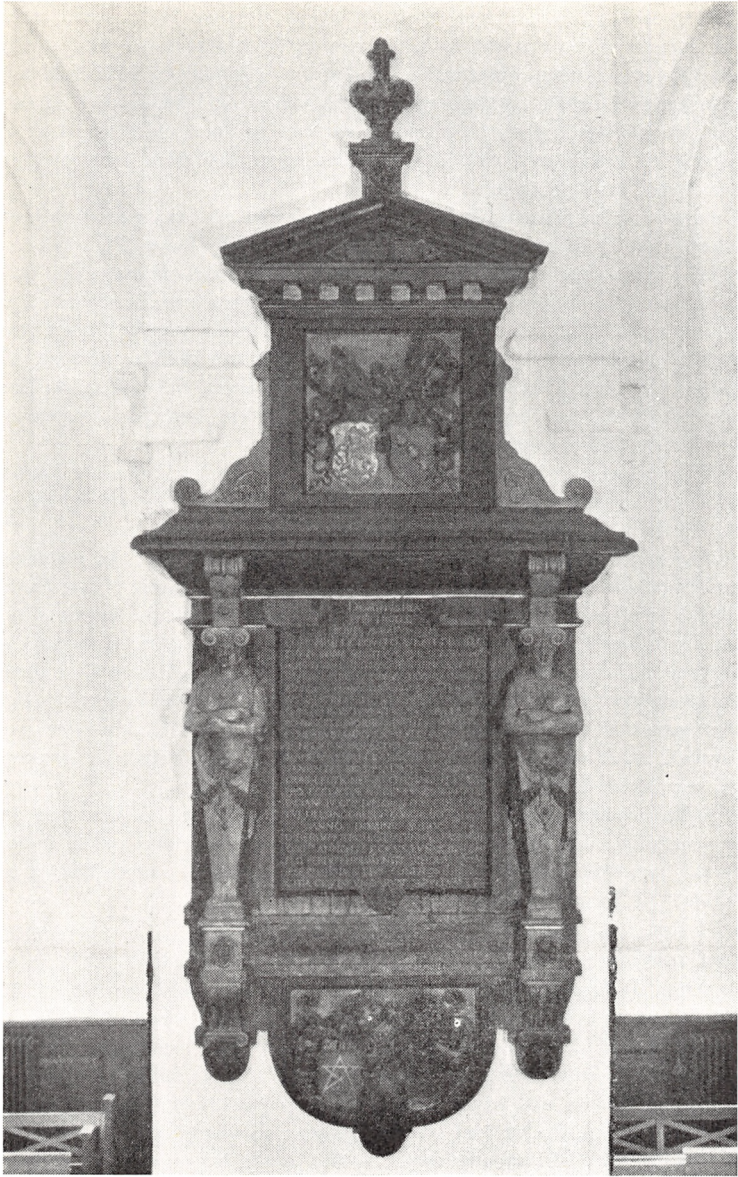
Prædikestolen, anbragt nøjagtigt i kirkens midte og modsat sædvanlig skik på nordsiden; dateret 1567 og opsat 1568. Den er udført i tidlig renaissance af kongens snedker Jesper Mathisen. Adskillige tilføjelser fra 1624.

I de første år hjalp man sig med prædikestolen fra den gamle kirke; Engel snedker reparerede den 1559. Man har sikkert følt, at den var alt for beskedent til det nye store kirkerum, og har søgt så hurtigt som muligt at få den erstattet med en mere anselig. Jesper Mathisen fik for sit arbejde 120 daler mønt; menigheden bekostede stolen. Jesper snedker, der trods sit danskklingende navn måske har været nordtysker, var senere i arbejde på Kronborg under ombygningen og udskar træværket i slottets rigt udstyrede kapel. 1581 var han med til at stifte Helsingørs snedkerlav, hvis første oldermand han blev. Som nævnt regner vi med, at han har skåret de bedste af billedfelterne fra de første stole.

Det er omtalt, at belgieren Peter Fos (Vos), som var med til at opsætte Trolle-Gjøe-tavlen 1568, arbejdede på prædikestolens bogstaver, som han vist forgyldte.

Den meget smukke prædikestol, som hører til de ældste af de bevarede, er et af kirkens pragtstykker. Selve stolen danner de 4 sider af en ottekant, mod vest udvidet med 2 sider af en kvadrat (ved trappens øverste platform), altså ialt 6 sider, alle forskelligt dekorerede med rigt udskårne, stafferede og forgyldte felter, bestående af rammeværk, som ved profilerede lister er delt i fodstykke, hovedfelt og et øverste felt. I hvert hjørne har der været indsat et bærende led, formodentlig en riflet søjle, hvilende på endnu bevarede postamenter med forgyldte løvemasker. Hovedfelternes fyldinger indrammes af riflede søjler med små kapitæler og bærende renessancens runde halvcirkelbuer; i fyldingerne udskårne felter med rigsvåbnet på sydsiden (i den fra

Herluf Trolles og Birgitte Gjøes mindetavle 1568, forfærdiget i broget marmor og alabast af Cornelis Floris i Antwerpen. Det er kirkens ældste tavle, men samtidig den bedste, et fornemt eksempel i international klasse på den nederlandske renessances høje kunstneriske stude. Indskriften, der er på latin, fortæller om det fromme ægtepars meget rundhændede gave til byens latinskole, hvis disciple til gengæld hver dag, morgen og aften, skulle synge i kirken. – Fot. H. Hauch.

Frederik II's tid kendte form med det nyligt erobrede Ditmarskens våben som hjerteskjold) og stærkt varierede rige kartoucheornamenter med et rigt udvalg af renæssancens ornamentale figurkunst i opfindsom og fantasifuld leg: grotesker med masker, englehoveder, nøgne mands- og kvindefigurer og hermer, blomsterslyngninger, frugtbånd, frugtklaser og -guirlander osv. I et af felterne en kvinde med en hjelm i hånden og et lille barn, i et andet en kvinde med lut og nodehæfte.

I øverste felt en gennemgående frise med indskrift på latin i ophøjede versaler: Salige er de som høre Guds ord og bevare det (Lukas XI, 28). For neden i fodstykkets felter ligeledes indskrift på latin i fortløbende række, også i ophøjede versaler; den er på to linier, som skal læses hver for sig hele omgangen rundt, først den øverste, så den nederste; første bogstav i hvert felts øverste linie optræder som et initial, idet det er større end de andre og går ned i anden linie. Indskriften, der henviser til rigsvåbnet, lyder på dansk: Den ophøjede fyrste, hr. Frederik, af sit navn den anden, Danmark, Norges, de Venders og Goters konges insignier (våbenskjold).

Underbaldakinen er buet og danner 5 sider af en ottekant; den har hjørnebøjler og hængeknop. På de buede sider, holdt i forskellig bundfarve, rig og varieret bemaling med kartoucheornamenter.

På bagvæggen, der dannes af et panel med arabeskbemaling, er der rudefelter med englehoveder og i midten et skjold med et kronet forgyldt F (= Frederik II), som bæres af himmelske hænder, rakt frem bag skyerne. Samme motiv var som tidligere fortalt brugt på et af våbenskjoldene på våbenhusets gavl. – Derover indskriftsfrise med kongens valgsprog: Mit Haab staa til Gud alene. Denne danske tekst blev først sat op i 1945 efter den tyske besættelse (lige som man i St. Marie kirke erstattede prædikestolens tyske indskrifter med danske); under det løst påsatte stykke findes endnu den oprindelige indskrift på tysk: Meine Hoffnung zu Gott allein.

Hvordan prædikestolens himmel oprindelig har set ud, ved vi ikke, men det er sandsynligt, at selve lydhimlen, den baldakin, der sidder over stolen, er den oprindelige; dens kassetværk stemmer med bagpanelets. I midten hænger en udkåret og forgyldt svævende due.

1624 bekostede Hans Paulsen, vistnok den senere rådmand og borgmester (død 1646) og toldskriver Willum Mortensen Rosenvinge (1587–1637) en ny staffering og forgyldning af stolen, ligesom de føjede adskillige ting til. På stolens hjørner lod de anbringe bærende figurer (hermer) i begyndende barokstil, erstattende de oprindelige søjler. Fra venstre (vest) til højre ses: den velsignende Kristus; Peter med nøglen; Matthæus med sit symbol, det vingede menneske; Markus med løven; Lukas med oxen; Johannes (en skæglos yngling) med ørnen; Paulus med sværdet; Moses med lovens tavler. Kristus har fået en underlig afsides anbringelse, – han burde have været centralfigur. Evangelisterne holder bøger med deres respektive evangelier; oppefra kan man læse den tekst, der er malet på bladene.

Baldakinen (himmelen) blev også forandret. Man bibeholdt åbenbart den omtalte gamle lydhimmel, men satte ovenpå et rigt udkåret og stafferet ta-

bernakel, dannende omtrent de 5 sider af en sekskant. Langs kanten står figurer af dyder; fra venstre (vest) til højre: Mådehold, Tro, Håb, Kærlighed, Tap- perhed (eller Styrke), Tålmod. Mellem disse er anbragt udskårne ornament- stykker. Søjlerne, som bærer kronen, har korintiske kapitæler og prydbælter som papyrusblade i flere rækker. I felterne er der indsatte bruskarokke styk- ker i gennembrudt snitværk. På topkuglen, der bæres af voluthøjler, en engel med en i nyere tid afbrækket sejrspane i højre løftede hånd og et hjerte i ven- stre hånd.

Den formodede gamle lydhimmel, der danner omtrent 5 sider af en seks- kant, rager temmelig langt ud over selve stolen og forstyrrer derved noget det harmoniske forhold i baldakinens linier. Halvt skjult bag lydhimlens yderkant ses på tabernaklets fodliste en indskrift på latin: Mine får høre min røst og følge mig, og jeg giver dem det evige liv (Johs. X, 27-28). Foroven på gesimslisten en indskrift på hebraisk: Lover Gud Herren i forsamlingerne for Israels kilde (Ps. 68, 27).

Både hermefigurerne og den nye baldakin, der formentlig er skåret af en nordtysk kunstner, ændrede i høj grad den gamle prædikestols karakter. Efter vor smag havde vi hellere beholdt den som den var, i tidlig, næsten klassisk renæssance. De nye dele viser den begyndende bruskarok i ornamenter og snitværk, og passer ikke rigtig til de gamle former, selv om de færreste vel observerer det.

Trappen op til prædikestolen, hvis gelænderværks panel svarer til de ældste dele, er prydet med æggestavs- og tandsnitliste under håndlisten. I det øverste af de 4 skrå felter er der udvendig malet oplysninger om den omtalte forandring af stolen 1624, og i de nederste 3 om stolens opmaling 1736 ved den ofte omtalte maler og restaurator H. C. Rosendahl, i anledning af 200 års jubelfesten for reformationen. Dette arbejde kostede over 100 rdl. Den ikke uefne rimsmed Jørgen Friis, der var sognepræst i Helsingø, skrev et digt, som også blev anbragt her; det lyder:

År 1736 d. 30. octo.

Tvende hundred år i tiden
Er det nu i Danmark, siden
Vi slap ud fra munkeskik
Og den sande lære fik.
Gud fremdeles nåde give
Prækestolene må blive,
Som i tvende hundred år
Rene medens verden står

ønsker

Jørgen Friis.

I nederste felt er malet et skriftsted (Ps. 115, 12-15) og H. C. Rosendahls signatur.

Over døren til opgangen (i nordre sideskib) sidder i det udskårne og staf- ferede topstykke Rosenvingernes våben, en blå rose og en sølvvinge, i en af to

engle holdt lavrbærkrans; dette stykke er da opsat af omtalte Willum Mortensen Rosenvinge 1624.

Ved prædikestolen en *lysearm* af messing med 3 lyseholdere, fra 1623, sikkert givet i forbindelse med den omtalte nyudsmykning af stolen. Det påsatte skjold har dog ingen indskrift. Den midterste lyseholder er af nyere dato og senere påsat.

Indtil 1812 var der på prædikestolen på et jernpostament et *timeglas* med 4 glas, givet før 1714 af rådmand Vincent Regelsen (død 1730). 1824 nævnes 2 timeglas på prædikestolen. – Det førstnævnte timeglas er endnu bevaret; de 4 glas (til 15, 30, 45 og 60 minutter) sidder mellem 2 endeplader, rødmaledede indvendig, gulmalede udvendig, med 4 sæt indskårne cirkelornamenter, og sammenholdt af 20 tætsiddende, drejede, profilerede, gulmalede støttepinde; på bagsiden et jernbeslag med akse, hvori det har kunnet drejes om, når sandet var løbet ud. Højde 20 cm, endepladerne 10,5×35 cm.

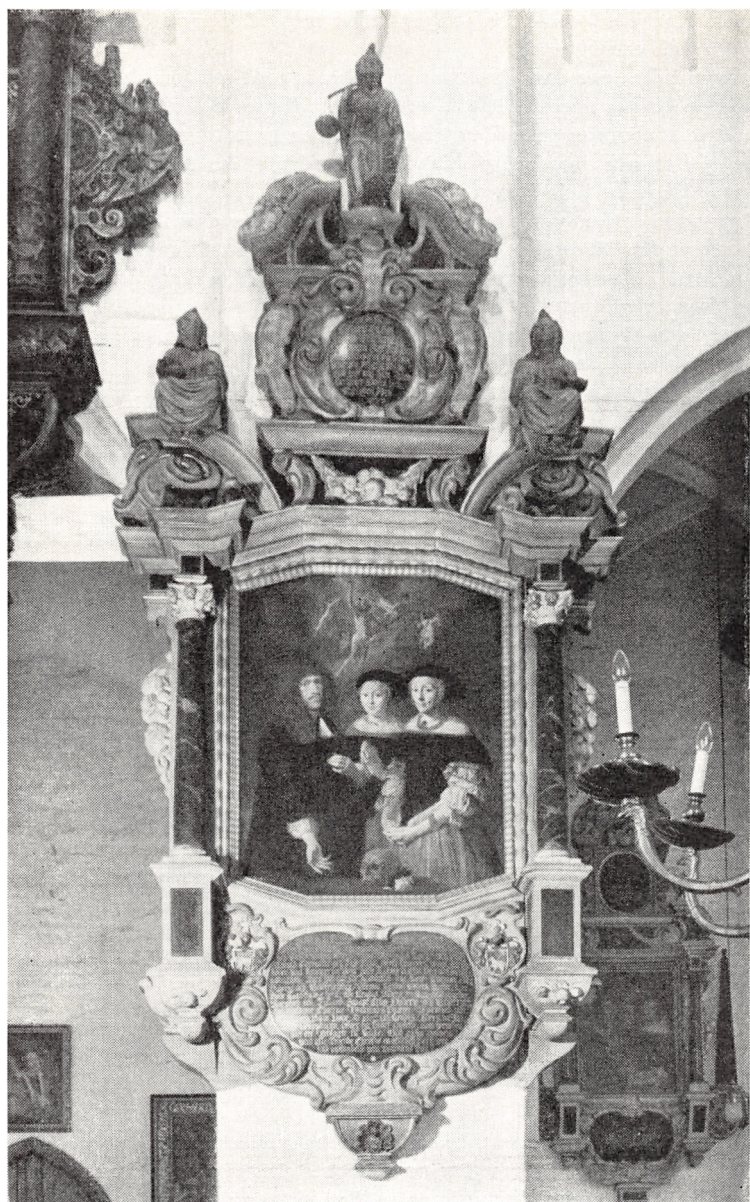
Nordpille 5

Epitafium over *Hans Rostgaard* til Krogerup, amtsforvalter over Kronborg amt (1625–84), med sine to hustruer *Kirsten Pedersdatter* („Svenske“) (1637–68) og *Cathrine Asmundsdatter Arendrup* (1636–72). Opsat inden for hans andet ægteskab (1670–72) eller snarere kort efter. Han fik tilladelse til at opsætte det 1668, da han i anledning af sin første kones død købte gravstedet for 100 rdl.

Det fornemme sandstensepitafium er så stort, at det rager ud fra pillen til begge sider; på grund af dets vægt er det støttet til pillen ved murværk.

I det meget store midterfelt, med knækket over- og underramme, et maleri på lærred (157×127 cm). Til venstre ses amtsforvalteren, med paryk, kniplingshalsklæde, sort frakke og hvide underærmer samt kårdegehæng. Han viser med højre hånd hen på en dødningeskal på bordet for at minde beskueren om, at han engang skal blive som denne. Ved siden af en lyserød rose, et symbol på livet, som er yndigt som rosen, men hurtigt visner. Ved Rostgaards venstre side hans to første koner, begge i bedende stilling. Damerne har hovedlin og derover sorte baretter, sort skulderfrit kortærmet bluseliv, gennemsigtigt brystlin over skuldrene, guldkæder om halsen. Hustruen til højre (vel Cathrine) har oppuffede ærmer af hvidt gennemsigtigt og kostbart lin med kniplinger og indvævede blomster, og yderkjole af samme stof; om håndleddet guldam-

Hans Rostgaards epitafium fra o. 1672, hugget i sandsten og marmor af ukendt kunstner. Gruppebilledet med opstandelsen i baggrunden er malet af Henrik Ditmar og forestiller Rostgaard med sine første to hustruer. Han er bekendt som „frihedskæmper“ under Kronborgs sammensværgelsen 1659. I baggrunden t. h. skimtes von Weelens epitaf i nordre sideskib. – Fot. H. Hauch.

bånd. Ingen kan være i tvivl om, at det er meget fornemme damer fra den begyndende enevældes tid.

I baggrunden over dem ses opstandelsen, malet med voldsom dramatisk bevægelse. Kristus svæver i luften, dækket af et flagrende lændeklæde og med kraftige armbevægelser; små englebørn holder en krans til ham og løfter korsset op i skyerne, som i en pudsigt, let kluntet leg, – den ene putto står ligefrem på hovedet i sin iver.

Kunstneren er den dygtige portrætmaler Henrik Dittmer eller Ditmar, som vist stammede fra Ditmarsken eller Hamborg. Han blev 1674 dansk hofmaler og døde 1677. Han har malet talrige portrætter af datidens store danske mænd og flere epitafiemalerier i danske kirker; her i St. Olai også maleriet af Jørgen von Weelen (se senere) og sikkert også korsfæstelsen på David Melvins epitafium i koret (se tidligere).

Vort epitafiums maleri er mesterligt malet, i en frigjort barok, som er helt anderledes end de ældre epitafiers med deres stive opstilling; man behøver blot at sammenligne med det kun 20 år ældre epitafium over Laurits Rhøed, hvis ramme nok virkede chokerende ny, men hvis maleri var konventionelt stift og højtideligt i den gængse stil. Ganske tydeligt og klart mærker man, at en ny tid er brudt frem. Individualiteten fremhæves yderligere, og de gamle rammer sprænges. Blot et lille moment som de bedestillinger, personerne indtager: på de ældre malerier ligger alle på knæ i vedtagen skematisk rangorden og med de sammenlagte fingerspidser i samme stilling, opadrettet og ikke foldet i den nu sædvanlige bedestilling; her holder den ene hustru hænderne på denne gammeldags måde, mens den anden folder dem rigtigt og holder dem over skødet; Rostgaard indtager overhovedet ikke bedestilling, og alle personer står op, – de knæler ikke. Tilmed dominerer personerne absolut, mens det religiøse motiv er trængt i baggrunden.

Ved hver side af hovedfeltet en sort marmorsøjle med korintisk kapital. Over søjlerne en forkrøppet arkitrav, på hvilken i hver side en brudt gesimsbue, åben udadtil; over hver bue en siddende figur (dydeskikkelse?), med dinglende ben. Mellem buerne en kartouche, en oval medaillon i bruskarokramme; foroven Justitia, med en fisk ved fødderne, – måske fordi Rostgaard også var kongens fiskemester?

I kartouchen taler Rostgaards første kone i alexandrinere:

Fordi min husbond ej sin troskab ville krænke
mod kongen, blev jeg som en højbedrøvet enke,
og han en flygtig mand; Gud gav mig ham igen.
Her hviler vores ben; mig døden først tog hen.

Herved sigtes til den dramatiske episode under svenskekrigen for 300 år siden (1659), som kaldes Kronborgssammensværgelsen. Rostgaard optrådte som dansk „frihedskæmper“ bistået af sin kone, og han var sammen med Henrik Gerner, præsten i Birkerød, og ingeniør Oluf van Steenvinkel aktiv for at tilbageerobre Kronborg fra svenskerne. Som bekendt blev komplottet opdaget, Steenvinkel blev henrettet og Gerner fængslet, mens det lykkedes Rostgaard at gå

under jorden, idet han foregav at være druknet i Ulvesø mose i Danstrup hegn (hvor der står en mindesten). Konen optrådte som sørgende enke, og flere friede til hende. Hendes far, Frederik III's fhv. kammertjener Peter Christensen, ejede gården Krogerup ved Humlebæk, og efter krigen fik Rostgaard livsbrev på denne gård med adelig frihed; senere blev han amtsforvalter over Kronborg amt.

Forneden hængestykke med stor oval indskriftstavle i bruskarokramme, flankeret af skjolde; t. v. Rostgaards våben, en hvid tyr i et rødt felt på en grøn mark; t. h. Gudslammet. Under tavlen skjold med brændende hjerte, et symbol på kærligheden, eller måske hans andens våben. Disse 3 våben ses også på den tilhørende gulvligsten, som i 1938 blev opstillet i korets nordlige sideskib (se tidligere).

Epitafiet er prydet med ornamenter med frugter og blade. De forskellige sandstensforsiringer er diskret forgyldt i kanterne. 1743 blev epitafiet opmalet af H. C. Rosendahl.

Stilen må nærmest karakteriseres som stående mellem sen bruskarok og begyndende højbarok. Ornametikken har endnu visse mindelser om bruskarok, men epitafiets opbygning er barok. Kunstneren må være den samme, der huggede David Melvins og van Weelens epitafier; på alle tre fandtes våbnet med Gudslammet.

Forøvrigt giftede Rostgaard sig tredje gang 1674 med Dorothea (Dorte) Rode, som allerede døde jan. 1677. Epitafiet må være opsat før 1674, da hun ellers ville være kommet med, så meget mere som hun blev begravet her. – Rostgaard gav før sin død 200 rdl. til kirken, og 1744 forærede hans søn af 2. ægteskab, den fra Holbergs levned bekendte Frederik Rostgaard, atter 100 rdl., for at kirken skulle forny begravelse og epitaf til evig tid. Graven åbnedes 1938.

Fag 5 mod nord

Epitafium over borgmester og tolder *Frederik Lejel* (1536–1601) og hans tre hustruer *Pernille (Petronella) Olesdatter* (død 1565), *Kirstine Jensdatter* og *Sophie Hansdatter*.

Epitafiet, der er af træ, dog stafferet som var det af sten, er vel nok det største i kirken. Det rager langt ned over arkadebuen og understøttes af et par svære bjælker tværs over buens spids. Det er lavet af samme kunstnere, som er mestre for Hans Meyers og David Hansens epitafier. Man har villet henføre skærearbejdet til Statius Ottos værksted.

I hovedfeltet, bag rigt ornamenteret indsat renæssancebue, båret af hermepilastre, et maleri på træ (150×117 cm), med portrætter af den myndige borgmester med sine tre koner, to sønner (Alexander og Frederik) og ene datter (Ingeborg). De er alle iførte de sorte højtidsdragter og knæler i bedende stilling på røde fløjlsputer. Bag dem en fremstilling af dommedag: Gud fader viser sig i skyerne, og de uhyggelige benrøde rejser sig fra deres grave og tager menneskelig skikkelse på igen. Den ukendte maler, som vi også skylder malerierne på Meyers og Dav. Hansens epitafier, har på udmærket vis for-

stået at gengive personernes ansigter på portræterne, og også det figurrige dommedagsbillede er godt; kunstneren mestrer især de mange skønne kvindeskulpturer. Formodentlig er maleriet en kopi efter et nogenlunde samtidigt billede af en større mester.

Ved hver side står 2 søjler, ordnet parvis, med korintisk kapitæl og rødligt marmoreret skaft, samt rigt prydbælte med hermer. Mellem hvert søjlepar en niche, afsluttet foroven med muslingeskal; i nicherne kvindeskikkelser (dyder?), og under dem kartoucher med løvemasker.

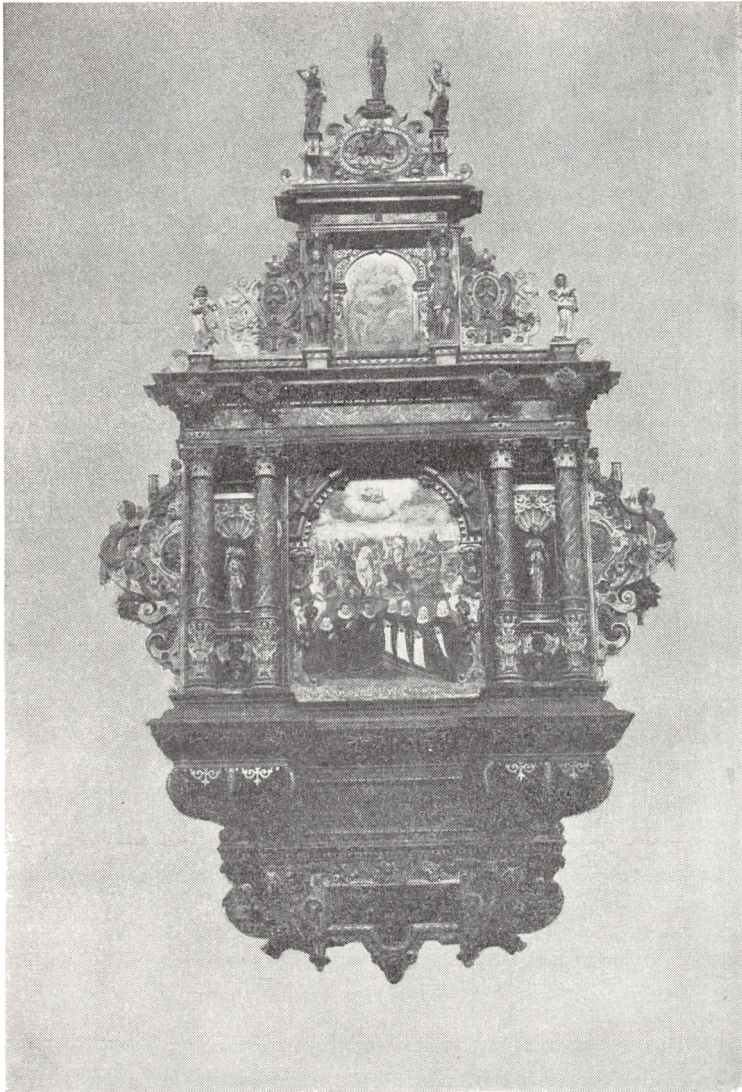
Ved siderne vinger med al højrenæssancens ornamentale rigdom: kartoucher, metalbeslag, frugtbånd, masker, hermer osv.

Over arkitraven topstykke, flankeret af statuer: Mådehold til venstre og Styrke til højre. Topfelt med indsat renæssancebue og flankeret af karyatider; med maleri af dommedag som supplement til storfeltets maleri: Kristus kommer i skyerne som verdensdommer, og de nøgne mennesker venter på dommen. Vinger med medailloner med rig ornamentik. Over øverste arkitrav kartouche med den scepterbærende, velsignende Gudfader i højt relief. Statuer af Kærlighed og Tro ved siderne og øverst Håbet.

Hængestykket under den smukke buede konsolliste (med grotesker og plantslyng i ophøjet arbejde) er ligeledes rigt ornamenteret. I øverste felt, mellem de åbne postamenter, dannet af bøjler, en indskriftstavle på latin med oplysninger om personerne. Underste felt, under en tandsnitliste, har ligeledes et indskriftsfelt, hvori på latin skriftsted fra Job XIX, 25-26: Jeg ved at min frelser lever, og han skal herefter opvække mig af jorden, og jeg skal derefter omgives med denne min hud, og jeg skal se Gud i mit kød. – Dette skriftsted, som giver nøglen til malerierne af dommedag, har øjensynligt været ledesprog for familien Lejel; det findes, skrevet med gotiske minuskler, på det lange sandstensbånd, som sidder på en af familiens gårde i Stengade (nr. 74), vel fra begyndelsen af 1500'erne, da familien lige var kommet til Danmark.

Omkring dette underste felt rig ornamental udsmykning. I det hele taget er epitafiet et mønstestykke på, hvad renæssancen formåede med hensyn til masker, grotesker, putti, frugtbånd, rulleværk, kartoucher osv.

Den skotske familie Lejel har fra sin ankomst til byen været stærkt knyttet til St. Olai. Som omtalt har den været med til at stifte det skotske St. Ninianusalter. Ret hurtigt må familien være blevet fordansket; dens medlemmer indtog høje stillinger i byen – Frederik Lejel var selv borgmester og tolder (dvs. direktør for Øresunds toldkammer), og det havde hans far Sander (Alexander) Lejel (død 1560) også været. Flere andre var rådmænd, borgmestre og embedsmænd. De var alle meget religiøse; Frederik Lejel gav 1587 et legat på 100 daler til kirken for at kapellanen hver tirsdag skulle holde en katekismusprædiken, dvs. en belærende forklaring af Luthers katekismus. Denne tirsdagsprædiken blev 1739 forandret til en skrifteprædiken hver lørdag. Da St. Marie kirke 1576–77 blev indrettet til „tysk“ kirke for udlændingene i Helsingør, holdt Lejel'erne sig til den „danske“ kirke St. Olai, de indfødte borgeres egen sognekirke; de var på det tidspunkt forlængst blevet nationaliserede.

Tolder og borgmester Frederik Lejels epitafium fra o. 1601. Det er kirkens største og mest pragtfulde tavle, et overdådigt eksempel på højrenæssancens frodige og fantasirige ornamentik. I midterfeltet er borgmesteren, hans tre hustruer og hans overlevende børn afbildet under en fremstilling af dommedag. Familien Lejel, der opr. kom fra Skotland, spillede en betydningsfuld rolle i 1500'ernes Helsingør. – Ældre foto på Helsingør Bymuseum.

Sydpille 6

Epitafium over rådmand og tolder *David Hansen* (død 1599) og hans hustruer *Karen (Karine) Hansdatter* (død 1589) og *Bente (Benedikte) Andersdatter* (død 1608).

Epitafiet er af træ, stafferet, opbygget harmonisk og strengt i højrenæssancestil; det stammer fra samme billedskærer og maler, som har skabt Hans Meyers og Fr. Lejels epitafier. Det er tilpasset efter pillens bredde; i sidernes træværk ses, at der oprindeligt har været sidevinger, som er hugget af. Den ene af disse synes bevaret i våbenhusets materialerum; muligvis har man fjernet vingerne i forbindelse med pulpitureernes opsætning.

I storfeltet maleri på træ (125×90 cm), forestillende den højtstående embedsmand og hans koner, tilligemed tre sønner og to døtre af første ægteskab, knælende i bedende stilling på de røde fløjlsputer, vi før har stiftet bekendtskab med, på det tavlede gulv. Mændenes højpullede hatte er anbragt foran dem på gulvet. Indskriften nævner sønnerne Johannes (Hans), Christian og Jacob og datteren Benedikte (Bente). Over dem en fremstilling af opstandelsen; dette viser påfaldende lighed med opstandelsesbilledet på Hans Meyers epitafium og må uden tvivl være malet af samme kunstner, muligvis efter fremmed forlæg. Maleriet flankeres af riflede søjler med korintiske kapitæler og ornamenterede prydbælter.

I topstykkets felt, hvori maleri, ligeledes på træ, med det hellige navn Jehova eller Jahve (i hebraiske bogstaver), i stærk lysglans; englebørn drager skyerne til side. Også dette maleri ligner i karakter og gylden tone topmaleriet med Veronikas svededug på Hans Meyers epitafium. Ved siderne hermepilastre og vinger. I frontonen den velsignende, scepterbærende Gudfader i højt relief. Øverst Håbet med fuglen.

Under storfeltet mellem postamenterne indskriftstavle med kortfattede oplysninger på latin om de afbildede, dog uden årstal. Under postamenterne hængeskopper.

I hængestykket felt i rig kartouche med skriftsted på latin: Jeg er opstandelsen og livet, hvo som tror på mig han skal leve, alligevel at han dør, og hvo som lever og tror på mig, han skal aldrig dø (Johs. XI, 25-26).

Forneden to engle med skjold, hvori DH og bomærke.

Epitafiet, der blev opmalet 1740 af H. C. Rosendahl, trænger nu atter til at restaureres.

David Hansen, der også tilhørte en af byens patricierslægter, lod 1579 opføre Stengade 76, det rige renæssancegavlhus, hvor stenhuggere fra Kronborg har været i arbejde med sandstensbånd, vinduesrammer, fordakninger og figurer.

Fag 7 mod nord

Epitafium over fyrforvalter *Jens Pedersen (Grove)* (1584-1639) og hans hustruer *Anne Andersdatter* (1586-1629) og *Dorrit (Dorte) Mortensdatter Rasch* (død 1650). Opsat 1640.

Jens Pedersen Grove, der var født i Ungstrup i Lysgård herred, ikke langt fra Grove sogn, var først slotsskriver på Varberg slot og blev 1623 kgl. majestæts forvalter over fyrene i de danske farvande og strømme. Han opfandt de bekendte vippefyre (en vippegalge med åben jernkurv i nokken til trækul; en model af en sådan findes på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg); det første blev opstillet på Skagen omkr. 1626. – Hans første kone var datter af kapellan ved St. Olai, Anders Christensen Schougaard.

Epitafiet, der ved siden af Lejls er kirkens største, hænger ned over arkadebuen, hvis spids er lukket af tværbjælker og træværk. Det er af træ, portrætmaleriet dog på kobberplade.

I det firkantede hovedfelt maleri på træ, forestillende Gethsemane have med Jesu sjælekamp. mens disciplene sover; en engel viser sig i de mørke natte-skyer med den bitre kalk. Et lille felt over billedet anfører det tilhørende skriftsted: Da blev hans sved som blodsdråber, der fulde på jorden (Lukas XXII, 44). – Feltet flankeres af store figurer af Moses og Johannes døberen; over dem en muslingeskal og engel. Ved siderne på brudte buer siddende Paulus med sværdet og Peter med nøglen, ligeledes i stor figur. De sædvanlige bærende søjler er anbragt beskedent ved siderne, ikke foranstillet.

I topstykket, som har vinger, ses årstallet 1640 og et maleri i firkantet felt med affasede hjørner af Kristus som smertensmand, hudstrøgen, med purpurkappe og tornekrone (formentlig en kopi). Indskriften: Ecce homo (se hvilket menneske!) henviser til billedet. – Øverst pinakel, hvorpå der har stået en nu forsvunden figur af Kristus med sejrspanen.

Under hovedfeltets sarkofagformede, ornamenterede arkitrav et mindre felt med familiebilledet, omgivet af englefigurer som karyatider og støttende postamentet. Maleriet, der som sagt er på kobber (48×109 cm), viser fyrdirektøren og hans to hustruer med tre sønner (vist Peder, der blev faderens efterfølger i embedet, Anders og Axel) og tre døtre (den yngste vist Anne). De dødfødte børn, to drenge og tre piger, fremvises i skyerne af en engel. Personerne knæler i bedende stilling. Mens Grove har pibekrave, bærer sønnerne den mere moderne glatte, nedfaldende linkrave med kvaster. Grove og den ældste søn har over- og fipskæg; konerne bærer hovedlin, døtrene perlebesatte hårpunge, alle kvinderne store opstående kraver.

I hængestykket oval indskriftstavle med oplysninger om personerne. Den efterladte enkes dødsår er ikke indsat i det dertil åbentstående felt. Tavlen holdes af to velskabte nøgne kvindehermer. Bruskarokmasker og voluter. Allernederst bomærke, hvori IPS (= Jens Pedersen) indgår, og hustruernes initialer AAD og DMD.

Stilen er bruskarokken, ganske forskellig fra renæssancen i Meyers, David Hansens og Lejls epitafier. Nogle af renæssancens ornamentter er endnu i brug, men hertil er kommet nye: voluter, knækket rammeværk, brudte gesimsbuer, masker i ny stil osv.

Den stafferede og forgyldte tavle blev 1745 opmalet af H. C. Rosendahl, og et gardin anbragtes foran. I 1880'erne restaureredes tavlen af professor Magnus

Petersen, og 1901 måtte epitafiet repareres igen, da det var blevet noget molesteret.

Over for epitafiet hænger den omtalte, af Jens Pedersen og begge hustruer skænkede lysekroner (1633).

ORGLET

Vestenden af midterskibet

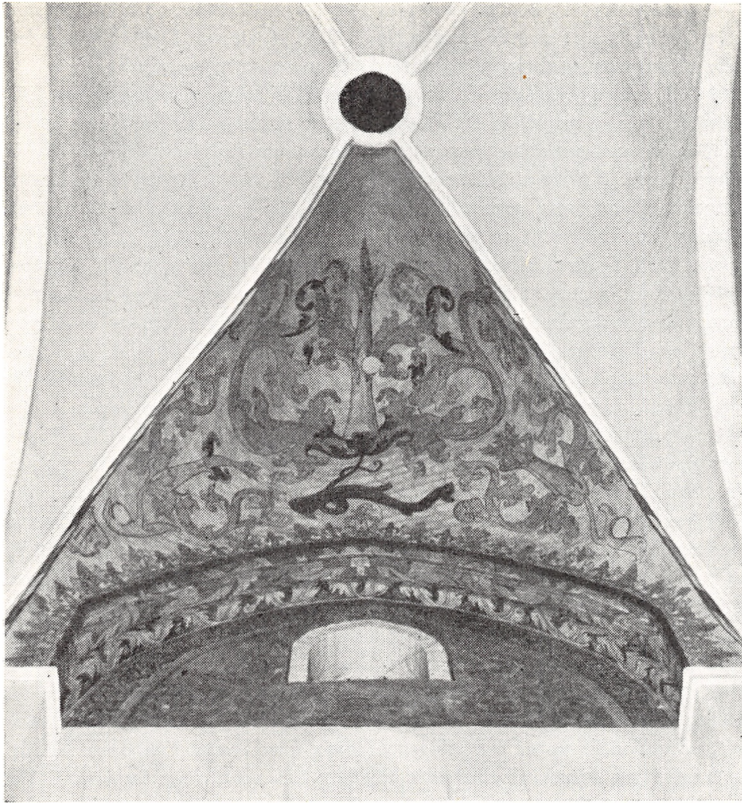
Orglet, hvis facade stammer fra 1864–65; lægterens forpanel fra 1653, hvilende på 4×2 svære piller.

Det ældste orgel blev hentet 1560 fra Esrom klosterkirke. Alle (Ole) snedker fik 11 mark for at nedtage det i Esrom og sætte det op her. Det blev anbragt i *midterskibets 4. fag på nordmuren*, oppe under hvælvingen øst for prædikestolen, med underkanten i flugt med triforieblændingernes underkant. Niels murmester fik én mark for at hugge huller i muren til det. Hvælvingskappen derover blev som den eneste i kirken udfyldt med kalkmalerier, som afdækkedes og restaureredes af Nationalmuseet 1932, da man i forbindelse med en hvidtning af kirken bankede talrige lag hvidtekalk af; man ser kraftige fantasiplanteslyng (akantus) og stærkt opløste liljer med afskårne stængler. Måske er motivet fra Esaias XI. 1: Og der skal opgå et ris af Jesse slægt (senere: Isai stub), og en kvist af hans rod skal bære frugt. T. v. malerens signatur i et skjold: et sammenslynget HR, hvorover et kors med en slange; set nede fra ligner det et bomærke. Det skal måske tydes som den Hendrik maler, der 1570 stafferede det nye orgel; i så fald er udsmykningen nok først fra dette år og ikke fra 1560. Langs skjoldbuen er der en drueklase-frise, på skjoldbuen akantusranke, og øverste del af arkademuren har ligeledes akantusranke, i stærk rødlig farvetone.

Indgangen til orgellægteren var fra loftet over nordre sideskibs hvælvinger og gennem en nu tilmuret dør i højskibsmuren i 3. fag, gennem midterste arkadeblænding. Fra denne dør førte en lægter som en slags svalegang hen til orglet i 4. fag. Over nordre sideskib ses stadig de bevarede dørstabler (se senere). – En sådan anbringelse af orgler var i ældre tid ikke ualmindelig; det nærmeste eksempel er St. Maria kirken i Helsingborg, hvor det gamle orgel var opsat på samme måde.

Esrom-orglet blev forbedret med en „beuinde“ (bævende) stemme 1560 af Laurits orgelmester, dvs. en tremulant (egl. en vibration i lufttilførslen).

Øjensynlig har dette orgel allerede været noget slidt, for 1570 opsattes det et nyt værk af Hans orgelmager fra København, dvs. nederlænderen Hans Brebus, som var en af datidens bekendteste orgelbyggere. Han fik iflg. kontrakten 600 daler „rund mønt“, indsamlet blandt byens gavmilde borgere. – Vi ved ikke nøjagtigt, hvad han lavede; et nyt værk kan betyde enten et nyt orgelværk eller en del af et sådant. I hvert fald er det ganske givet, at flere dele af det gamle orgel blev anvendt. Orgelhuset og lægteren blev malet i guld og sølv af Hendrik maler, der som omtalt måske også har udstyret hvælvingskappen med kalkmalerier.

Hvælvingskappe i fag 4 mod nord over det sted, hvor det oprindelige orgel sad (indtil 1725). Henrik maler, hvis signatur ses i et lille skjold t. v., har o. 1560–70 fyldt fladen med sære fantasibloomster i mærkelige slyng. Kalkmaleriet blev fremdraget 1932. I hvælvingens isse ses det store trækhul, omgivet af en ribbekrave og lukket med en træplade. – Fot. H. Hauch.

1575 indsatte Hans Brebus en ekstra stemme i orglet for den beskedne sum af 16 mark.

1579 ville Caius organist forbedre orgelværket ved at gøre en pedal dertil; han tog en hob piber ud og skar dem til, men han kunne alligevel ikke magte opgaven. Desværre havde han begyndt arbejdet uden borgmester og råds samtykke, helt på egen hånd, og skaden ved hans egenmægtige forsøg måtte repareres af Hans orgelmager for dyre penge, ialt 516 mark. Den uheldige organist var Caius Snerdisch, som stammede fra Husum, og som kom til Helsingør som organist 1577. Han gjorde sig forøvrigt fortjent ved at foranstalte en tysk komedie i bycn.

Orglet renoveredes 1602 af en orgelmager fra København og fik flere stemmer. Anders maler malede de nye fløje. 1620 reparerede Mattias orgelmester alle 17 stemmer og forsynede dem med tremulant og nye klaverer.

1624–25 ombyggedes orglet af Christian IV's berømte orgelbygger Johan Lorentz (sen.), der havde eneret på at bygge orgler i Danmark; det kostede 600 daler og 4 rosenoblere, – en noget større sum end Hans Brebus' arbejde havde kostet i sin tid. Måske opsattes der ved den lejlighed et rygpositiv. Orgelpulpituret, som ganske givet var det gamle orgels, blev af maleren Caspar Halefeld malet og smykket i guld og sølv (for 200 daler) og blev pyntet med figurer, våbenskjolde og Christian IV's monogram. I lægterens fyldinger var der malet de 9 musere og de 7 frie kunster, ialt 16 malerier. På orglet stod to keruber med trompeter; de kunne bevæge armen og sætte trompeten for munden. Der var også cymbelstjerne med klokkespil. Ialt beløb udgifterne sig til 1344 slettedaler 3 mark 2 skilling. – Lorentz byggede forøvrigt også orglerne i St. Marie (1634–39) og i Kronborg slotskirke.

Der var koldt i kirken om vinteren. For at organisten ikke skulle få stive fingre under gudstjenesten, havde han en jernpande til trækulsild oppe på lægteren. Den vekslende kulde og varme i kirkerummet har i det hele taget ikke været god for orglet, hvad de talrige reparationer op igennem tiden vidner om. Det varede ikke længe, før det var galt igen. Bælgehuset blev ødelagt af regn og sne, som kom ind gennem taget, og Hans Jensen Buxtehude, komponisten Didrik Buxtehudes far, der var organist ved St. Olai fra ca. 1642 til 1671, skrev 1648 til kirkens patroner, at orglet sukkede efter reparation „som hjorten efter det friske vand“; rygpositivet var stumt, og overværket var kun lidt bedre. Det hjalp, og 1649 gik Lorentz atter i gang med at renovere det. Under arbejdet døde han og blev meget hæderligt begravet her i juni 1650; efter traditionen ramtes han af lynet. Hans mestersvend Gregorius Mülisch (eller Gregers Munisch) fuldendte arbejdet; han bosatte sig forøvrigt i Helsingør som orgelbygger.

På dette orgel har Didrik Buxtehude måske lært at spille. Hans livsgerning faldt uden for Danmark, men her i Helsingør har han lagt grunden til sit mesterskab, først sikkert undervist af faderen, senere måske af orgelbygger Lorentz's søn Johan Lorentz (jun.) (1610–89); han var organist ved St. Nikolaj i København og var anset som den dygtigste organist i hovedstaden. Didrik var 13 år, da det nyrenoverede orgel var færdigt; ca. en snes år gammel blev han allerede organist ved St. Maria kirke i Helsingborg, fra 1660–68 ved St. Marie i Helsingør, og derpå til sin død i 1707 ved St. Marienkirche i Lübeck, hvor han blev kendt som en af sin samtids største komponister. Eftertiden glemte ham, men i vor tid, hvor sansen for barokkens storslåede musik, ikke mindst orgelmusikken, er blevet genvakt, står han som en af verdens store inden for kirkemusikkens verden.

1725–26 blev orglet „af grund repareret“ af orgelbygger Lambert Daniel Karstens; reparationen bekostedes af byens indbyggere og det altid gavmilde Islandske Kompagni i København. For så vidt er dette den vigtigste begivenhed i orglets historie, idet det nu blev nedtaget fra sin gamle plads over prædike-

stolen og flyttet hen i hovedskibets vestende, hvor det endnu sidder; det anbragtes højere oppe end nu, og under det var der et pulpitur (se senere). Vestgavlens store vindue blev delvis dækket af orglet, og senere blev det helt muret til, ligesom østvinduets nederste del var blevet lukket med en mur 1665, da alteret kom op. Derved gik den oprindelige lysvirkning, med lyset vældende ind fra gavlvinduer, fra sideskibsvinduer og fra højskibets vinduer, beklageligt nok, tabt for kirkerummet. Den svære bjælke, hvorpå murværket hvilede, sidder der endnu, ligesom de jernankre, der holdt det; mærkeligt nok var vinduet nemlig både åbnet under og over orglet, mens det altså var til-muret på det midterste stykke endnu til op i 1860'erne.

Man benyttede som sædvanligt så meget af det gamle orgel, som man kunne, hvad der fremgår af sognepræst Peter Orsleffs beskrivelse fra 1738: „Aller øverst står midtpå tvende vildmænd, som holder et skjold, hvori det danske våben: de tre blå løver i gult felt; derover C 4 og en kongekrone forgyldt. Nedenfor oven på de store piber står på den højre hånd Fides (Troen) og på den venstre Spes (Håbet). I samme linie alleryderst på de store piber står på den højre hånd kong David med en harpe og på den venstre en engel, blæsende på en basun. Midtpå en stjerne med små klokker. På begge sider af stjernen to keruber med trompeter, som kan bevæge sig, når der spilles. Over begge døre eller indgange er en udskåren bort, hvorpå står C 6 og S M (Sophie Magdalene) i træk med forgyldte cifre på zinober grund med kroner over.“ Hertil kan føjes, at der i brystværket i midten var et stort skjold, holdt af to løver og med Frederik IV's kronede monogram derover; ved siderne sås Helsingørs våben og det islandske våben. Som omtalt var orglet givet af byens indbyggere og kompagniet, hvad en indskrift også forkyndte. – Orglet blev malet og forgyldt 1730, så det er nok ved den lejlighed, at Christian VI og dronningens monogrammer er kommet på ved siden af de andre kongeinicialer.

Uden tvivl er samtidig den lægter, som nu findes i *fag 8 i nordre sideskib*, opført. Dens forpanel må være den gamle orgellægters brystning fra 1570; uartige kordrenge har indskåret deres navne, bomærker og årstal i gelænderlisten. Man læser f. eks. årstallene 1620, 1621 og 1641, og dette viser uden tvivl, at det simpelthen ikke kan være andet end Hans Brebus' orgellægter, vi har bevaret her endnu, overset og ilde behandlet. Midterstykket har fire udskårne riflede halvbalusterpilastre og derover vingede englehoveder (det til venstre mangler). Ved siderne er indsat et lille tralværk med småsøjler. Længden af dette lægter-panel kan udmærket passe til bredden af et hovedskibsfag, et bevis til på, at det stammer fra det gamle orgel. Den gamle staffering er nu dækket af ådringen fra 1883. Hvis dette smukke stykke blev rensat og stafferet efter de farvespor, som formodentlig skjuler sig under åremalingen, ville det være til stor historisk og æstetisk gevinst for kirken.

Gulvet på denne nordre sideskibslægter synes sammenstykket af ældre brædder, og der er næppe heller tvivl om, at også disse må stamme fra den gamle orgellægter. I det hele taget er det klart, at man har brugt alt det man kunne af de kasserede materialer. – Om det lille forrum under denne lægter, med barokke ornamentur under den senere ådring, er der talt tidligere.

Betragter vi den nuværende *orgellægter* i midterskibet, ser vi straks, at forpanelet må være ældre end 1725. Det består af et stærkt profileret panelværk med 15 riflede pilastre og 14 tomme felter, ganske uden spor af ældre bemaling; under gesimslisten ses en dobbelt tandsnitliste. Brystningen er simpelt hen forstykket til det pulpitur, som rådmænd Johan Wilders og handelsmand Claus Clausen lod forfærdige og staffere 1653 (tillige med bønrestolen nedenunder, – se senere), „til Guds ære, kirkens zirat og beprydelse og andre til et godt eksempel“. Det havde indtil 1838 glasvinduer ud til kirkerummet, og der var 4 stole i det. Det er det eneste af kirkens pulpiturer, der er bevaret til vore dage, sikkert kun fordi det kunne bruges som orgellægter, da det nye orgel byggedes 1864–65. Ved denne lejlighed blev farven sikkert taget af, da det ellers ikke ville passe til det umalede orgelhus. De 8 piller, der bærer orgellægteren, er af træ og blev opsat 1865 for at bære vægten (se senere).

At 1725-orglet virkelig fra først af har siddet højere oppe end det nuværende, så der var plads til det nævnte pulpitur nedenunder, ses bl. a. af hoforganist J. Liebes udtalelse 1854 til kirkeinspektionen om orglet; han kendte det godt, idet han 1847–49 havde været organist her: „... kan jeg ikke undlade at foreslå en idé jeg tidligere har ytret ... nemlig at lade værket flytte ned på første pulpitur, hvorved det ville vinde i fylde og kraft, og kirken i udseende. Hvor det nu ligger er det klinet op som en svalerede, så tonerne ikke kan svæve ud i rummet ...“ Da det nye orgel blev bygget, tog man altså hensyn til Liebes dom og flyttede det ned på pulpituret.

Adgangen til 1725-orglet har formodentlig været ad en trætrappe fra nordre sideskibslægter. – Der findes flere steder i murene spor af det bjælkeværk, som har båret dette højtsiddende orgel.

Karstens var datidens store orgelbygger; han har bl. a. bygget orglet i Århus domkirke (1730).

St. Olais nye orgel blev 1804 „repareret så godt som af nyt istandsat“ af orgelbygger Scheer (for 900 rdl.). 1837 blev det underkastet en endnu større reparation af hoforgelbygger F. H. Ramus (for 1300 rdl.). 1849 måtte Ramus igen prøve at reparere det efterhånden skrøbelige orgel, så det kunne holde et par år endnu. Han udtalte, at orglet fra først af havde lidt af en slem bygningsfejl, idet vindladerne var for små og efter gammel skik bygget i kort oktav; piberne stod så bepakkede på hinanden, at de ikke kunne give nogen sand tone. Tilmed var metalpiberne lavet af bly og ikke af tin, hvorfor de var ødelagt af blyrust, ligesom de var for tynde, og rørstemmernes træ var for-dærvet af orm og metallet af ir. 1854 erklærede hoforganist Liebe, at orglet faktisk var kassabelt på alle punkter, og man besluttede så, trods kirkens fattigdom, at kassere det helt og erstatte det med et nyt.

Man søgte kontakt med det bekendte orgelbyggerfirma Marcussen & Søn i Åbenrå og bestilte 1862 et nyt orgel. Det oprindelige forslag, der lød på et orgel med 32 stemmer (13 stemmer i 1. manual, 10 i 2. manual og 9 i pedalen), ville blive for dyrt; tilbudet lød på 7400 rdl. Man måtte nøjes med et mindre med 26 stemmer (11 i 1. manual, 8 i 2. manual og 7 i pedalen); det

kunne man få for 6000 rdl., men ganske vist forringedes orglets muligheder og værdi betydeligt ved denne „barbering“.

Kontrakten blev skrevet 1863. Marcussen forpligtede sig til at levere orglet på 26 stemmer, 2 klaverer og obligat pedal, alt bygget af de bedste materialer til den aftalte pris. Det skulle leveres, så det kunne indvies pinsedag 1865, og firmaet holdt fristen. 21/4 1865 afsendtes det pr. skib fra Åbenrå, og 2/5 ankom det til Helsingør havn. I mellemtiden havde Danmark efter den ulykkelige krig 1864 mistet hertugdømmerne, og Åbenrå var blevet udland, så toldvæsnet i Helsingør forlangte 10 % værditold af orglet. Det var en slem overraskelse, og kirkeinspektionen ansøgte straks myndighederne om toldfrihed, hvad kong Christian IX personligt også indrømmede den, – dog først efter over 1/2 års ventetid; til Helsingør havn måtte man dog betale bropenge, 8 rdl. 72 skill. Det var alligevel billigt sluppet.

Der blev altså ikke noget ud af at indvie orglet til pinsen. Man opdagede forøvrigt, at hvælvingen over orglet var revnet og skulle repareres først, hvad der ville tage et par måneder. Da kirken ikke kunne opvarmes, erklærede firmaet, at orglet ikke kunne opstilles i det kolde rum før om sommeren. Orgelbyggerne blev derfor foreløbig sendt hjem igen til Åbenrå. Først i august kom de tilbage og begyndte at stille orglet op, efter at lægteren var forsvarligt sikret med 1½ tomme gulvbrædder og med de 8 solide piller derunder. Marcussen havde oprindelig regnet med at anbringe orglet 3 fod lavere end det gamle, men det blev alligevel rykket helt ned på pulpituret.

Det er kirkens tidligere nævnte arkitekt, Herholdt, der har givet tegning til denne ombygning af orgelpulpituret 1865. Pillerne er af fyr, beklædt med egetræ, fæstnet med trænagler til kernen. Tværbjælkerne, som pillerne 2 og 2 bærer, er også af eg, og loftet af fyr. Snedkerarbejdet, der kostede 899 rdl., er lavet af F. Oxelberg, København. Pillerne er anbragt i 2 grupper à 4 (2×2) på hver side af midtergangen; om hver gruppe blev der i ansigts-højde sat panelværk med en lille dør, så de høje fodstykker var dækkede. Disse „kasser“ forsvandt først 1938. Baserne, der virker ret høje, blev samtidig sat på pillerne; de er tegnet af arkitekt Volmar Drosted.

Først juledag 1865 kunne orglet højtideligt tages i brug, og et par dage senere gav professor J. P. E. Hartmann en overmåde gunstig bedømmelse af det; han skrev til kirkeinspektionen, at det udmærkede sig ved en skøn og karakteristisk tone, at det var bygget med omhu og elegance, af fortrinligt materiale og forsvarligt, og at det værdigt sluttede sig til de mange vellykkede og smukke arbejder, der var udgået fra Marcussens firma.

En blyantsindskrift i orglet – nu forsvunden – meddelte om indvielsen juledag 1865. Pudsigt er det, at den helsingørske presse overhovedet ikke omtaler denne begivenhed, der dog må have vakt en stor opsigt i byen.

Orglet repræsenterede det 19. århundredes romantiske klangidealer og var et udmærket værk for sin tid. Hovedparten af piberne i facaden var klingende; i midten og slutningen af forrige århundrede gik man ellers mere og mere bort fra dette. De fleste af piberne i facaden var forøvrigt bygget med overlængde, så de ikke frembragte den tone, man egentlig ventede efter udseendet.

For den sagligt indstillede virkede dette som et kompromis, og overlængden gavner ikke på nogen måde pibernes intonation.

Oprindeligt var der afsat et beløb på ca. 1000 rdl. til maling og forgyldning af orglets træværk, men tidens smag var ved at skifte, så man fandt, at det ville være meget smukkere kun at forgylde cymbelstjernen og lade resten stå i træets naturlige farve. Dette medførte forøvrigt igen, at man tog farven af korgitteret (1867), for at kirkens vest- og østende skulle svare til hinanden, og sluttelig blev stoleværket, der var lyseblåt, åremalet (1883), så alt træværket stod i brunt.

Der er ingen tvivl om, at menigheden og kirkens inspektion var glade og stolte over det nye statelige orgel. Firmaet, der i forvejen efterså orglerne i St. Marie og Kronborg slotskirke, påtog sig det årlige eftersyn, og trods småvanskeligheder med tuden i piberne osv. holdt det godt, selvom det kolde kirkerum skadede det ømfindtlige orgelværks velbefindende.

Desværre kasseredes Karstens's pragtfulde barokke orgelfacade ved samme lejlighed – vi har intet billede deraf – og erstattedes af den nuværende nygotiske, som efter vor smag er ligeså grim, som Karstens's har været for vore forfædre i 1865. Det var arkitekt Herholdt, der leverede tegningerne til det nye orgel; i honorar fik han 100 rdl.

Hans *orgelbus* er skåret i eg i den dekorationsstil, som var elsket ved midten af forrige århundrede, hvor sansen for middelalderen var blevet vakt af romantikken. Herholdt var selv meget betaget af den gotiske stil. Orglets opbygning kan karakteriseres ved en noget udansk, væsentlig tysk præget, umædeligheden anvendelse af gotiske ornamentdetaller. I sig selv har det minder fra de gotiske fløjaltertavler. Midterstykket er formet som en gotisk gavlj (wimperg) med kors over toppen og fialer, hvilende på slanke, gennemgående søjler ved hver side. I den vindueslignende åbning, hvor de store piber er anbragt, findes i buen flere af de ornamenter, som kaldes krabber. Ved hver side, adskilt ved mindre mellemstykker, der ligesom fløjene i ydersiderne har flade gotiske buer over åbningerne, hvor de mindre piber er anbragt, er der et sidestykke i rammeværk, som foroven er formet à la engelsk tudorgotik, med småtårne på søjler og krabber; åbningerne til piberne er som spidsbuede vinduer med trepascirkel (med fiskeblærer). Det høje fodpanel har blændingslignende fyldinger. Denne opbygning hviler på en sokkelkasse, i hvis midte klaviaturet findes.

I topstykket over midterpartiet findes en udskåret og forgyldt stjerne, den såkaldte cymbelstjerne, siddende på en aksel, forsynet med små bjælder. Når akselen drejer rundt, klinger bjælderne; dette var ikke mindst i ældre tid yndet, f. eks. som særligt festligt akkompagnement ved de store højtider.

Selv om vor generation ikke kan lide den pseudogotik, orglet er en repræsentant for, kan man ikke frakende det en vis majestæt og holdning ud fra dattidens stilopfattelse. Da der i vore store kirker ikke findes særlig mange af den slags sene orgelopbygninger, vil der formentlig komme en tid, hvor man ikke længere vil ærgre sig over den, men ligefrem påskønne, at man også fra 1800'erne har et imponerende stykke inventar som dette, der værdigt slut-

Midterskibet, set fra kordøren (før 1900). I baggrunden orglet fra 1865 med dets nygotiske facade, tegnet af J. D. Herholdt. Orgellægteren, der støttes af 4 par svære piller, er fra 1653. Op igennem hovedskibet ses under arkadebuerne de i 1838 opsatte pulpiture, som først blev nedtaget år 1900. Tidligere hang der lukkede „fuglebure“ i stil med de to, der endnu er bevaret i St. Marie kirke. – Fot. Peter Christensen, Helsingør (på Helsingør Bymuseum).

ter sig til de mange fra de foregående århundreder. Erfaringen viser, at hver generation ser ned på de foregående slægtleds stilopfattelse og finder den banal og hæslig, men at forståelsen for, at hver tids stil har sine skønheder, sine forudsætninger og sin berettigelse, af sig selv kommer, når der er gået en vis tid. Således vil det selvfølgelig også gå med St. Olai kirkes orgel.

I allernyeste tid blev en gennemgribende *restaurering og ombygning* af orglet nødvendig. Den foretoges 1955–56 af orgelbygger Wilh. Hemmersam, Åbenrå, og samtidig blev orglet suppleret, så det nu har 11 stemmer i 1. manual, 8 i 2. manual og 11 i pedalen, ialt 30 stemmer. Det er ret usædvanligt med et så stort pedalværk. Ialt har orglet 1539 piber, både af metal og træ. Ved ombygningen bibeholdt man fuldstændigt Herholdts orgelfacade og ligeledes de klingende piber i facaden, et arrangement, som man nu er ved at vende tilbage til. Piberne har stadig overlængde, som før omtalt.

Man anvendte ved ombygningen meget store dele af det gamle materiale, og – som den norske orgelkender Ole Rasmus Krag udtrykker det – man har nu et meget velklingende orgel, præget af orgelbygningens klassiske stilidealer fra den tidlige baroktid, men samtidig har man bevaret visse sympatiske træk fra det romantiske 1865-orgel.

I ældre tid har skoledrengene sunget i kirken (jfr. Herluf Trolle og Birgitte Gjões tavle), og op igennem tiden har man bibeholdt drengekor; i forrige århundrede besørge des korsangen indtil 1864 således af 8 *kor drenge* fra fri-skolen. Til løn fik de hvert andet år et sæt tøj, samt hat, sko, strømper og halstørklæder, og tillige 2 rdl. pr. år. Senere har man haft snart drenge- og snart blandet kor. 1952 genopstod drengekoret på initiativ af medlemmer af menighedsrådet. Der er nu 18 drenge, delt i 3 hold, og koret ledes af kirkens organist, E. Rosenkilde Larsen. Der er ingen tvivl om, at dette drengekor har givet gudstjenesten et plus af skønhed. Også ved radiotransmissioner har det været hørt.

Orgellægteren

Et par *malmlysestager*, der oprindeligt har været brugt på orglet (opbevares i et skab ved orglet); drejede, kraftigt profilerede stager. Højde 25 cm.

Over orgellægteren på fag 8's nordre arkademur ses 2 små *metalklokker* til time- og kvarterslag, rigt smykket med smedjærnsornamenter; formentlig fra 1500-årene.

Inde i kirkerummet har der, som det så tit var tilfældet, været et ur, hvis værk og urskive nu er forsvundet. I et inventar fra o. 1620 nævnes inde i kirken „1 stort gammelt sejerværk“, og klokkerne må sikkert være resten af dette. – Ved gudstjenesten nytårsaften 1957/58 toges klokkerne efter flere århundreders forløb i brug igen til at slå midnatsslag, efter at der var anbragt snoretræk i hamrene.

Bag orgellægteren ses på kirkens vestmurs nordside en *blænding* som en dobbeltbue (tvillingbue) uden lodret stav i midten; den svarer ikke til den tilsvarende lancetformede blænding på sydsiden eller de andre blændinger på arkademurene.

Bag orgelhuset ses som omtalt det tilmurede store *midtervindue* i vestgavlen. Den tynde mur (af små sten) er støttet af jernankre. I murværket er indsat en bjælke; den bar tidligere tilmuringen, da vinduet var åbent forneden under orglet.

Under orglet i vestgavlen

Udgangsdøren under orglet er dobbelt, yderst den omtalte fra 1699, inderst en nygotisk fra 1846.

Børnestolen. – Langs vestmuren på begge sider af hoveddøren er opsat en bæk med panel i renæssancestil (5 fag syd for døren, 6 fag nord for). Det er den gamle „barne-“ eller „børnestol“.

Træværket, der er inddelt ved riflede pilastre med joniske kapitæler, forbundne med renæssancebuer, er nu overmalet i den brungule ådring, vi træffer så ofte i kirken. Panelværket er ligeledes noget mishandlet, især ved at ornamenterne er fjernede; spor ses endnu af, hvor de har været fastgjort. I ældre tid hang der en tavle over stolen på væggen, som meddelte, at rådmand Johan Wilders og handelsmand Claus Clausen havde ladet børnestolen forfærdige og staffere 1653. Efter stilen at dømme synes den snarest at måtte være fra omkr. 1600. Over panelværket findes endnu en indskriftsfrise med skriftsteder: Hvo som tror og bliver døbt skal blive salig, og: Lader små børn komme til mig og forhindrer dem ikke, thi Guds rige hører sådanne til (Marc. X). – Stolen var først og fremmest beregnet til dåbsgæster og faddere, som skulle have børn døbt i dåbskapellet umiddelbart ved siden af, men også ungdommelige kirkegængere har haft plads her. – 1745 opmalede H. C. Rosendahl stolen.

Over børnestolen findes i væggen (mod syd) indsat en smedet *jernlysearm* i svært gods i form af trekant med indsat gotisk kløverblad. Formentlig middelalderlig.

Skal efter gammel tradition, meddelt i beg. af 1700'erne, have siddet ved et af de to St. Gertrudaltre i katolsk tid, og i så tilfælde altså i den gamle kirkebygning. Nu er den indbygget i børnestolen. Kronbladene i smedejern og den snoede rose omkring lysmanchetten er måske fra 1500'erne.

NORDRE SIDESKIB

(fra vest mod øst)

Fag 7

Ved vinduets østlige smig anes bag puds og hvidtekalk den fortanding i murværket, som angiver vestenden af den *romanske kirkebygnings nordmur* og dens øgning mod vest med den gotiske tilbygning. Den romanske mur kan følges mod øst hen til østenden af fag 4, ialt 19,2 m eller 30 sjællandske alen, mens den gotiske tilbygning måler ca. 12 m eller 20 sjæll. alen.

Fag 7, på væggen

Portrætmaleri (179×122 cm) af sognepræst, magister *Laurits Christensen Aagaard* (f. 1656; spr. 1696–1711, da han døde af den herskende pest, der bortrev $\frac{2}{5}$ af byens befolkning og tre af præsterne). – Usigneret.

Hel figur, stående; langt lokket, brunt hår, over- og hageskæg; ornat, hat på bordet; venstre hånd på opslået bog. Tavlet flisegulv; draperi.

St. Olai kirke ejer ialt 9 *præsteportrætter* fra ældre tid (sognepræsterne mellem 1625–1748, dog med undtagelse af Iver Larsen Grøngaard, spr. 1691–96). Tilskyndelsen til at lade dem male kom fra St. Marie kirke, hvor man 1645 begyndte at opsætte portrætter af denne kirkes sognepræster. De to kirker har på denne måde fået en meget værdifuld „*series pastorum*“ i billeder. Det ældste portræt i St. Olai er af Peder Rasmussen Lange (spr. 1625–46); de følgende er kronologisk: David Christensen, Peder Nielsen, Goische, Schumacher, Aagaard, Schrøder, Wøldike og Orsleff. Oprindeligt hang de alle i kirkens sakristi (der var større end nu, hvor varmecentralen er skilt fra); 1740 blev de restaurerede af H. C. Rosendahl, da de var meget medtaget af fugt. I 1800'erne blev de ophængt på nordre og søndre sideskibs ydervægge, hvor de endnu hænger, dog uden kronologisk orden. 1884 ff. blev de restaurerede af kgl. konservator, professor Magnus Petersen, og 1923 af tegnelærer F. Hansen. – Rammerne er de oprindelige; med forgyldte bogstaver er præsternes data påmalede, på latin.

Malerierne viser tydeligt verdensliggørelsen af portrætkunsten i kirken; præsterne knæler ikke i bedende stilling, men står i positur som de nidkære og myndige prælater de var. De tavlede gulve, søjlerne og de rige draperier er kun staffage; således har der selvfølgelig ikke set ud i St. Olai præstegård. Personernes fromhed og vellærthed fremhæves ved de hellige og lærde bøger, de har i hånden eller peger på.

Efter en tradition fra o. 1700, som ikke støttes af kendsgerninger, skal der i ældre tid have hængt et portræt af salmedigteren Hans Christensen Sten

(Sthen) i kirken. Men da han er begravet i Malmø, og da han ikke var sognepræst her, lyder det ikke sandsynligt, og ældre inventarier kender ikke noget til et sådant portræt.

Ud fra væggen over for pille 6

Silkefane på stang, til minde om byens borgervæbnings indsats 30/3 1801, da den engelske flåde passerede Kronborg på vej til København og skærtorsdagslaget 2/4 1801.

Fra Kronborg forsøgte man forgæves at hindre forbisejlingen. Flere af borgervæbningens folk dræbtes i Kronborgs strandbatterier. Fire kugler ramte byen (jfr. kuglen i koret).

Fanen, der er yderst medtaget og hænger i netpose, har dansk våben og Christian VII's monogram i hjørnerne. Indskrift: Helsingørs andet Borgercompagnis Fane, bekostet af Compagniets Medlemmer til Erindring om 30te Marts 1801. – Fanen ophængtes 1804 i midterskibet. 1838 fjernede man den herfra, da den hindrede udsigten mod alteret. Den er givet af kompagniet ved dets sidste kaptajn, Joachim Math. Gædeken. Tavlen i væggen ved siden af stangen beretter herom.

Efter en meddelelse fra 1898 skulle der på det tidspunkt hænge en gammel fane fra Christian IV's tid i kirken. Det er formentlig en forveksling med denne.

Fag 6, på væggen

Portrætmaleri (191×103 cm) af sognepræst *Peder Nielsen* (f. 1622, spr. 1658–59; død 1659). – Malet af H. Pop.

Hel figur, stående; langt lokket hår, over- og fuldskæg; sort kalot, hat på bordet; ornat; sorte sko med røde såler; venstre hånd på bog på bordet. Tavlet flisegulv. – Kunstneren Hans Pop, der boede i Helsingør, døde 1676 eller 1677.

Fag 6, over døren

Portrætmaleri af *Martin Luther*, anskaffet 1817 i anledning af 300-året for reformationen. – Usigneret.

Portrættet, der er ganske uden kunstværdi, kostede den betydelige sum af 182 rbd.

TREFOLDIGHEDSKAPELLET

Også kaldet *Oxernes kapel*. Nu omtales det fejlagtigt som sakristiet; endnu 1885 kaldtes det „skriftestolen“, fordi skrifteprædikenerne før altergangen blev holdt her om lørdagen. Her stod 4 lange læderbetrukne bænke til skriftefolkene (fra omkr. 1790); de findes endnu i kirkerummet. To af dem stod i sognepræstens, de to andre i kapellanens skriftestole. Omkring disse

var der taftgardiner på jernstænger til at trække for, som det nævnes i 1740.

Kapellet stod oprindeligt åbent ind mod kirkerummet; i murværket ses tydeligt den flade murbue. Tilmuringen må vel være sket samtidig med den sidste fase i kirkens store ombygning omkr. 1559, da sideskibshvælvets konsol (over for pille 5) hviler over den. Trykket fra hvælvingen havde sikkert været for stor en vægt for buen. Den brede åbning må forudsætte et ikke-hvælvet rum i den romansk-gotiske gamle kirke.

Kapellet har lavt, ottedelt, næsten stjerneformet krydshvælv med overhvidtede formstensribber.

I kapellet, der var familien Oxes gravkapel, stod trefoldighedsaltret (sikkert op mod østvæggen). Det var et valfartsalter, og hver person, der på en bestemt dag besøgte altret, fik aflad (iflg. pavebrev fra 1488). – Samtidig tjente rummet som gennemgang ind til kirken, idet kapellet var bygget ud for den oprindelige kvindeindgang; denne blev da erstattet af indgangen gennem den smukt profilerede portal på kapellets nordside.

Præstestol, hvidlakeret med forgyldning. – Sen empire.

Talerstol, af eg, med billedskærerarbejde af E. Kunis. 1920'erne. – Gave fra frk. Sophie Tvede.

Motiv: vinranker og vinstokke. Indskrift: Jeg er den gode Hyrde – Jeg er Vintret I er Grenene – Jeg er Livets Brød.

Lille *messinglysekrone*, fra 1930'erne.

På væggene indrammede *fotografier* af nogle af de ældre inventargenstande fra St. Olai kirke, som nu er i Nationalmuseet.

Fotografiene, der omkr. 1950 er opsat på foranledning af pastor Knud Tofte, viser: Esrom-altertavlen, St. Ninianus-tavlen (flere detaillier). Esrom-munkestolene, den katolske messehagel, som Herluf Trolle og Birgitte Gjøe gav.

Fag 6, på væggen

Portrætmaleri (190×126 cm) af sognepræst, magister *Gert Albertsen Schumacher* (f. 1641, spr. 1671–91; død 1691). – Usigneret.

Hel figur, stående; lokket langt hår, over- og hageskæg; ornat; handsker, magisterhat i venstre hånd, højre på opslået bibel på bord; sorte sko med røde såler. Tavlet flisegulv, blåt draperi; i baggr. Kristus på korset.

Fag 5, på væggen

Epitafium, opsat før 1668 af rådmand *Jørgen von Weelen* (*Wehlen*) (1624–68) og hans hustru *Sille Hansdatter Kruse* (død 1688) over sig selv, samt hendes første mand, handelsmand og overformynder i Helsingør *Claus Clausen* (1614–57).

Ramme af sandsten, med marmorsøjler og -obelisker, samt frugtfestons af træ. I det firkantede storfelt maleri af Henrik Ditmar (110×87 cm, på lærred): portræt af von Weelen og Sille Kruse; hun var en datter af sognepræsten Hans Kruse. – Han er iført sort tøj med hvid nedfaldende krave, bærer paryk og har overskæg. Hun har sort kjole, skulderfri og med halvlange ærmer; skulderen dækkes af gennemsigtigt lin; underærmer af lin med manchetter; hvidt pynteforklæde; foldede hænder over skødet. Begge i stående stilling. Mellem de to skikkelser ses den korsfæstede. Baggrunden er mørk og skyet, med lyn. – Mellem dette og Melvins epitafiemaleri (i koret) ses let flere lighedspunkter; de er ligesom Rostgaards malede af samme kunstner.

Omkring storfeltet profileret ramme. Ved siderne røde glatte marmorsøjler med doriske kapitæler. Yderst 2 smalle obelisker af sort marmor, med små kugler i toppen. Søjlerne bærer forkrøppet arkitrav med barok brudt buegesims, hvorover sorte kugler. I topstykket oval teksttavle i kartouche; indskriften lyder: Jeg er opstandelsen og livet; hvo som tror på mig skal leve, om han end dør, og hvo som lever og tror på mig skal aldrig dø (Johs. XI, 25-26). Over øverste gesims sort kugle og 2 liggende putti.

Forneden hængestykke med kartouche, hvori tekst med personalia; teksten er delvis afslidt, og hustruens dødsår er ikke indføjjet. På 2 små skjolde var der tidligere malet hustruens monogram SHK til venstre og Gudslammet med fane til højre. Ornamenter i sen bruskarok; flere frugtguirlander. Epitafiet er diskret forgyldt og stafferet. Det må som tidligere omtalt være hugget af samme ukendte stenhugger, som har forfærdiget Melvins og Rostgaards epitafier.

En lille plade forneden angiver, at epitafiet er blevet repareret og renoveret 1737 af R.D., den så ofte nævnte H. C. Rosendahl.

Gesimsen bærer spor af at have været revnet.

Fag 5, indsat i væggen

Lille *gravsten* opsat af rådmand *David Melvin* over hans første hustru *Sara Muthum* (f. 1591 i Lie i England, død 1665).

David Melvin var selv skotte, født i Dundee og død i Helsingør 1671; jfr. hans og Rs. Regelsens epitaf i koret. – Indskriften slutter med det skriftsted, vi allerede har truffet på Lejls epitaf: Jeg ved at min frelser lever... (Job XIX, 25–26).

På væggen, over for pille 4

Portrætmaleri (191×136 cm) af sognepræst, magister *Henrik Henriksen Goische* (f. 1619, 2. kapellan ved kirken 1653, spr. 1659–71; død 1671). – Signeret: H. Pop. (1666).

Hel figur, stående; lokket langt hår, over- og hageskæg; handsker, kalot, ornat; højre hånd på opslået bog på læsepult, i venstre magisterhat; sko med røde såler. Søjlehal, tavlet flisegulv. Med våbenskjold.

Væggen over for pille 3

I murværket ses tydeligt spor af sammenføjnningen mellem den gamle *romanske kirkes østende* og det nytilbyggede, 3 fag store *gotiske kor* øst derfor (indviet 1521). T. v. derfor anes i muren et af de romanske og et af de gotiske vinduer.

I væggen

Dør ind til det lille *trappetårn*, som fører op til loftet over nordre sideskib. Tårnet må være opført i forbindelse med 1521-koret. – Besøg på loftet, se senere.

Fag 3 på væggen

Portrætmaleri (190×95 cm) af sognepræst, magister *Peder Rasmussen Lange* (f. 1589, spr. 1625–46; død 1646). – Usigneret.

Hel figur, stående; sort hår, fuldskæg, snoet overskæg; ornat, magisterhat i venstre hånd, højre på bord. Tavlet flisegulv. Dette er det ældste af de omtalte 9 præsteportrætter.

På rammen står fejlagtigt, at han døde 1645.

SAKRISTIET

Indgang fag 3

Døren er vist den oprindelige norddør til 1521-koret og har måske været brugt som kvindernes indgangsdør i tiden mellem 1521 og til kirkens fuldendelse 1559 (ligesom døren i fag 2's søndre sideskib kan have været brugt som mandsindgang). Selve dørråbningen blev 1594 flyttet en smule mod øst.

Af egetræ, beslået med svære nagler; kasselås af træ; låseblik og beslag med ring, vist fra 1575–76, da der iflg. regnskabet indsattes 2 låse i sakristiet.

1585 fik Mads klejnsmed 4 mark for en ny nøgle til døren. – Nu ådret. – Kalkstenstrin, af samme sten som opgangen til korets midterdør.

Sakristiet danner et hvælvet rum med simpel krydshvælvning. Ved indsatte mure blev det 1883 delt i et lille *præsteværelse* samt et større varmerum i vinkelform. Samtidig gennembrødes østmuren, og den nuværende dør udefra ind til præsteværelset indsattes.

Allerede 1861 gav ingeniør H. H. Baumgarten (grundlægger af firmaet Baumgarten & Burmeister, nu Burmeister & Wain) tilbud om indlægning af varme i kirken. Han foreslog en kedel anbragt under alteret, så skorstenen kunne dækkes af altertavlen, men det gik kirkeinspektionen dog ikke med til. 1875 søgte man forgæves en sum til et dampvarmeapparat. 1883 blev der af Helsingør Sparekasse skænket kirken et varmluftsanlæg (en såkaldt kalorifer) i anledning af 400-året for Luthers fødsel, samtidig med den store kirkereparation. Gennem en vinduesagtig åbning i kirkemuren flød den varme luft fra varmecentralen ind i kirkerummet. 1920 blev der på foranledning af menighedsrådet foretaget en indsamling af penge til nye kedler. Da den varme luft afsatte sod og snavs i kirken, der ofte måtte hvidtes, blev anlægget 1938 erstattet med et varmtvandscentralanlæg med stokerfyr (1956 ændret til olie-fyr); hullet i kirkemuren blev atter tilmuret.

Sakristbygningen vil ved nedrivningen af de indbyggede mure og flytning af fyret nemt kunne føres tilbage til sin oprindelige skikkelse.

På væggen i præsteværelset hænger indrammede *fotos* af kirken i ældre tid, tegninger med forslag til kirkens spir 1897, fotos af kirkeskibsprocessionen 1953, samt et *portræt* af sognepræst *August Kiørboe* (f. 1857, spr. 1907–27; død 1938), tegnet af den norske kunstner Kristofer Sinding-Larsen 1920. – Givet af Kiørboes arvinger 1948.

Væglampet, givet 1726 af borgmester Andreas Bussæus og hustru Mette Wederborn.

Af messing, i S-form, holdt af hånd. Bussæus (eller Busæus) var født 1679 og døde 1735; han var borgmester 1718–35. Et manuskript af ham med en beskrivelse af Helsingør findes på Det kgl. bibliotek (Ny kgl. Saml. 695.4°).

I *fyrtrummet* ses i væggene nicher; i østre væg et indmuret vægskab (fra 1700'erne?) i en af nicherne, som er gjort større.

Under sakristiet har der såvidt vides aldrig været begravelser.

1579 købte man en ny kiste fra Danzig, som blev stillet ind i sakristiet; den kostede 8 mark og blev brugt til at forvare alterklæder i.

Over sakristidøren, fag 2

Portrætmaleri (197×128 cm) af sognepræst og provst, magister *David Christensen* (f. 1607; kapellan 1636, spr. 1646–58; død 1658). – Usigneret.

Hel figur, stående; gråt hår, over- og fuldskæg; ornat; venstre hånd på opslået bibel på bord. Tavlet gulv, brunt draperi. – Maleriet blev restaureret af Rosendahl 1740, ja måske helt nymalet, efter at det havde stået i sakristiet og var blevet „ved regn og læk fordærvet“; Dan. Neuhauss bekostede restaureringen. Sakristiet må have været i meget mådelig forfatning.

Iflg. traditionen spøger den noget uhyggeligt udseende provst og går hvileløs omkring i kirken og i tårnet, efter sigende fordi han havde uorden i sine regnskaber (!).

På væggen t. h. for sakristidøren

Lampærm af messing, givet af Niels Børresens enke 1764.

STOLESTADER

Langs nordre mur findes en forskelligartet og interessant samling stolestader fra ældre tid, alle i den brungule åremaling fra 1883, som dækker de oprindelige farver. Dørene bærer endnu i sorte tal den ældre nummerering fra den tid, man lejede stolestader ud for en årlig sum penge, nemlig numrene 67–78 og 82–83. Stolenumrene forsvandt først i hovedskibet 1938, da de nye stole blev sat op.

Den nuværende sammenstilling af stolene er formentlig sket i flere tempi. En del af de finere stole har nok oprindeligt stået i hovedskibet, men allerede 1719 synes de fleste af de nuværende at have stået, hvor de nu står. Senere er andre kommet til, måske 1838, hvor den store stolefornyelse i midterskibet fandt sted, men også derefter (jfr. de manglende nrr. 79–81, som må være borttaget i nyere tid). Hvorfor netop denne række er blevet stående, kan ikke siges, – måske fordi dette sideskib var den mindre ansete del af kirken, idet både hovedskibet og det lyse søndre sideskib regnedes for fornemmere. Mange af de gamle stole er forsvundet i tidens løb. Et blik ud over kirkerummet må unægtelig have åbenbaret stor uregelmæssighed, for stolene var ret forskellige indbyrdes. Ejerne af et stolestade

skulle ofte selv sætte stolen op og kunne også ændre den. Vi hører om stole, der var som lukkede bure, med glasruder og vinduer. Dem har der øjensynlig været ikke så få af. De lykkelige ejere af et fast gravsted fik lov til at bygge stolen som de ville over dette.

Mærker og indskrifter på stolene (regnet fra vest mod øst):

Nr. 67: Frederik Lejels stol (borgmesteren eller en af hans efterkommere?), med indskrift (let afhugget i højre side): „Min Gud tænk på din barmhjertighed og godhed, lad mig ikke beskæmmes, at mine fjender skulle ikke glædes over mig“ (Ps. 25,6 + 2).

Nr. 68–69: bomærke i skjold med AS, vist rådmænd Andres Saxzen, eller Anders Sachs (død 1593); vi ved andetsteds fra, at en af disse stole i ældre tid var dateret 1583.

Nr. 70: Børre Børresen, med bomærke i skjold og årstal 1600.

Nr. 71: bomærke i skjold (B A I FF?), årstal 1581.

Nr. 72: Andris Saxzen (jfr. nr. 68–69).

Nr. 73: med 2 gavle; på den østre 1581 (næsten borthugget) og bomærke i skjold (måske rådmænd Oluf Pedersen, død 1592).

Nr. 74: 2 gavle; på den vestre bomærke og initialer IH i skjold (måske borgmester Jacob Hansen, død 1578, eller rådmænd Jens Holm, død 1598); på den østre bomærke og initialer DH i skjold (måske rådmænd og tolder David Hansen, død 1599; jfr. hans epitaf).

Nr. 75–76: er formentlig de ældste af disse bevarede stole. Nr. 75 har i topstykket udskåret jesusmonogram *ih̄s* i foldebogstaver (som dannet ved at tynde pergament- eller papirstrimler er foldet til bogstaver); en tynd liste henover, nu forsvundet her, men bevaret flere steder i stolene, har forårsaget, at en rille er blevet hugget hen over dem. – Nr. 76's topstykke har en indskrift, som er hugget væk; det ser dog ud til, at der har stået *sp̄es* (Håbet). På gavlen et indrammet skjold med bomærke og initialer DC.

Disse udskæringer har et helt sengotisk præg, så man fristes til at antage, at de stammer fra den gamle kirke. I hvert fald synes de at være fra før Lucas snedker skar sine stole i midterskibet 1560.

Nr. 77–78: ingen udskæringer.

De følgende døre (uden numre) har smukke renæssancegavle fra slutningen af 1500'erne eller begyndelsen af 1600'erne, med udskårne portalbuer i forskellige typer, med beslagornamenter og andre mønstre.

Bag dem står nu 2 lange læderbetrukne bænke, parallelt med væggen, med rygstykker i enkle senbarokke former. De stammer fra „skriftestolen“ i trefoldighedskapellet, hvor folk, der gik til lørdagsskrifteprædiken, sad på dem. Ialt var der 4, 2 i sogneprestens og 2 i kapellanens skriftestol. De andre 2 findes endnu bevaret andetsteds i kirken. De blev opsat mellem 1787–90.

5 stolegavle med rigt udformede topstykker, hvori i en cirkel jesusmonogrammet *ibs* (i foldebogstaver), samt 2 døre med numrene 79–80) findes nu på Helsingør Bymuseum (afdelingen i klostret). De er tydeligt nok taget fra rækken her, hvor som omtalt numrene 79–81 mangler. På stol nr. 79's 2 gavle er udskåret: Hans Nielsen Anno 1626, på stol nr. 80's 2 gavle: Denne stol hører til Presteqvinderne til St. Olai Kirke 1594. Af stol nr. 81 er kun en gavl bevaret, med udskåret: Jost Jansen Anno 1594. – På Bymuseet opbevares også et malet rygpanel på 4 felter fra kvindestole i 1600'erne, med påmalede navne og skriftsprog, – og meget umageligt.

Nr. 82–83: har samme slags topstykker som de nævnte i bymuseet og stammer altså fra slutn. af 1500'erne; de er noget højere end nrr. 67–78.

Nr. 82 har udskårne navne Jacob Hansen og Hans Kruse.

Nr. 83 har en smuk dør; på den venstre gavl læses THOMAS T (resten bort hugget), måske Thomas Trenker, Anders Sachs' svigersøn; på østre gavl indskåret HENRIC ROSENDAHL PIN, måske fra 1700'erne, hentydende til den nævnte maler H. C. Rosendahl (pin = pinxit?).

Bag stolene *paneling* op mod kirkevæggen, bl. a. gammelt panel med vandret liggende brede planker og store naglehoveder.

Fra beg. af 1700'erne findes på Kgl. Bibl. en liste over kirkens daværende stole med indskrifter (Gl. kgl. Saml. 2337.4°). Med denne liste er ovenstående sammenlignet. Det ses af denne, at der har været mange lignende.

Fag 2, øst for sakristidøren

Lavt *skab* med udskårne fyldinger i sengotisk foldeværk (vist fra midten af 1500'erne).

Skabet har en oprindelig skydedør, der har kunnet låses i siden til venstre. Rosendahl anstrøg det på egen bekostning 1740; senere, vel 1883, er det blevet åremalet. Pladen er nu belagt med linoleum.

I skabet, der bruges til opbevaring af forskellige kirkelige rekvisitter osv., findes bl. a. det omtalte timeglas fra prædikestolen, messinglysestagen med ørnen o. fl. ting. Desuden en smal udskåren *kommunikanttavle* (regnebræt) af egetræ, med udskåret top i barokformer og med 3 rækker lodret anbragte huller, ialt 60, til anbringelse af (nu tabte) pinde og nummereret 1–60; tavlen brugtes til at holde tal på altergæsterne før særkalkene blev indført. Fra ca. 1700. – Mål: 33×14 cm.

Ved koropgangen

Degnestol, bred, med lædersæde og lave øreklapper. – 1700'erne.

Sandsynligvis er det den lænestol til „skriftefaderen“, der anskaffedes til skriftestolen i trefoldighedskapellet mellem 1787–90, sammen med de allerede omtalte lange, læderbetrukne bænke.

SØNDRE SIDESKIB

(fra øst til vest)

Fag 2 i muren

Lille *dør* ud til kirkepladsen, oprindeligt større. Formodentlig mandsindgangen til 1521-koret; udvendig sidder den omtalte sandstensportal, som sandsynligvis stammer fra det gamle våbenhus. Døren svarer til sakristidøren i fag 2 i nordlige sideskib.

På væggen over for pille 2

Portrætmaleri (208×141 cm) af sognepræst *Johannes Hansen Schrøder* (f. 1650; kapellan 1684, blev sognepræst 1711, men døde af pesten fire dage efter udnævnelsen; hans ligsten i forrummet). – Usigneret.

Hel figur, stående; buklet grå paryk, over- og fipskæg; ornat; venstre hånd på opslået bog på bord, hat i højre. Tavlet flisegulv, rødt draperi, bogreol.

Stolestader

Talrige ældre stole; ingen dog så gamle som dem i nordre sideskib; vist fra 1838; de fleste har klapsæder og ryglæn med liggende kors. Sortmalede numre fra 1883 (nrr. 1–3, 41, 5–17).

Panelet langs væggen fornyet 1860.

På væggen over for pille 3

Sort tavle, oval, af skifersten. – Omkr. 1600 (?).

Tavlen måler 57×79 cm. Traditionen vil vide, at den brugtes til at skrive navnene op på dem, der var i kirkens „lille band“ (ekskommunikation), så alle kunne se, hvem de var. Synderne var udelukkede fra nadverbordet og det kristne fællesskab; de optoges først, når de havde angret, gjort offentlig bod og betalt en bøde til kirken.

Der skulle ikke meget til, før man risikerede at blive bandlyst. 1640 stod således en tjenestepige åbenlys skrifte i St. Olai, fordi hun kom for sent til kirke 2. påskedag og derfor ikke kunne deltage i altergangen.

Såvidt vides kendes ikke andre lignende sorte tavler i danske kirker. Det brugtes undertiden at slå syndernes navne op på prædikestolen.

Stenen, der ligner en indskriftstavle fra et epitafium, omtales så vidt vides ikke i kirkens arkivalier.

På væggen over for pille 4

Portrætmaleri (203×135 cm) af sognepræst *Peter Orsleff* (navnet stammer fra hans fødeby Årslev ved Århus; f. 1698, spr. 1733–48; død 1748). – Usigneret.

Hel figur, stående; hvid paryk; ornat, hat på bord; venstre hånd på bog. Tavlet gulv, draperi; i baggrunden arkitektur. – Kirkens yngste præsteportræt i den omtalte serie.

Ved pille 4

Kirkeblok („de armes blok“), af eg, med jernbånd og 2 gamle hængelåse. – Fra 1500'erne (?).

Kirkeblokke nævnes bl. a. 1572 og 1745. Det var iflg. regnskaberne sædvanen at dele de indsamlede beløb således, at $\frac{3}{4}$ gik til kirken og kun $\frac{1}{4}$ til de fattige.

Over blokken en indrammet, sortmalet trætavle med indskrift fra 1800'erne (Hebræerbrevet): „Glemmer ikke at gjøre vel og at meddele, thi saadanne Offere behage Gud! Ebr: 13. Cap: 16.V.“.

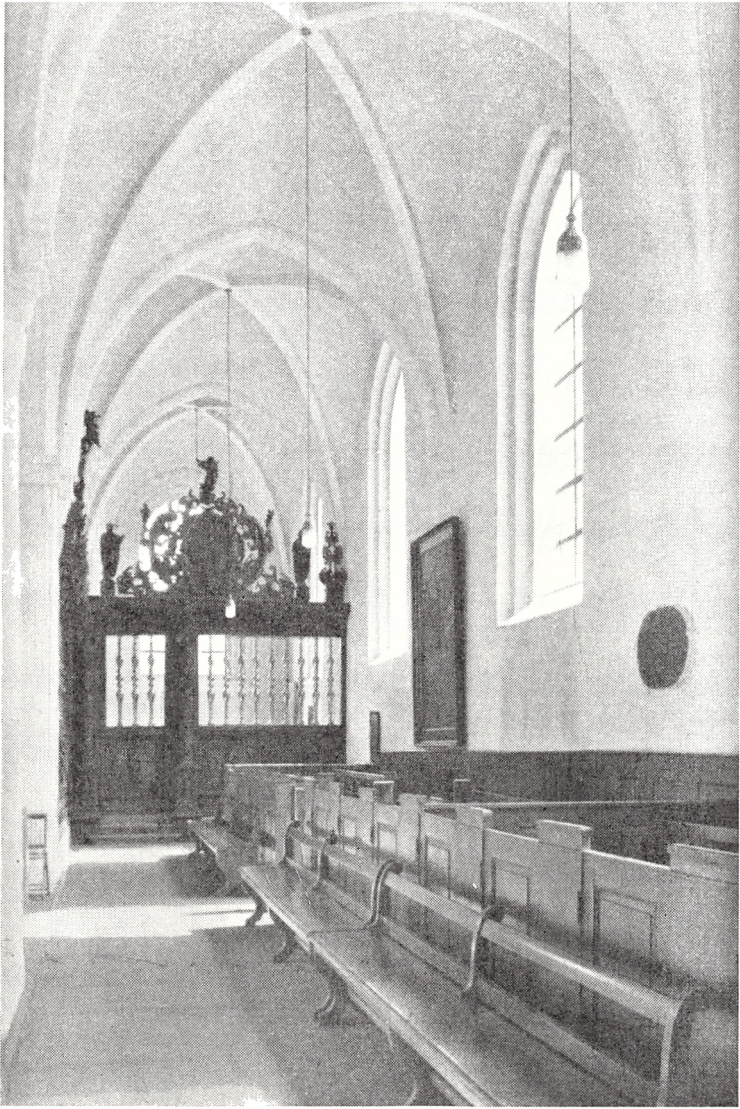
Tavlen er i sig selv muligvis ældre og indskriften fornyet. I ældre tid stod der over fattigblokken:

Denne blok her neden står / er oprettet for de arme,
mindes hver, som her fremgår / mod dem sig at forbarme.
Forbarme dig og giv / hvad evnen steder til,
i dette og andet liv / Gud det belønne vil.
Anno 1665. A. S. S. – A. P. D.

Giverne er måske Anders Sørensen og Anne Pedersdatter (jfr. korgitret, baluster nr. 16).

1728 blev der opsat en *blok på skibsbroen* („den liden toldbro“) i Helsingør, hvori de søfarende kunne lægge en almisse til tak for, at de var kommet velbeholden hid. Over blokken var der en tavle med billede af kirken og på den anden side et vers på tysk, dansk og andre sprog, der skulle bevæge de mange søfarende til medlidenhed. Helsingør var en international by, og alle de skipper, der passerede forbi, skulle møde op på Øresunds toldkammer. Denne blok var givet af færgemand, skibsprovianteringshandler og kirkeværge Jens

Søndre sideskib, set mod øst, med korgitterets panelværk og messingbalustre. I topstykket en fremstilling af Helsingørs byvåben, en fregat for fulde sejl. På væggen t. h. ses den „sorte tavle“, hvorpå man skrev navnene på dem, der var i kirkens band. Tavlen er vistnok ganske enestående. De faste stolesteder er fra 1838; de bærer endnu nummerering fra ældre tid, hvor man købte sig faste pladser mod en årlig leje. – Fot. H. Hauch.

Svensden Beck og Dorthea Pedersdatter, der samtidig gav en protokol til at holde regnskab over de indkomne beløb (1728: 19 rdl., 1729: 23 rdl. 1 mark; 1730: 12 rdl., 1731: 8 rdl. 4 mark, osv.). Til tak fik han et gravsted i kirkenes søndre gang (= sideskib); han måtte lade lave et luft hul fra gravkælderen ud mod kirkegården og opføre en „indelukket stol“, altså med dør og vinduer, over stedet. Hans gravsten findes endnu bevaret (se senere).

Lignende blokke har været almindelige i danske havnebyer. De indkomne beløb kan vel for en stor dels vedkommende betragtes som en slags votivgaver; jfr. at skipper Per Hansen 1730 ifølge kirkeregnskabet lovede at betale 2 sletdaler til St. Olai, hvis Gud ville give ham „beholden rejse“ til Island og tilbage.

I ældre tid blev der ved hver gudstjeneste ombåret *tavler* i kirken; det var en slags indsamlingsbøsser i skuffeform, med håndtag og forsynet med en lille bjælde; i disse kunne menigheden lægge penge. 1799 fortælles, at der i St. Olai var 4 tavler; pengene i nr. 1 og 2 gik til kirken, i nr. 3 til Helsingør hospital og nr. 4 til sognets fattige. Ved søndagsgudstjenesten blev om formiddagen alle 4 ombåret, om eftermiddagen de 3 første; ved fredagsgudstjenesterne blev ligeledes nr. 1–3 båret rundt. Tavlepengene betød en ikke uvigtigt indtægt for kirken, men der blev som man ser ikke meget til de fattige. – Der kendes også tavler til specielle indsamlinger; 1612 nævnes således „de lemlæstede skibsfolks tavle“, – måske til gavn for de under Kalmarkrigen kvæstede.

På Helsingør bymuseum findes 7 kirketavler fra begge byens kirker, den ældste fra 1666. Desværre kan kun én af dem med sikkerhed henføres til St. Olai, idet den bærer indskriften: Til St. Olai Sogns Skole. Den er grønmalet.

Tavleombæringen i St. Olai hørte først op 1905. Ved lov af 29/3 1904 var den blevet ophævet for alle landets kirker med undtagelse af Vor Frue kirke i København og St. Olai, St. Marie og Hospitalskirken i Helsingør. Efter 1905 bar man bøsser om i kirken, men 1915 gik man over til faste bøsser ved indgangene.

På væggen over for pille 5

Portrætmaleri (207×135 cm) af sognepræst *Andreas Pedersen Wøldike* (f. 1687; blev 1709 kapellan til St. Marie kirke; var den eneste præst, der overlevede pesten i byen 1711; blev samme år spr. til St. Olai; 1733 blev han spr. til Holmens kirke i København og 1735 biskop i Viborg, hvor han døde 1770; hans og hans hustrus gravsten i forrummet). – Signeret: M. C. Thrane 1737.

Hel figur, stående; paryk med langt hår, kalot; ornat; i venstre hånd hat og hvidt tørklæde; bord med bøger, reol; draperi; våben.

Kunstneren, Mogens Chr. Thrane (1697–1764), var maler i Viborg, hvor han

bl. a. har dekoreret Søndre sogns kirkes stolestader med malerier. I Viborg domkirke hænger et lignende portræt af Wøldike, formodentlig også af Thrane.

Fag 6, over våbenhusdøren

Maleri: Den gældbundne tjener (Math. XVIII). Givet 1579 af borgmester Frans Lauritsen (Skriver) og hustru Bente Povlsdatter. – Usigneret.

Ægteparret gav samme år den store messingfont (se senere). – Maleriet hang over skriftestolen, der stod i hjørnet nord for alteret (og altså ikke afskaffedes straks efter reformationen). – På billedet ses ægteparrets monogram og bmærke. – Restaureret 1744 af H. C. Rosendahl.

VÅBENHUSET

Dette er som anført bygget 1578, blev delvis knust af spiret 1737, genopførtes 1745 og ombyggedes 1856. Denne ombygning gælder dog kun gavlens ydre; rummet står endnu som i 1745.

I 15–1600'erne stod omrejsende boghandlere her med deres bøger og falbø dem; man kaldte våbenhuset for „boghuseet“. Her var mændenes indgang til kirken. Den gamle døråbning fra før våbenhuset blev bygget ses endnu i kirke-muren; den har en smuk profileret portal, med fladbue i spidsbueblænding. I væggen ses tydeligt spor af våbenhusets hvælving fra 1578. Selve døren er fornyet 1838.

I våbenhuset blev der i ældre tid foretaget begravelser; 1671 blev således komponisten Didrik Buxtehudes mor Helle Jespersdatter begravet her.

Efter 1737 har våbenhuset ikke længere været indgang til kirken. Efter genopbygningen 1745 indrettede man rummet til ligkapel – først 1867 blev det forbudt at henstille lig her, når de ikke var i kiste – og opbevaringsrum; man afskildrede et par smårum ved udgangen til ligbårer, og derover er der små lofter til materialer og kasserede genstande. Stadig bruges rummet til opbevaring af forskellige ting.

Loftet er fladt og gibset; efter at hvælvingen var knust blev den ikke mere genopført. På døre og lemme til de afskildrede rum findes bukkehornsbeslag og låsetøj fra 1745.

Gulvet blev 1846 belagt med talrige tilhuggede ligsten (se senere).

På nordvæggen i våbenhuset flg. *malerier* på træ, alle usignede:

1. (t. v.) Omskærelsen. Skænket til våbenhuset 1747 af spr. Peter Orsleff.
2. (i midten) allegorisk maleri, skænket af Ursula Willemsdatter til minde om hendes afdøde mand, *Christian Hunnius* (f. o. 1571 i Herbsleben, Thüringen; kom til Danmark før 1606; musiker i Christian IV's hoforkester; var organist ved St. Olai 1609–30; død 1630). – 130×94 cm. – Hunnius var en dygtig komponist. I Erfurt lod han 1624 udgive en samling åndelige sange for 5, 8 og 10 stemmer, „Trias melodiarum sacrarum“.

På billedet ser man organisten stige op mod himlen, løftet af engle; på hans legeme ses antegnet navnene på de kristne dyder. Troen giver ham vinger på den hånd, han rækker op mod en engel. Døden forsøger forgæves at holde ham tilbage ved at gribe ham i benet. Kærlighed og Håb står ved hans side. Nedenunder indskrift på tysk. Desuden latinske vers og forklarende påskrifter.

Tavlen, der blev reddet 1737, da våbenhuset knustes, er et ganske udmærket eksempel på, hvilke spidsfindigheder man kunne finde på, når man tog allegori og symbolik til hjælp.

3. (t. h.) Salome får Johannes døberens hoved præsenteret på et fad. Skænket 1747 af sognepræst Peter Orsleff.

I de *små rum*, hvorimellem udgangen er, findes bl. a. en halv snes af kirkens gamle læderbrandspande, samt et par lygter til støbte lys, måske til ophængning ved kirkens portal. Spande og lygter er mærket „St: Olai Kirke“. Desuden opbevares talrige af de omtalte spyttebakker, lyseholdere osv.

På *våbenhusets loft* findes rester af kasserede stolestader, pulpiturer, de tidligere døre, som blev anbragt ved siden af altret og nedtaget 1938, osv. Endvidere en del gibsafstøbninger af de sandstensindfattede gravkældervinduer i kirkens ydermure, samt af anden ornamental udsmykning.

Det kan indefra ikke ses, om våbenhuset oprindeligt har været højere end nu, eventuelt så højt som kirkemurene i sideskibet.

Hængende i fag 7

Kirkeskibsmodel, ophængt 1761 og givet af brygger og brændevinsbrænder Erland Andersen (EAS på spejlet). 1821 istandsat af hans søn, brygger og brændevinsbrænder Anders Erlandsen (AES). Senere istandsat 1838, 1848, 1857 (ved skibsreder og købmand Isak Sidenius Pontoppidan), 1878 og 1951–53 (jfr. de påmalede årstal).

Navnløs orlogsfregat, med gallionsfigur (St. Olav?); hvide, gule og grønblå farver i skroget; spejl; fuld sejlføring, blinderå; på stortoppen gudstjenesteflag (omvendt Dannebrog).

Skibet hang i 1700'erne i nordre sideskib og senere gennem mange år i våbenhuset. Efterhånden forfaldt det. Efter en grundig undersøgelse 1951 blev det restaureret ved Helsingør Marineforening (formd. ing. C. J. Holck); de gamle farver blev fremdraget og rigningen blev ført tilbage til sin oprindelige tilstand. Efter en *kirkeskibsprocession* forbi havnen og gennem byens gader blev det 1/2 1953 ophængt under hvælvingerne igen (fotos fra processionen i sakristiet). I skibets last findes „skibspapirer“ med oplysninger om restaureringen.

Den ældste kendte omtale af noget kirkeskib i Danmark stammer netop fra St. Olai kirke og er fra 1560, hvor der i regnskabet nævnes, at Niels smed fik 3 mark 4 skill. for en lænke, „som det skib hænger i udi kirken“, og

Kirkeskibsmodellen, en orlogsfregat for fulde sejl, ophængt 1761 i søndre sideskib som gave fra brændevinsbrænder Erland Andersen. Den blev sidste gang restaureret 1953 af Helsingør Marineforening. Allerede 1560 nævnes en skibsmodel i St. Olai, den ældste omtale af et kirkeskib der kendes fra Danmark. I baggrunden ses dåbskappellets østlige panelværk med messingbalustre. —

Fot. H. Hauch.

Arild rebslager fik 1 skill. for snore. Der har altså fra første færd af været et kirkeskib i St. Olai, ja måske også i den gamle før 1559. Omkr. 1800 nævnes flere skibe ophængt i kirken og i våbenhuset. Der har dog ialt vist kun været to, hvis man kan tro inventarielisterne.

Grundene til, at man har ophængt skibsmodeller i kirkerne, er flere. Oprindeligt var de sikkert *voliv-* eller *løftegaver*, skænket af nødstedte skipper, som havde lovet deres kirke en model af deres skib, om de blev reddede. Senere træffer man skibet som *mindegave*, ophængt til erindring om familie og venner – i reglen søens folk, ofte dem, der blev derude –, eller til minde om en personlig eller almindelig højtid. Sømænd gav ofte skibe til kirken som *pryd-gaver* (de havde ikke råd til at give lysekroner, altersølv, messingbalustre osv.), og ofte er kirkeskibene ligefrem *stands-gaver*, bygget og givet af en sømandskorporation eller -gruppe. I vore dage er kirkeskibet for det meste en *symbolsk gave*; det sammenlignes med Noahs ark eller St. Peders skib og menes at symbolisere kirken, menigheden, den kristne tro, det kristne håb, menneskelivet, mennesket selv, eller lignende.

DÅBSKAPELLET

Fag 8

Det vestligste fag af søndre sideskib er ved 2 indsatte gittervægge (paneler med tralværk; 2 døre), „fontelukket“, omdannet til et lille *dåbskapel* (kaldet „dåben“), svarende til de katolske kirkers baptisterium. Det er bekostet 1655 af borgmester Niels Hansen og hustru Karen Jonasdatter Charisia, hvis navne og bomærker findes over døren (i nordre væg).

Her i „dåben“ fandt alle dåbsbehandlinger efter ældgammel kirkelig sædvane sted lige indtil 1929, da ceremonien på grund af de dårlige pladsforhold og fordi dåben skulle foregå i forbindelse med gudstjenesten henlagdes til koret. Ved senere lejligheder har der dog efter særligt fremsatte ønsker af og til været døbt her. – Dåbskapellet må betegnes som en stor sjældenhed, og det er temmelig enestående i Danmark, at man så langt op i tiden har holdt fast ved den gamle skik at foretage dåben ved kirkens indgang.

Fontelukket er udskåret i kraftig bruskbarok. I panelværket mod nord ses i fyldingerne på ydersiderne Eva t. v. og Adam t. h., hver med et æble. På dørflojene, der står åbne, bebudelsen: englen Gabriel og Marie ved sin bedepult. Over døren i fritstående plastisk arbejde Jesu dåb. På postamenterne foransatte helfigurer af dyder i $\frac{3}{4}$ legemsstørrelse: Kærligheden t. v. (med to børn) og Troen (t. h.) med kors og kalk.

I panelværket mod øst i fyldingerne de i renæssancetiden så yndede vase-motiver. På dørflojene, der holdes lukkede, Elisabeths besøg hos Marie. Over døren Jesu fødsel med hyrdernes tilbedelse og englens lovsang, dristigt sammensat i fritstående plastik, med træ, sky og engel. På foransatte postamenter

helfigurer af dyder: Håbet (med anker og fugl) t. v. og Retfærdigheden t. h. (med sværd og vægtskål).

Desuden findes mindre evangelistfigurer og en vrimmel af ornamenter i tidens stil: englehoveder, ranker, vrængemasker, bukkeben, voluter, drueklaser osv. Kunstneren er ukendt – måske var der flere – men han er næppe identisk med nogen af dem, der netop havde skåret korgitteret, som hele anlægget forøvrigt minder om og er inspireret af. Fontelukkets ornamentik er ikke så elegant, og de fire store dydefigurer er ikke rigtigt lykkedes. Derimod er reliefferne især af Eva og Maria følsomt skåret.

I de 2 panelvægge er der indsat et tralværk, bestående af 20 rigt profilerede, støbte messingbalustre, 110 cm høje, ligesom korgitterets noget højere balustre givet af byens rige borgere i deres børns navn (dåbskapellet er børnenes særlige afdeling i kirken). Børnenes navne er indgraverede i balustrene, tilligemed årstallet 1656 og enkelte våben og bomærker.

De indgraverede børnenavne er følgende (fra syd):

Østvæggen:

1. Johan Arburgs, Peter Arburgs, Bertram Arburgs.
2. Johanne Hansdatter, Bartholomeus Hansen (børn af borgmester Hans Hansen og hustruer Janike Johansdatter Holst og Birgitte Jacobsdatter).
3. Dorothea Andersdatter, Elsebe Andersdatter Harcks.
4. Karen Madsdatter (datter af tolder Mads Mortensen Rosenvinge og Cathrine Christophersdatter).
5. Kirstine Madsdatter (do.).
6. Catrine Heinemark, Marie Heinemark, Anne Heinemark (døtre af tolder Jonas Heinemark og Birgitte Willumsdatter Rosenvinge).
7. Crestenze Marie Heinemark, Birgitte Heinemark, Margrethe Heinemark (do.).
8. Anne, Margarethe, Karen, Maren (døtre af den senere borgmester Johan Hansen og hustru Anna Boisdatter).
9. Dorothea Jørgensdatter (datter af borgmester Jørgen Andersen og Dorothea Michelsdatter).
10. M. (= magister) Davids døtre: Sophia D. D. (= Davidsdatter), Anna D. D., Catharina D. D., Margareta D. D., Elisabetha D. D., Dorothea D. D. (døtre af sognepræst David Christensen og Geske Frederiksdatter).

Nordvæggen:

11. Anna Martinus Owendatter (datter af borgmester Martinus Owen og Anna Clausdatter Ihn).
12. Maren Jensdatter, Anne Jensdatter.
13. Dorothea Pedersdatter Grove (datter af fyrforvalter Peder Jensen Grove og Anna Christensdatter Langberg).
14. Barbara Wilders, Cille Wilders, Anna Catrine Wilders (døtre af rådmand Johan Wilders og Margrethe Simonsdatter).

15. Helle Wilders, Margrete Wilders, Lucas Wilders (børn af samme forældre).
16. Johan Lamberts, Simon Lamberts, Maren Lambertsdatter (børn af toldskriver Lambert Ebbesen og 1. hustru Alhed Johansdatter).
17. Anna Fiuren (Lambert Ebbesens 2. hustru, f. 1634, datter af vinhandler og rådmænd Willum Fiuren og Drude Charisia i København; Drude var vel søster til Karen Charisia, som gav fontelukket; navneformerne Fiuren og Fiuren veksler).
18. Maria og Barbara Jostdatter.
- 19–20. S. R. – M. C. D.

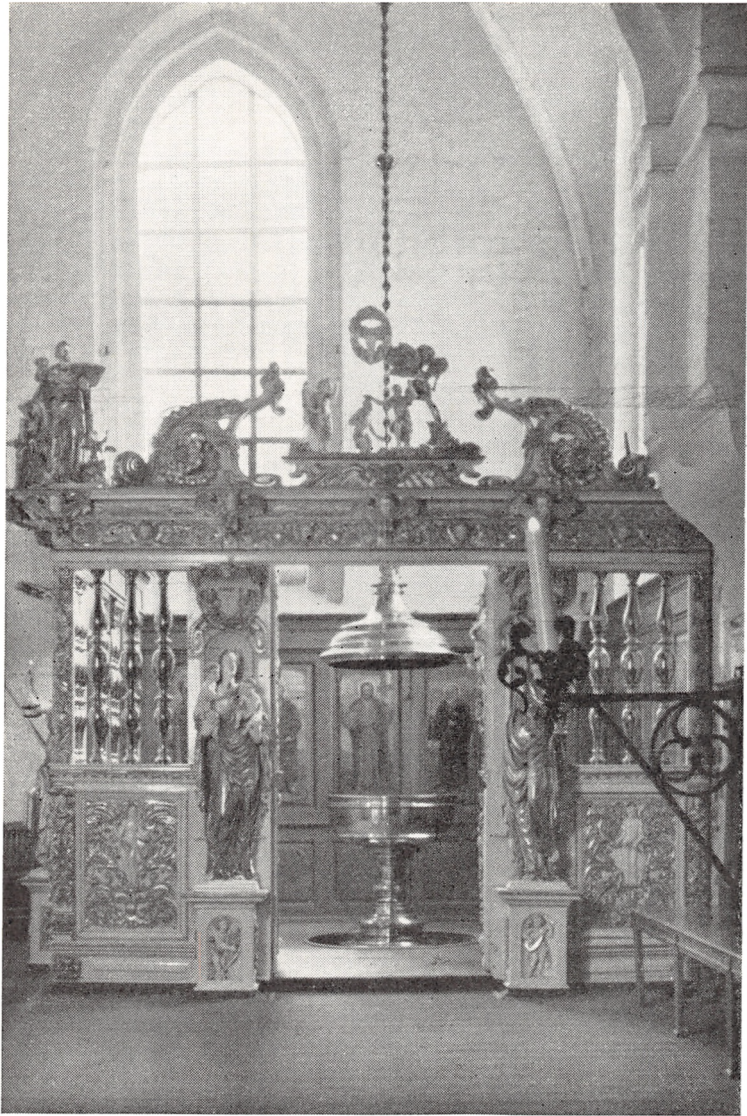
1744 lod den omtalte kirkeværg, Dan. Neuhauss dåbsrummet indvendig beklæde med træpanel, i hvis fyldinger Christus, Paulus og de 12 apostle blev afmalet. Han bekostede også et trægulv lagt over det oprindelige stengulv, og trægulvet blev atter belagt med sorte og hvide fliser. Fonten stod på en stenforhøjning. 1846 lagdes det nuværende bræddegulv i rummet.

Fontelukkets træværk stod oprindeligt ligesom korgitterets i egetræets naturlige farve, men i rokokotiden, da altertavlen blev hvidlakeret og forgyldt (1755), blev dåbsgitteret det også (1756); det var det Store Ligkompagni og Helsingørs Færgelav, der bekostede det. 1899 opfyldtes det påny, samtidig med at hele dåben restaureredes 1898–99 ved Nationalmuseets bistand (arkitekt Koch) og for penge fra statens bevilling til istandsættelse af kirkeligt inventar.

Ved denne lejlighed blev de omtalte figurer på panelværkets sider overmalede og erstattet af nye figurer af Joakim Skovgaard. Selv om hans meget varierede mandsskikkelser sikkert er langt bedre end de oprindelige (af hvilke spor skimtes under farvelaget), er de dog ligesom lidt for moderne og passer knap så godt ind i rammen. Skovgaard fik 600 kr. for sit arbejde, hvad der må siges at være beskedent. Tilmed deponerede han sit kendte maleri „Kristus i de dødes rige“ til midlertidig ophængning i kirken (1901).

I fontelukket en svær *malmfont*, støbt i drejet bægerform. Givet 1579 af Frans Lauritsen Skriver og hustru Bente Poulsdatter; Frans Lauritsen var skriver på Kronborg og blev netop 1579 borgmester. – Den gamle font stod på samme sted.

Dåbskapellets nordside. Hvidlakeret og forgyldt træværk fra 1655 i overdådig billedskærerkunst. Ved døren står figurer af Kærligheden og Troen, og i fyldingerne er Eva og Adam udskåret. Over døren ses Johannes, der døber Jesus. I kapellet står den pragtfulde, 1200 pund svære malmfont fra 1579, med låget hængende i en kæde derover. På bagvæggen skimtes et par af Joakim Skovgaards malerier af Kristus og disciplene fra 1898–99. T. h. den gamle middelalderlige smedjærnslysearm over børnestolen. – Fot. H. Hauch.

Den pragtfulde font er rigt profileret. Den hviler på tre løver og er anbragt i en stensat fordybning. Giverne har for at undgå misforståelser ladet indgravere på fontens fod: „Vecten er XII hondrit pond“, – så er man klar over gavens værdi. Man gav villigt og gerne, men folk skulle sandelig også se, hvad det var man gav.

Over fonten ligger et *messingfad* på 95 cm's diameter, uden indskrift, formentlig givet sammen med fonten. – I ældre tid hørte til dåben et lille messingfad, som brugtes til dåb af „uægte“ børn. Det solgtes ved auktion 1812. I en svær kæde over fonten hænger det tilhørende tunge malmlåg, indvendig med malede ornament, bl. a. ihs-monogram (= Jesus). Det kan ikke bevæges op og ned, som det ellers ofte kunne være tilfældet (symbolsk: himlen åbnes, når barnet skal døbes). I fontelågets top en smuk krone af franske liljer; indgraveret indskrift: Frandt Lavritzen: 1579 – ihs – Sit nomen Domini benedictum (= Herrens navn være lovet).

Ved nedbrydningen af ejendommen Stengade 55 (hj. af Bjergegade), en bindingsværksgård fra renessancetiden, fandt man sommeren 1959 en ret groft tilhugget granitsten, udhugget fornedet som en firkantet plade, foroven som en rund søjlestump. Den kan med nogen sandsynlighed bestemmes som underdelen til en romansk granitdøbefont og kan i så tilfælde udmærket stamme fra den ældste St. Olai kirke. Man kan tænke sig, at kirken, da den 1579 fik den statelige nye messingfont, har kasseret den gamle middelalderlige font. Kummen mangler, men det er ikke udelukket, at den engang vil komme for dagens lys. Den gamle bykærne i Helsingør gemmer mange interessante ting.

Foran „dåben“ stod i ældre tid de 2 *munkestole* (fra 1472), som blev hentet i Esrom klosterkirke 1559. Deri har vel forældrene eller fadderne siddet. De bar Frans Lauritsens navn og årstallet 1555, eller snarest 1559 (indskriften nu forsvundet). – De kom 1849 til Nationalmuseet (foto i trefoldighedskapellet). – Se under korgitret.

Dermed er vor rundgang gennem kirken til ende.

KIRKETÅRN OG KIRKELOFTER

TÅRNET

Adgangen til tårnet er gennem den lille dør i tårnets sydmur under stenen med årstal 1583, der angiver bygningsåret for den lille vindeltrappe op til 2. stokværk (i det følgende bruges ordet stokværk for etage, således at 1. stokværk er underste etage i niveau med kirkepladsen, og således videre).

Vindeltrappen, der har afløst en ældre åben trætrappe inde i tårnrummet, er forfærdiget af Lambert stenhugger og består af 31 nydeligt udhuggede sandstenstrin, hvis inderste smalle, rundhuggede ender efter gængs konstruktion er lagt over hinanden, så de danner en spindel; over dem følger endnu 5 lignende trin af egetræ. Hvorfor de ikke er af sandsten også, vides ikke. Det runde trapperum er halvt udhugget i tårnets svære sydmur og har forstyrret murværket om underste stokværks syd-vindue. Den anden halvdel af anlægget går ind i tårnrummet, udbygget med 3 sider af en sekskant; man ser dette, når man går ind i tårnrummet (jfr. tidligere). – Væggene er delvis pudset.

På væggen i vindeltrappen findes de elektriske kontakter til ringningen af den lille klokke.

I 2. *stokværk* findes der i alle 4 sider store spidsbuede nicher i det tykke murværk, og i dem sidder der mod syd, vest og nord de omtalte lange slanke gotiske vinduer, som 1936–37 blev genåbnede. Mod øst er der ligeledes en niche. Den er lukket af den nye vestgavl.

En trætrappe fører op til 3. *stokværk*, hvor de gamle dobbelte glamhuller med flade buer endnu ses. De blev 1591–92 helt til-

murede med små sten, men 1936–37 blev de markerede på tårnets ydermur ved at murværket blev trukket $1/2$ sten ind; et enkelt – mod nordvest – blev også markeret indvendig. De er blændede med en tynd mur af munkesten. I dette stokværk stod klokkestolen til klokkerne i det første tårn fra omkr. 1450. I de svære egebjælker ses endnu skrå indhak, hvor stolens bjælker har været tappet ind og forbundet til dem med svære trænagler.

Murværket i disse 3 underste etager fra det første tårn er muret i munkesten i vekslende skifter (munkeskifte og polsk skifte). I fugerne, hvis mørtel er blandet op med brudstykker af strandskaller, er der ridset pyntelige linjer. I væggene findes jævnt fordelt bomhuller til stilladser. Træværket er sikkert det oprindelige fra omkr. 1450; det er svært og solidt, trinene er slidt af mange århundreders gang, gelænderne polerede af mange generationers hænder. Et par gelænderstolper (i 2. og 3. stokværk) løber op i groft udhuggede spidse knopper, et morsomt eksempel på folkelig tømmermandsgotik.

I østvæggen i 3. stokværk er der en åbning gennem murværket til en lille trappe, der går op til passagen over midterskibets kuplede hvælvinger hen til tagrytteren. Da den nye kirke blev opført hen mod 1559, byggede man dens vestgavl op mod det stående tårns østmur, der jo i virkeligheden er den gotiske kirkebygningens vestgavl; den blev derefter gennembrudt for at give plads til den omtalte passage. Ved siden af gennembrydningen, der er meget uregelmæssig, er øverste udgang fra det tidligere nævnte lille oprindelige trappetårn ved den gotiske vestgavl; døren er tilmuret.

Efter traditionen spøger det forøvrigt her. Sognepræst David Christensen, som allerede er omtalt, kommer om natten ud gennem denne dør. Der skal desuden også være en nisse i tårnet. Indtil for få år siden satte en gammel reserve-ringer hemmeligt et fad grød op til ham hver juleaften, og næste morgen var grøden spist.

4. og 5. stokværk har ingen lysåbninger bortset fra et lille øst-vindue ved uret. I 5. stokværk var glamhullerne fra 1559 (ses i ydermuren). Muren er bygget i sten af den nu normale stør-

relse, og den stammer fra Peder Ipsens forhøjelse af det første tårn 1559 (se tidligere). I murværket i 3. stokværk ses tydeligt, hvor de gamle munkesten holder op og de nyere mursten fra forhøjelsen begynder.

Uret

Der har vistnok oprindeligt været anbragt et ur i 4. stokværk. Det nuværende ur findes i 5. stokværk, men sad før 1882 i 6. stokværk.

1561 nævnes et „sejerværk“, som sikkert må være det, der har siddet i det gamle tårn, og som er flyttet op efter forhøjelsen. 1569 solgtes det til Jørgen sejmester, der samtidig satte et nyt op, bestøt af kirken. 1572 kom der en ny urskive.

Kort tid efter, 1582, forærede kong Frederik II et nyt værk, som blev hentet på Kronborg, hvor det øjensynligt havde været opsat. På grund af ombygningen af slottet, som stod på gennem disse år, har man sikkert ikke kunnet bruge det dér. Dette ur blev opsat i kirketårnet i et „hus“, hvortil der brugtes 2 tylder stolper. 1587 opsattes en ny urskive; Lambert stenhugger huggede en firkantet stenliste til ramme i muren udenom.

Det gamle urværk blev repareret flere gange op igennem tiden, ligesom urskiverne blev nedtaget, opmalet og forgyldt. På den hvidmalede bagside af den ene skive er flere oplysninger herom antegnet.

Første reparation, vi hører om, var i 1682. – 1797 maledes skiverne (jfr. årstallene derpå). – 1823–25 repareredes uret af mekanikus Friis. – 1856 maledes skiverne igen. – 1882, da klokkerne var omstøbte og anbragt i en 2-etager høj stol i tårnets 5.–6. stokværk, blev uret flyttet et stokværk ned til sin nuværende plads, ligesom det blev repareret og fik en ny gang og nye viserværker (ved urmager H. Willumsen). – Atter 1897 blev det restaureret og skiverne opmalede.

1936–37 foretog tårnurfabrikant Carl Petersen, København, en gennemgribende reparation af urværket, bestøt af Helsingør Sparekasse. Urskiverne blev nedtaget, afskrabet, forgyldt og malet. Indtil da havde der kun været urskiver mod syd og vest. Nu blev der også opsat én mod nord, givet og fremstillet af Helsingør Jernskibsværft. Viserværket til denne skive er meget kunstfærdigt, med overføring gennem forskellige kegletandhjul.

Skiverne, der måler ca. 3 m i kvadrat, er af kobber med jernkant omkring.

De er mørkeblå med forgyldte romertal og i hjørnerne årstal: mod syd og vest 1797 (nedenunder er der i kobberet aftegnet 1682), mod nord 1937. Tal og visere er belagt med bøhmisk bladguld.

Urværket blev 1937 omgivet af en tæt bræddevæg med døre og vinduer; tidligere havde det stået frit.

Store dele af urværket er endnu fra 1582-uret, således hele „skelettet“ eller rammeværket og alle hjulene i slagværkerne. Det rødmaledede rammeværks lodrette støtter er foroven pyntet med smedejernsornamenter. Nogle af de gamle lejer er endnu firkantede, således at de lettere kan renses for den gamle olie og det snavs, der samler sig i hjørnerne. Hjul og eger er håndsmedede, og tænderne er udfilet. Det er solidt smedearbejde, og uret har da også gået ganske udmærket og ret nøjagtigt gennem næsten 400 år med den nødvendige vedligeholdelse. Om vinteren kan olien fryse, så det går i stå.

Urværket står på en sokkel. Pendulet blev 1937 forkortet til sin halve længde (den gamle pendulkasse ses endnu); dette har skadet nøjagtigheden en del. Uret er et stiftgangsur (stålstifterne sidder på et messinghjul); det har 3 værker: i midten „gangen“, fornyet af og til, t. h. mod øst værket til kvarterslag, t. v. mod vest til timeslag.

Hvert af de 3 værker trækkes af svære bly- og jernlodder, der skal vindes op en gang om ugen, når de er løbet helt ned i 2. stokværk. Loddernes vægt er 50 kg (gangen), 200 kg (timeslaget) og 275 kg (kvarterslaget).

Kvarterslag slås med hamre, der udløses af urværket, på vagt- eller kvarterklokken, og timeslag på stormklokken.

I urrummet er opsat en malet tavle med oplysninger om restaureringen 1936/37, da tårn og spir var helt under stillads.

Øverste stokværk

I 6. *stokværk* findes klokkerne, som senere skal beskrives. Til alle fire verdenshjørner er der dobbelte glamhuller, hvorfra man har en herlig udsigt over byens mylder af røde tage, værftet og havnen, Kronborg og Sundet og det grønne land.

Bag glamhullerne gik i ældre tid tårnvægteren og råbte hver time klokkeslettet og vindretningen ud. Opstod der brand, gjorde han alarm med den store klokke og stak om dagen et rødt flag og om natten en rød lygte ud i det verdenshjørne, hvor han observerede flammerne. Samtidig klemte han med klokken

St. Olai kirke, set fra rådhusårnet ca. 1930, med tårn og spir, højskibet med tagrytter, søndre sideskib med våbenhuset. Kirken danner en ualmindelig malerisk og farverig gruppe i bybilledet, omgivet som den er af lave huse fra renæssancetiden og senere århundreder. Umiddelbart foran vestgavlen ses „organistens residens“, St. Annagade 6, hvor Didrik Buxtehude, den verdenskendte danske komponist, voksede op; hans far, organist Hans Jensen Buxtehude, havde sin embedsbolig her. – Fot. H. Hauch.

efter flg. system: 2 slag betød skorstensbrand, 3 slag ildløs på landet, 4 slag ildløs i byen, og kimen betød voldsom ild eller ny brand.

Fra sjette stokværk kommer man ad stejle stiger op i *spiret* med dets vældige tømmerkonstruktion. Fra lugerne i gavlene er der en endnu mere imponerende udsigt end gennem glamhullerne.

Sommeren 1959 var tårn og spir atter under stillads, idet spirets kobberbeklædning blev repareret.

LOFTERNE

Højskibsloftet

En tur hen over højskibets hvælvinger er en morsom oplevelse. Opgangen går som nævnt fra tårnets 3. stokværk op ad den smalle trappe gennem tårn- og vestgavlmur. I det sparsomme lys gennem de få vinduer i kobbertaget ser de puklede firdelte hvælvingskapper helt groteske ud, ligesom man får et overvældende indtryk af tagets svære tømmerkonstruktion. De små huller i hvælvene er dækket af træpropper og plader. Gennem det store træk hul i fag 4, som tidligere er nævnt, blæser en stærk luftstrøm nede fra kirkerummet, når lemmen derover fjernes.

Over 3. fag er tømmerværket ekstra forstærket, idet det bærer *tagrytteren*, hvortil et par stiger fører op. Heroppe ringes de 2 små klokker i rytterspiret ved særlige lejligheder. I ældre tid kunne disse klokker ringes nede fra koret; hullerne til tovene ses endnu, og ved siden af dem i den ene side de små træroller, som tovene for at undgå skamfiling bevægede op og ned, når der ringedes. De er næsten gennemslidt af århundreders ringning.

I de hektiske dage omkring befrielsen i maj 1945 blev tagrytteren beskudt af danske frihedskæmpere, idet de troede, at der var hipofolk skjult deroppe; de på den tid opklodsede klokker blev i fantasien forvekslet med levende personer. Endnu ses indslagene i træværket fra maskingeværslverne; en lille glasrude opviser endnu et kuglehul fra beskydningen, og flere huller i kobberbeklædningen har måttet repareres.

Klokkerne, der er grønirrede, hænger frit i spiret, fra hvilket der også er vid udsigt over land og sø.

Nordre sideskibs loft

Adgangen er gennem den lille dør i nordre sideskibs 4. fag og op ad den murede vindeltrappe, der er ret smal. Den fortsættes over hvælvingen med en række ubekvemme murede trin op til løbegangen af planker og til en nu tilmuret døråbning, som gennem fag 3's triforiummur har ført ind til den gamle orgellægter, der som omtalt har siddet her i tiden 1560–1725. Stabler til hængslerne ses endnu. De andre triforieåbninger er også tilmurede, som anført. På væggen er der talrige håndværkerindskrifter med navn og årstal fra forskellige reparationer. Murværket er i munkeskifte; kun enkelte steder ses et kort stykke rulleskifte (lodret stående bindere). Mellem fag 3 og 4 ses den ofte nævnte fortanding mellem 1521-kor og den senere mur. I østgavlen ses under taglinjen indvendig fra uregelmæssigheder, som eventuelt kan tydes som tegn på, at der oprindeligt har været kamtakker på gavlene. Måske er det dog hak til taglæggerne. I højkirkemurens østende ses ujævnheder i murværkets forbandt; det synes at tyde på, at denne mur er bygget uafhængigt af østgavlen, som kom til at ligge en lille smule øst for denne mur, der så blev øget med flikværksagtigt murværk hen til gavlen.

Fra den smalle passage over hvælvene har man et blik ned i tagstolen over *sakristiet*, hvis krydshvælvinger ses, og til rummet over *trefoldighedskapellet*. Som omtalt ser det ud til, at dette rum oprindeligt kan have været planlagt som en mødesal for trefoldighedsgildet i Helsingør. Væggene har smukke nicher i murværket. Det kan dog fastslås, at tanken hurtigt må være opgivet; det underste rums hvælvinger går op over den højde, gulvet i øverste rum ville have haft. –

I nordøsthjørnet over kapellet går en meget smal, næsten utilgængelig passage ned til gravkamrene under bygningen. – Bag vestligste niche på sydmuren ses et af den gamle romanske murs tilmurede vinduer, samt et stykke af den romanske rundbuefrise.

Søndre sideskibs loft

I sydlige panel i dåbskapellet findes døren til det lille trappe-tårn, gennem hvilket man kan komme op over søndre sideskib;

murede trappetrin fører foroven op over hvælvingsskappen. Mest benyttes dog adgangen over våbenhusets loft ad stiger.

Ligesom over nordre sideskib ser man her højskibsmurens smukke murværk i munkeskifte med indridsede linjer i fugerne. Med visse mellemrum er indsat rulleskifter; murværket er mere afvekslende end nordre højskibsmurs. De oprindelige triforieåbninger ind til hovedskibet er også her muret til. Her findes også talrige håndværkernavne, -initialer og -årstal.

I østgavlens murværks ydre skråkant synes det, ligesom i nordlige sideskib, som om der kan være spor af oprindelige kamtakker over sideskibets østafslutning, uden at det dog bestemt kan siges.

KLOKKERNE

I TÅRNET

Alle 3 klokker er omstøbte 1882 på Anker Heegaards etablisement (De forenede Jernstøberier) i Frederiksværk, ved støbemester Anders Clemmensen, der har signeret Storm- og Tolvklokken, mens Vagtklokken blot angiver: „Omstøbt paa Frederiksværk 1882“.

Inden omstøbningen lod Nationalmuseet klokkerne fotografere, mens de stod ved havnekajen før transporten til Frederiksværk.

Prisen for omstøbningen var 3.175 kr., men klokkernes samlede vægt gik ned fra ialt 7854 pund til 6240 pund (formentlig fordi man mente de var for tunge for tårnet), og deres individuelle størrelse forandredes ikke lidt. For at svingningerne, der i tidens løb havde voldt tårnets solide murværk stor skade, skulle modvirkes og fordeles over større flade, konstruerede man til de omstøbte klokker en ny *klokkestol* i 2 stokværk. Denne stol, der er et svært og solidt stykke tømmerarbejde, kostede mere end omstøbningen, nemlig 3.223,44 kr. – På alle klokker blev der anbragt spiralfjedre med hamre til brug ved kimning.

Klokkerne blev 1950 ophængt i en jernstol i den svære bjælkestol og svinger nu i vuggebomme på kuglelejer. 1952 indførtes der elektrisk ringning på den daglige klokke, Tolvklokken, og et par år senere kimeværk på de andre klokker. Før den tid foregik al ringning og kimning ved håndkraft.

Før omstøbningen havde klokkerne længe været brøstfældige. Det nævnes allerede 1791, og 1826 gik man over til at ringe med dem på en særlig lemfældig, af kantor Topp opfundet måde, som i al sin simpelhed gik ud på, at man slog med hamre på dem. Tårnet var forøvrigt i sig selv for svagt til,

at man turde sætte de svære klokker i sving. 1882 erklæredes det, at man siden 1828 simpelthen ikke havde kunnet ringe med klokkerne, idet de alle var revnede. Omstøbningen var altså i højeste grad nødvendig, men den kunne på grund af pengemangel først foretages 1882.

Klokkernes toner danner nu nærmest en treklang *as-des-f*, måske tilfældigt, i hvert fald lidt skævt.

Stormklokken

den største klokke (ophængt i midten), var oprindelig støbt 1511 af Johannes Fastenowe, en af de gamle berømte klokkestøbere, den ypperste i sin tid.

Han var formentlig nederlænder eller nordtysker, og i tidsrummet omkr. 1511–22 virkede han her i landet, hvor han støbte mindst 30 klokker, hvoraf 24 er bevarede. I nordsjællandske kirker hænger der bl. a. klokker af ham i Asminderød (1511), Søborg (1514), Farum (1517) og på Frederiksborg (1512).

Klokken var efter katolsk skik indviet til en helgen, naturligt nok til St. Olaus, som var kirkens værnehelgen. Dens indskrift lød: Nobis martyr ave – confer locamen Olave. MCCCCCXI (= vær hilset, martyr! skænk os en plads, Olav! 1511).

Fastenowes klokke var imidlertid ikke så holdbar, at den kunne holde til den daglige ringning. 1574–75 blev kirkens stormklokke omstøbt, og det må vist være denne.

Den blev med stort besvær bragt ombord i et lille skib og fragtet til Lübeck, hvor kongens faktor i denne by, Hans Rosenow, bevirkede, at den blev omstøbt ved mesteren Mathias Benninck. Dens vægt blev forøget noget, nemlig fra 6 skippund 18 lispd. 1 pd. til 8 skpd. 15 lispd. 9 pd. Efter omstøbningen blev den atter ført tilbage ad søvejen og blev opvunden i tårnet.

1631 måtte den igen omstøbes, hvad der foretoges af kanonstøberen Hans Kemer (eller Kemmer) på Kronborg.

Kemer er også velkendt som klokkestøber. Han ligger begravet i St. Marie kirke, hvor hans ejendommelige malmstøbte epitafium hænger i koret. – Målene for hans klokke angives til 7 alen 2 tommer i omkreds, 2 alen 1 kvarter 1 tomme i højden, 2 alen 1 kvarter i diameter. Vægten var 10 skippd. 6 lispd. 8 pd., så den må altså være blevet gjort noget større. Klokken var i kamerton *D*.

1740 revnede Kemers klokke ved en ulykkelig ringning og blev året efter omstøbt af den kgl. stykkestøber (kanonstøber) Joh. Barthold Holtzmann i København. Vægten var 3.279 pund;

efter omstøbningen 1882 vejede den 3.395 pund. – Nu stemt i tone *des*.

På klokken står følgende vers (af ukendt):

Med Malmets Klang til Mæle
jeg raaber i Guds Navn:
Vaagn op af Søvne Sjæle!
Flyr til jer Frelsens Favn!

Klokken bruges nu daglig til timeslag og bedeslag, ved begravelsesringning, ved ligringning over kongelige personer, og Store Bededagsaften (da den ringes en „klokketime“ alene). Der kimes elektrisk med den til højtiderne (1. juledag, 1. påskedag, 1. pinsedag, Allehelgens søndag, samt aftenen forinden disse højtider).

Vagt- eller kvarterklokken,

den næststørste klokke (mod syd), er ifølge indskriften støbt 1515 af den bekendte belgiske klokkestøber Georg Waghevens, der levede fra o. 1470 til o. 1524 i Mecheln (nord for Brussel); den var støbt til benediktinerabbediet St. Peter på Mont Blandin i Gent. Det har altid undret forskerne, hvorledes denne klokke er kommet fra et belgisk abbedi til en dansk kirke. Imidlertid kan der tænkes en sandsynlig forklaring:

St. Peter-abbediet, som endnu består i Gent, blev 1578 plyndret af fanatiske billedstormere; det var i den hektiske tid, hvor religionskampene mellem katolikker og protestanter rasede, og hvor spanierne søgte at betvinge Nederlandene i en blodig kamp, der endte med Hollands selvstændighed og det nuværende Belgiens undertrykkelse og tilbagevenden til katolicismen. – En notits i St. Olais regnskab for 1579 siger: „Item bleff samme klokke kjøbtt aff ett Schiff her paa reigden“; prisen nævnes ikke, idet beløbet er optaget i borgmester Frans Lauridsen Skri-vers regnskab, men vi ved, at færgemændene, der førte den i land, fik 4 mark. De to årstal 1578 og 1579 kan ikke være tilfældige; der må være en forbindelse mellem dem. Billedstormerne har formodentlig ribbet abbediet for alt af værd, lige

til klokkerne, og en af disse har de sendt med en skipper, som skulle til Østersøen, for muligvis at få den solgt, og da han har stoppet op ved Helsingør for at betale told, har han så samtidig fået afsat sin klokke her. På den måde kan det være gået til.

Klokken, der ikke har været omstøbt før 1882, var prydet med flere små våben og relieffer. Da man i forrige århundrede havde fået den måske ikke så mærkelige tanke, at den var kommet fra Esrom kloster, forlangte direktøren for Nationalmuseet, *J. J. A. Worsaae*, at der blev taget gibsafstøbninger af disse prydelser før omstøbningen, og de blev da atter 1882 anbragt på den omstøbte klokke, hvor de endnu findes; på slagringen findes ligeledes den gamle indskrift.

Vægten var før omstøbningen 2.551 pund, og den var i kammertone *C fis*. Efter omstøbningen blev den noget mindre, nemlig på 1.874 pund. – Stemt i *f*.

Betegnelsen „vagt klokken“ stammer fra, at den ringede borgervæbningen, der gjorde vagttjeneste, til og af vagt.

Klokken bruges nu til ringning ved gudstjeneste, til begravelser, til kvarterslag, samt til kimning ved højtiderne (elektrisk).

Tolvklokken,

den mindste klokke (mod nord), er desværre anonym. Den indskrift, der har været på den, synes aldrig at være blevet afskrevet.

Måske kan den være identisk med en klokke fra 1439, der tidligere kan have hængt i tårnet; en skriver har aftegnet den i Helsingørs tingbog, men om der virkelig har været en sådan er naturligvis ikke helt sikkert. Efter tegningen var dens indskrift NO: DO: B; som vist kan tydes: Nomen Domini Benedictus (= velsignet være Herrens navn), eller måske snarere: Nominem Domini benedico (= jeg velsigner Herrens navn), – klokker taler ofte i 1. person. Efter det gamle fotografi at dømme har klokken lige som stormklokken været omstøbt af Joh. Barthold Holtzmann midt i 1700'erne.

Før omstøbningen vejede klokken 2.024 pund, efter denne kun 998 pund, altså en meget betydelig forskel. Den var stemt i kammertone *A*, nu i *as*.

På klokken står følgende vers (af ubk.):

St. Olai kirkes tre tårnklokker, fotograferet 1882 på havnekajen i Helsingør før transporten til Frederiksværk, hvor de blev omstøbt. I forgrunden vagtklokken (støbt 1515 af Georg Waghevns til abbediet St. Peter i Gent, men på mærkelig måde havnet her i Helsingør), t. v. stormklokken (støbt 1511 af Johannes Fastenowe) og t. h. tolvklokken (af ukendt oprindelse). Ved omstøbningen blev klokkenes vægt og størrelse ændret noget; tolvklokken mistede mere end halvdelen af sin vægt. – Fot. Nationalmuseet.

Jeg ringer for Øren, jeg toner til Sind
Jeg minder om flygtende Timer;
Tid ringer jeg ud kun, men Evighed ind
Og om Himmerig-Glæden jeg kimer.

Betegnelsen „tolvklokke“ hentyder til at der ringedes med den kl. 12 middag.

Klokken bruges nu ved morgen- og aftenringning, ved middagarringning, ved ringning til gudstjeneste og ved begravelser. Den har siden 1952 været ringet elektrisk. Før da brugtes den også til kimning, men nu ikke længere.

Ældre klokker

1495 gav tolder og rådmand Hans Petersen en vejerbod til byen på den betingelse, at byen skulle sørge for, at der til gengæld hver dag kl. 12 middag klemtedes med St. Olais største klokke til minde om Jesu Christi pine og død. Denne klokke kender vi intet til, – med mindre det er den, som Fastenowe 1511 omstøbte, og som altså stadig efter flere omstøbninger er kirkens største klokke. I hvert fald slås den dag i dag de 9 bedeslag morgen, middag og aften på St. Olais største klokke.

1560 købte man i København en klokke til det netop forhøjede klokketårn. Denne klokke blev dog solgt 1576 til Tikøb kirke, hvor den endnu hænger, dog omstøbt 1726 af kgl. getmester (støbemester) Fr. Holtzmann i København.

1579 ejede kirken stadig „en liden primklokke“ fra katolsk tid; den brugtes til at ringe til morgenbøn med. Nu er den forlængst forsvunden.

I de ældste regnskaber nævnes ofte udgift til køkkenfedt til at smøre klokkelejerne med.

KLOKKERNE I TAGRYTTEREN

Den største af de 2 klokker (mod nord) er en af landets ældste. I modsætning til kirkens andre klokker er den aldrig blevet omstøbt. I type synes den at være fra omkr. år 1300, og det er nok den eneste genstand, der endnu er bevaret fra den ældste romanske kirke. Klokkens indskrift med latinske majuskler lyder: MAGISTER HA. Denne signatur er blevet tydet som:

Mester Ha(quinus) eller Mester Hakon, en svensk klokkestøber, af hvis produktion der endnu findes enkelte stykker bevaret i Sverige (Västergötland). Om denne tydning er rigtig, kan ikke siges. Alderen er meget respektabel for en klokke; på den anden side findes der i Danmark ca. 100 andre klokker, som er ældre eller lige så gamle.

Klokkens mål er 67 cm i højden, 58 cm i diameter.

Den mindre klokke (mod syd) er støbt 1648 af Claus Dam (eller von Dahm). Han stammede fra Hamborg og blev 1639 kanonstøber ved Gethuset i København, det kgl. støberi på Hallandsås (hvor nu det Kgl. Teater ligger på Kongens Nytorv). Han døde 1655. Der er den mulighed, at han blot har omstøbt en ældre klokke, for vi ved, at en af tagrytterens små klokker i 1572 var revnet og blev omstøbt i Lübeck af den tidligere nævnte mester Mathias Benninck, og det kan være denne.

Begge klokker blev svejste 1950-51 hos Aug. Nielsen, klokkestøberiet i Roslev, idet kronen (ophængningen) på begge klokker var bristet. De blev derefter ophængt hver i sin træbom.

Nu ringer man med disse klokker til de større højtider (1. søndag i advent, 1. jule-, 1. påske- og 1. pinsedag), alene og i forbindelse med de 3 klokker i tårnet. Det lyder særdeles festligt, når alle fem klokker toner ud over byen.

DEN DAGLIGE RINGNING

Indtil 1900 ringede man daglig på følgende måde efter ældgammel skik:

Kl. 7 (om vinteren kl. 8) med den ene klokke i rytterspiret.

Kl. 10 med samme.

Kl. 12 med mindste klokke i tårnet (tolvklokken).

Kl. 5 eftermiddag med den ene klokke i rytterspiret.

Kl. 9 aften (om vinteren kl. 8) med den mindste klokke i tårnet.

Der hang et reb fra hver klokke i rytterspiret ned i kirkens kor, så man kunne ringe nedefra med dem (jfr. tidligere). Endnu ses de to huller til disse tove i hvælvingen i fag 2.

Da man i de fleste af landets andre kirker forlængst havde strøget ringningen kl. 10 formiddag og kl. 5 eftermiddag, foreslog daværende provst O. Bertelsen, at man fra år 1900 gik over

til at ringe alene fra tårnet til flg. tider: kl. 7 (vinter kl. 8), kl. 12 middag og kl. 9 aften (vinter kl. 8). Bortset fra, at sidste klokkeslet er ændret til kl. 19 (vinter kl. 18), bibeholdes denne ringning stadig. – Forøvrigt iagttages den gamle ringning enkelte steder endnu, f. eks. i Ribe domkirke.

Den daglige ringning består af mindst 120 slag på tolvklokken (elektrisk) og 3×3 bedeslag på stormklokken. En stålwire, der kan trækkes i fra underste stokværk, får stormklokkens knebel til at slå på slagringen.

KIRKENS KLENODIER

SØLVTING M. M.

Vi må beklage, at vi ikke har den mindste smule tilbage af det rige udstyr af altersølv fra den katolske St. Olai. Hvert af de mange altre har haft sine alterklenodier, men dem har man ikke haft pietet nok til at gemme. Man havde ikke brug for mere end et par enkelte sæt, og derfor solgte man det katolske sølv, bl. a. for at få penge til kirkens opbygning. Vi læser således i regnskabet fra kirkens sidste byggeperiode for 400 år siden, at sølvtøjet fra St. Ursula alter, som borgmester Mogens Jensen Skriver havde stiftet omkr. år 1500, blev solgt for ialt 128 mark, der gik til kirkens bygning. Det bestod af en stor forgyldt kalk, som vejede 60 lod, og et „helligdomsklenodie“, vel et hostiegemme (svarende til vore oblatæsker), som vejede 26 lod. Omrent på samme tid solgte klostret (Helsingør hospital) 7 forgyldte kalke og diske for at få kapital. Et sæt af dem solgtes forøvrigt til St. Olai kirke, der lige havde solgt den gamle kalk og disk, „som her til dags haver været brugt i kirken“ for 72 mark. – Det var sølvets metalværdi, som talte, og ikke kvaliteten i guldsmedarbejdet.

1579 forærede borgmester Frans Lauridsen Skriver en sølvkande på 41 lod til altervinen. 1585 omgjorde guldsmeden Peder Elling denne sølvkande, som blev „forbedret“ med 11 lod, så vægten, lidt unøjagtigt, blev angivet til 53 lod.

Kirkens *inventarium fra 1579* opregner:

1 forgyldt kalk og disk (bruges på højalteret hver søndag)	vægt 44 lod
1 do. til sygeberettelse (hos spr. Rasmus Lauritzen)	32 lod
1 do. til sygeberettelse (hos kapellan Hans Christensen Sthen)	24 lod

1 sølvvinkande (se ovenfor)	41 lod
1 sølvpix (pyxis = oblatæske) med forgyldt sølvkors	13½ lod 1 quintin
	Ialt 154¾ lod

Det er ikke meget i forhold til hvad der har været i katolsk tid. – 1 lod sølv = 14,7 g, 1 quintin = 1/4 lod.

1599 stjal en tyv altersølvet fra kirken og sønderbrød det. Han blev fanget og sat i rådhuskælderens; kirken betalte gennem 3 mdr. hver uge en daler til David bysvend for hans kost. Hvordan det gik tyven ved vi ikke – han blev sikkert hængt for kirkeranet –, men Jacob guldsmed (Jacob Aagesen) måtte reparere kalk og oblatæske.

1603 gav arvingerne efter Frans Lauridsen Skrivers enke Bente Povlsdatter (død samme år) en forgyldt kalk med borgmesterens navn og mærke på, efter enkens testamentariske bestemmelse. Vægt 44 lod. Det er nok den, der 1714 omtales som bærende årstallet 1565.

I *inventariet fra omkr. 1620* nævnes af nytilkomne ting:

1 liden sølvflaske (til berettelse), forarbejdet af Jacob guldsmed 1604, 12 lod, 1 stor tinflaske (måske til at hente dåbsvand).

I kirkens inventarier og regnskaber fra senere tid nævnes andre sølvsager, som nu er gået tabt. Da de ikke nøjagtigt beskrives, er det ikke let at følge deres skæbne. 1714 omtales et par små sølvflasker til brød og vin, hver på 10 lod. Ligeledes en sølvbeslagen skuffe til jordpåkastelse, givet 1687 af Christen Brodersen, Willum Thomsen og Rasmus Nielsen. 1657 købte kirken en kalk. Alt dette er nu gået tabt, eller måske er det omgjort (omstøbt) og findes endnu i ændret skikkelse. – Lejlighedsvis anskaffedes nye altersæt (iflg. regnskabet), således 1858 og 1878. De kan ikke lokaliseres.

1579 ejede kirken endnu fra katolsk tid et gammelt *røgelseskar*, vel af bronze.

Nu ejer kirken følgende genstande, henhørende til altertjeneste og dåb:

Et *sæt altersølv*, fremstillet af Jacob Otter, Helsingør, og givet af tolder Mads Mortensen Rosenvinge og hustru Chatrine Christophersdatter 1650.

Kalk af sølv, overalt forgyldt. På bægre indgraveret latinsk indskrift og ornamenter; knoppen støbt arbejde med 6 englehoveder; om knoppen 6 fint for-

mede bøjler, foroven med dyrehoveder; sekspasfod med relieffer i støbt arbejde, forestillende 6 scener af lidelseshistorien. I bunden indgraveret: Madtz Mortensen. Chatrine Christophers Daater 1650, og våben. – *Stempler*: Helsingør bymærke, samt I O 27 = guldsmed Jacob Otter (omtales første gang 1636; blev 1657 oldermand for Helsingør guldsmedelav; død 1662). – Højde 18,4 cm, diam. foroven 10,1 cm.

Kalken, der for et par år siden deponeredes til brug for den midlertidige kirke i Gurrevejens skole, fik ved samme lejlighed indsat løst bæger med skænketud. *Disk* af sølv, overalt forgyldt. Sekspasform; i kanten et indgraveret cirkelkors samt givernavn og årstal 1650. – Samme stempler. – Diameter 14,5 cm.

Deponeret i kirken i Gurrevejens skole.

Lille *sølvvinflaske* til hjemmeberettelse. Uden forgyldning; med øskener i siden til snor, samt i låget; låget har skruegevind; skruebund til oblat. Samme indskrift med givernavne, våben og årstal 1650. – Samme stempler. – Højde 12 cm.

Sølvtojets samlede vægt angives i ældre inventarier til ialt 89 lod, deraf 64 for kalken og 25 for disk og flaske.

Vinkande af sølv, fremstillet af Caspar Hoffmeier, Helsingør, og givet 1680 af Det store Borgerkompagni (Ligkompagni) ved dets oldermand, rådmand David Petersen (død 1682).

Af sølv, indvendig forgyldt; med låg og tud; forgyldt drue; på hanken i støbt relief englehoved; på det runde korpus indgraveret indskrift i bånd, holdt af engle. – *Stempel*: C H = guldsmed Caspar Hoffmeier (etablerede sig omkr. 1674 i København; efter 1679 i Helsingør). – Højde 31 cm.

Vægten angives i ældre inventarier til 88 lod; i bunden er der ganske vist indgraveret „92 Lodt“. Indholdet skal være 7 pægle.

Et *sæt altersølv*, muligvis fremstillet af Caspar Hoffmeier, givet af Johan Kierurt og Ingeborg Clausdatter Busch 1680.

Kalk af sølv, helt forgyldt; med indgraveret indskrift, givernavn og våben; i knoppen 6 englehoveder i støbt arbejde; sekspasfod. – Usigneret, men muligvis af mesteren for den omtalte vinkande, Caspar Hoffmeier. – Johan Kierurt (død 1696) var søn af borgmester, slotskriver på Frederiksborg Hans Kierurt; hans kone var datter af borgmester Claus Busch. – Højde 25 cm; fodstykkets diameter 18 cm.

Disk af sølv, forgyldt overalt. 1773 omgjort af guldsmed Andreas Lindberg, Helsingør, og forøget fra 8½ lod til 12 lod. – *Stemplet* A L B. – Diameter 16,9 cm. – Bruges nu ved altertjenesten.

Lille *sølvske* til at tage urenligheder af vinen. Langt skaft i stilkeform; skeblad med huller. – Længde 19 cm.

Vægten af sættet angives til ialt 74 lod (efter 1773 til 77½ lod).

Oblatæske af sølv, af ukendt mester, givet af rektor Hans Braëm 1680.

Oval æske, af sølv, delvis forgyldt („zirforgyldt“). I låget fremstilling af den hellige nadver (støbt relief). Med krampelukke. Indgraveret indskrift. – Rektor magister Hans (eller Johan) Braëm (1648–1713) blev 1681 domprovst i Roskilde og 1691 bisp i Århus. – Usigneret. – Mål: 12,7×16×8 cm. Vægten angives til 43 lod. – Bruges ved altertjenesten.

Dåbsfad af sølv, formentlig fremstillet af guldsmed Conrad Ludolf, København; givet 1690 „af tvende gudsbørn, som ikke villet være deres navne bekendt“.

Cirkelrundt; i bunden indgraveret barok kartouche med fremstilling af Kristi dåb. Kanten er påloddet. – *Stemplet* med den første københavnske stads-*gardein* Conrad Ludolfs mærke 1690: C L M W (= møntwardein), samt Københavns bymærke og månedsmærke (tvillingerne, angivende at det er smedet mellem 22/5–21/6). – Diameter 49 cm, med kant 50,8 cm.

Vægten angives til 112 lod. – Bruges ved barnedåb.

Oblatæske til hjemmeberettelse; af sølv; ukendt mester; ca. 1700.

Rektangulær med afskårne hjørner; i låget indgraveret blomstermotiv (tre tulipaner). – Usigneret. – Mål: 4,6×3,8×1,8 cm. – Deponeret i Vestervang kirke.

Dåbskande af tin, støbt af Sv. S. Holm, Helsingør, givet af kirkens graver Rasmus Hansen Mønbo 1756.

Kaldes „Wand Kande“; af krontin, med tud og læg; i låget indsat medaillelignende støbt fremstilling af korsfæstelsen (med tysk omskrift). Indgraveret indskrift. – *Stempel*: S S H, med Helsingørs byvåben, betegnelsen „Cronten“ (= krontin) og årstal 1744 (= Svend S. Holm, der blev mester i Helsingør 1744; død 1765). – Højde 30,5 cm.

Bruges til at bære vand til døbefonten i.

Et *sæt altersølv* til hjemmeberettelse; af uvis alder (muligvis det der nævnes i inventariet 1757).

Kalk af sølv, overalt forgyldt; indgraverede ornament. I knoppen indsat lille skuffe til oblat. Sekspasfod med løs bund, fastholdt med 2 kremper; heri en holder til bæger. – Uden indskrift og signatur. – Højde 20 cm; fodens diameter 16,4 cm.

Disk af sølv, overalt forgyldt; i kanten indgraveret cirkelkors. – Uden indskrifter og signatur. – Diameter 15,8 cm.

Et *sæt altersølv* til hjemmeberettelse; af uvis alder, omgjort af guldsmed Jørgen Petersen Lyngsøe 1777.

Kalk af sølv, overalt forgyldt; klassicistisk udsmykning med guirlander på knoppen og lavrbærkrans på det runde fodstykke; uden indskrifter. – *Stempel*: LYNGSØE 1777 (= guldsmed Jørgen Petersen Lyngsøe (1740–1802), bor-

Kirkens ældste sølvtøj. Fra venstre: kalk (1650), disk (1650), lille oblatæske (ca. 1700), dåbsfad (1690), oblatæske (1680) og vinkande (1680). Det rige tilbehør af sølvtøj til den fordums katolske kirkes hovedalter og 15 sidealtre er forlængst gået tabt; noget af det solgtes, og pengene brugtes til kirkebyggeriet. Andet eksisterer måske endnu i omgjort tilstand. – Fot. H. Hauch.

gerskab i Helsingør 1776). – Højde 16,2 cm; diameter foroven 8,9 cm, forneden 11 cm.

Disk af sølv, overalt forgyldt; cirkelrund, med lavrbærkrans i kanten. – *Stempel*: LYNGSØE. – Diameter 11,2 cm.

Anbragt i læderetui. – Deponeret hos sognepræsten.

Et sæt *altersølv* til hjemmeberettelse; antagelig anskaffet 1917 til den residerende kapellan.

Kalk af sølv, indvendig forgyldt; indgraveret kors og indskrift: St. Olai Kirke. – *Stempel*: C F H = gardein Chr. Fr. Heises mærke (embedstid 1904–32). – Højde: 13 cm. – I bægret indsat lille glasflaske til vin, med sølvskruelåg.

Disk af sølv, forgyldt; indgraveret indskrift og cirkelkors; samme stempel. – Diameter 7,7 cm.

Oblatæske af sølv, indvendig forgyldt. Samme indgravering og stempel. – Diameter 5 cm.

Anbragt i læderetui. – Deponeret hos kapellanen.

Alterkalk af sølv, fremstillet af Louis Lund 1918; skænket af kirkeværge, dir. Louis Svendsen.

Stor kalk med tud; ornamenteret med vindruer og -ranker samt kors; rundt fodstykke; indskrift i drevne bogstaver: St. Olai Kirke Anno 1918. – *Stempel*: Louis Lund (en norsk sølvsmed og ciselør, der var gift med dav. spr. Aug. Kiørboes datter Ellen). – Højde 22,7 cm; fodstykkets diameter 18,2 cm.

Hertil 50 små *særkalke* af sølv; samme indskrift, årstal og stempel. – Skænket af frk. Sophie Tvede 1918.

Bruges ved altergangen. Før anskaffelsen af særkalkene drak altergæsterne af selve kalken.

Endvidere 25 små *særkalke*, fremstillet af Augusta Hansen, København, 1928. – Gave fra fru dir. L. Svendsen.

Kopieret efter særkalkene fra 1918; indskrift: St. Olai Kirke Anno 1928. – *Stempel*: Augusta H. – I brug sammen med de ovenfor omtalte.

Kirkens *signet*, graveret i sølv; dateret 1616.

Cirkelrundt, med sort drejet skaft; diameter 3,2 cm.

Forestiller kong Olav den Hellige, dog ikke som konge, men klædt som katolsk bisp med mitra og krumstav; i højre hånd holder han rigsæblet. Han står på liggende drage med kronet hoved og lang snoet hale. Mens dragen ser ud som det traditionelle uhyre på de andre (yngre) St. Olavsframstillinger i kirken, møder vi altså her en anden fremstilling af kirkens værnehelgen. – Indskrift i 2 omløbende cirkler: SIG(illum). ECCLESIAE. S. OLAI. HELSINGORENSIS. 1616 (= den helsingørske St. Olai kirkes segl).

Efter signetet, der en tidlang var forsvundet, men blev genfundet 1862, er kirkens stempel, som bruges på attester m. v., tegnet. – Signetet opbevares hos sognepræsten.

PARAMENTER

I ældre tid havde kirken en rig skat af alterklæder, messehagler osv., hvoraf nogle stammede fra katolsk tid (jfr. tidligere) og sikkert var både kostbare og pragtfulde.

Kirkens *inventarium fra 1579* opregner flg. kostbarheder:

- 1 rød gyldenstykkets messehagel (stammer fra Esrom kloster).
- 1 sort gyldenstykkets hagel med kors på (gave fra Herluf Trolle).
- 1 grøn do. (med salig Hans Persens våben på, – måske gave fra tolder Hans Pedersen, der 1495 blev rådmænd; jfr. under klokkerne).
- 1 rød fløjls hagel.
- 1 grøn fløjls korkåbe (stammer fra Esrom; der skal gøres et alterklæde deraf).
- 1 sort fløjls alterklæde.
- 2 små stykker sort fløjls til at hænge på alteret (senere foræret til Helsingør hospital).
- 1 alterdug, besyet med silke (gave fra rådmænd Hans Nielsen, der 1588 blev borgmester).
- 1 rød fløjls „corporal“ (et corporale er et linnedklæde til at lægge alterbrødene på, hvorpå hjørnerne bøjes op over dem; her af fløjls; gave fra borgmester Frans Lauridsen Skrivers).
- 2 røkkelin (hvid præstekjole; den ene lånt til den tyske kirke, St. Marie).
- 1 gul damaskes hagel (lånt til den tyske kirke).

Det næste *inventarium fra omkr. 1620* nævner bl. a.:

- 5 messehagler.
- 4 forhæng til altret, det ene af silke, 3 af fløjl.
- 1 ostindisk alterklæde, som blev foræret til kirken af en soldat ved navn Matias.
- 3 dugge til altret, deriblandt en silkesyet.
- 2 messesærke.
- 1 håndklæde.
- 1 liden dug at lægge på altret under kalken.
- 1 liden dug at lægge på disken.
- 1 langt stykke fløjl.

Endnu 1714 har kirken været velforsynet med paramenter, som et *inventarium* udviser:

- 1 rødt blommet alterklæde (fløjl med silke- og guldfrynser).
- 1 do. af rødt blommet damask med silkefrynser.
- 1 alterdug af klosterlærred (fint tysk lærred) med kniplinger.
- 2 do. af hjemmegjort lærred uden kniplinger.
- 1 ny alterdug af klosterlærred med kniplinger (givet 1714 af et Guds barn, som Gud kender).
- 1 silkesyet alterdug (gave som foregående).
- 6 damaskeshåndklæder til dåben.
- 1 messeskjorte af klosterlærred med kniplinger for hænderne og brystet.
- 1 do. (gammel).
- 1 gammel messehagel, vævet af guld, med broderet krucifiks.
- 1 do. af meget gammelt tøj, guld og røde fløjls blommer.
- 1 do. af rødt blommet fløjl med silkebroderet krucifiks.
- 1 do., forslidt, af guld og blå fløjl, broderet.
- 1 gammelt silkesyet bordklæde i adskillige farver (til bordet i sakristiet).
- 1 grønt fløjlsbordklæde af en gammel korkåbe, indrettet til alterbordet i sakristiet (fra Esrom).
- Prædikestolens grønne fløjlsovertræk med grønne og hvide cripiner (crépine = frynse).

I tidens løb solgtes og kasseredes alt dette. 1767 solgtes således messehaglen af rødt blommet fløjl, men den var blevet erstattet af en rød fløjls hagel, med broderet krucifiks i sølvmor, givet 1762 af toldkammerer Hans Georg Faith (død samme år). Efter 1840 forsvandt de gamle alterklæder og messehagler – i inventarierne meldes kort og godt: solgt –; den ene messehagel er nu på Nationalmuseet. I de sidste hundrede år er der ikke anskaffet bemærkelsesværdige paramenter, og bortset fra det

nævnte antependium fra 1734 og brudetæppet i kisten i korets søndre sideskib (se tidligere) har kirken ingen kostbarheder af denne art tilbage.

1928 anskaffedes en messehagel (Clara Wæwer, Kbhvn.). 1945 skænkede den res. kapellan, pastor Augustsen, en messehagel. 1958 indkøbtes en messehagel (Paramenthandelen, Kbhvn.).

BEGRAVELSER

Som anført udgjorde salg af gravsteder i kirken en stor del af dennes indtægter. 1579 kostede et lejersted 20 gode dalere, hvis der lagdes en gravsten over, ellers det halve. De murede gravkamre var beregnede for hele familien; man kunne anbringe så mange kister i dem, som der var plads til. Lugten fra de forrådnede lig sivede op gennem lemme og sprækker i kirkegulvet og har sikkert været slem; man forstår, at det var nødvendigt med trækuller i hvælvingerne og luger ud til sideskibslofterne. Kun de gravkamre, der lå langs kirkemuren, havde vinduer ud til det fri. Ikke få sådanne vinduer ses endnu i sideskibenes og trefoldighedskapellets ydermure.

Ved selve begravelserne flød der også penge til kirken, både for leje af ligklæde, bære osv. og for klokkeringning. 1579 kostede den store ringning med alle 3 klokker i tårnet 2 gode dalere, ringning med de to små klokker 4 mark og med de to mindste klokker i tagrytteren 8 skilling. Hvor dyrt det var at blive begravet anstændigt forstår man, når man hører, at Jens klokkers faste årsløn i rede penge samtidig var på 24 mark, – dog fik han ekstra for hver ringning til begravelse osv. Kun bypatriciatet og de adelige kunne tillade sig en sådan luksus.

Lige op til kort efter 1800 nedsattes der lig i selve kirken i de familiegravsteder, der fra gammel tid var solgt. Men efter 1790 blev der ikke solgt og fornyet flere gravkamre i kirken selv; både af følelsesmæssige og hygiejniske grunde kom man væk fra denne uskik.

Prisen for de dyre gravsteder blev før den tid afpasset efter beliggenheden i kirken. Det var dyrest i nærheden af koret,

som man anså for mest helligt, især foran alteret; også i „mellemgulvet“ (midtergangen) var det repræsentabelt at være begravet. Billigere var det langs sideskibene. Højtidelige skøder på „jordsmon“ i kirken til gravsteder udstedtes på stemplet papir, blev tinglæst og indført i kirkens protokoller. Hver gang graven blev åbnet for en begravelse, betaltes en bestemt sum penge ekstra til kirken, foruden lejen. Blev gravstedet ikke fornyet efter 20 år, efterlystes ejeren eller hans arvinger officielt på de sjællandske ting, og plakater med stævninger opsloges på prædikestolen i kirken. Hvis ingen meldte sig, hjemfaldt stedet til kirken og blev atter solgt, undertiden endog på auktion til den højstbydende. Den nye ejer kunne så lade de gamle kister fjerne og rydde kamret til eget brug. Af den grund er de kister, der endnu står under kirkegulvet, ret sene, for de flestes vedkommende fra 1700-årene. De nye ejere fik også lov til at slette de gamle indskrifter på stenene over gravkælderer og lade indhugge nye til sig selv. Eller man kunne købe en brugt ligsten og benytte den; kirken havde altid et forråd af kasserede sten til dette formål. I begyndelsen af 1700'erne nævnes, at der stod 26 nummererede ligsten opsat langs muren uden om kirken; de blev solgt til libhavere. Var stenene i stykker, solgtes de på auktioner; flere kom til at gøre tjeneste som trappesten, fortovsfliser og brolægning i byen. Kirkens ældste sæt af gravsten fra 15-1600'erne er derfor næsten alle forsvundne eller omhuggede; der var ingen der tænkte på, at de kunne have personalhistorisk interesse.

Gravstederne var nummererede; på de bevarede sten ser man endnu mange steder numret indhugget nederst.

Den kendteste person, der skal være begravet her, er nok humanisten og reformatoren Christiern Pedersen (død 1554); det var ham, der udgav Saxos Danmarkshistorie på latin og oversatte biblen til dansk („Christian III's bibel“). Graven kendes ikke mere; om den var i den gamle kirke eller i 1521-koret, kan ikke siges.

GRAVSTEN

Enkelte 1500-tals sten blev fundet ved udgravningerne til rørene til det nye varmeanlæg 1938:

1. rådmænd Hans (Johan) Davidsen (død 1557); med opstandelsesrelief.
2. en sten med initialerne H A N – I G D. – Evangelistsymboler.
3. en sten med dødningehoveder; den var brugt anden gang af borgmester Tommes (Thomas) Jakobsen (død 1646).
4. sten fra 1559, med portrætfigurer af ukendt ægtepar.
5. sten over rådmænd Morten Pedersen (død 1563), nu opsat i korets søndre sideskib (se tidligere).
6. sten over Abela, med hermer og opstandelsesrelief.

I begyndelsen af 1700'erne fandtes i kirken følgende benyttede gravsten (hvor de endnu kan påvises, angives dette):

1. sognepræst Rasmus Lauritzen (død 1593).
2. Niels Tigesen (= Tygesen) (død 1614), lagt af hans hustru Ellen Povlsdatter, der 1615 skænkede 2 huse i Lundegade til kirken mod at få lejerstedet frit.
3. Christian Hansen (Baden) til Nørgård (Lolland), ritmester, fra 1612 kgl. befalingsmand (lensmand) på Kronborg (død 1618). – Stenen kendes fra et stik af J. Haas (1700'erne) og ligger under gulvet i koret foran alteret.
4. Birgitte Nielsdatter (1585–1621), gift med sognepræst Hans Kruse (stenen ligger i tårnrummet).
5. Morten Jensen med sine tre hustruer, vist toldskriver Morten Jensen Rosenvinge (død 1620), gift med 1. Margrethe Hansdatter, 2. Mette Willumsdatter og 3. Barbara Truelsdatter.
6. kirkeværgen Svend Andersen (død 1627, 56 år gl.) og Agathe Mortensdatter (død 1628). (Brudstykke af stenen ligger i tårnrummet).
7. Catharina (Karen) Willumsdatter (1599–1633), gift med spr. Peder Rasmussen Lange (stenen i tårnrummet).
8. toldskriver Willum Mortensen Rosenvinge (1587–1637) og Birrete Sinnesdatter (1550–1634); det var ham, der lod prædikestolen udsmykke.
9. fiskemester Niels Olsen (død 1641) og Margaret Povlsdatter.
10. Dorte Johansdatter Bøgevad (1602–45), gift med toldskriver Jørgen Beyer.
11. kgl. kammertjener Peder Christensen (død 1657, 66 år gl.) og Anne Jensdatter (død 1655, 62 år gl.), forældre til Hans Rostgaards første kone Kirsten Pedersdatter (se Rostgaards epitafium).
12. handelsmand Gregers Madsen Brøgger (død 1665, 73 år gl.) og Bente Mogensdatter (død 1665, 69 år gl.).
13. Anders Olsen, Karen Nielsdatter 1615, Willum Willumsen 1657 og Willum Henriksen (Rosenvinge) (død 1667).

14. overformynder Jørgen Rasmussen Nimand (1620–69).
15. toldskriver Lambert Ebbesen (1620–77) og Anna Fiuren (1634–78); stenen senere lagt over engelsk konsul Robert Tieg.
16. Kirsten Gudmandsdatter (død 1677, 49 år gl.), gift med købmand Berent Pedersen.
17. toldskriver Ivar Bollesen (1631–80).
18. kapellan, fhv. sognepræst i Torkildstrup Niels Hansen Munch (1626–82) og Karen Hansdatter Sadolin (død 1685); (stenen bevaret i våbenhuset).
19. kapellan magister Hans Hansen Faxøe (vist fejl for Ferrø, da han var født på Færøerne) (død 1684) og Dorothea Hedkarls (= Dorothea Hedvig Karlsdatter) (død 1701).
20. borgmester Hans Hansen (død 1684) og Birgitte Jakobsdatter (død 1688).
21. byfoged Anders Christensen Rold (død 1685).
22. skoleforstander Anders Jensen Ølstykke (1624–86) og Maren Povlsdatter (1646–95); stenen senere lagt over kaptajnljt. Ole Colling (død 1747) og købmand Poul Bentzen.
23. etats-, justits- og kancelliråd, fhv. stiftamtmand i Norge, overkrigskommissær Jens Nielsen Toller, 1676 adlet Rosenheim (f. 1636, død under de danske hjælpetroppers ophold i Irland 1690 i Dublin, hvor han ligger begravet) og hans anden hustru Anna Cathrine Composteller (død 1701), med deres søn, fænrisk Ulrik Christian Rosenheim (død 1700).
Grunden til, at denne norske familie har ladet lægge mindepladen her i Helsingør, er formentlig den, at Rosenheims far, borgmester Niels Tolder i Christiania (død 1649) var gift med Karen Lucht, en datter af tolder David Lucht i Helsingør (død 1638).
24. kapellan Mads Madsen Schelderup (død 1692) (stenen i våbenhuset).
25. Johan Kierurt (død 1695); det var ham, der gav en alterkalk til kirken.
26. toldkammerer Lauritz Sørensen (død 1696) og Anna Catharina Jørgensdatter samt deres døtre Anne, Inger og Birgitta (jfr. deres gravkælder-vindue i søndre sideskibs mur).
27. told- og konsumtionsforvalter Oluf Pedersen (1645–97); han skænkede kirken 1000 rdl. Stenen blev senere lagt over spr. Peder Ørslev (død 1748).
28. kammerråd, translætør ved øresundstolden Johannes Petersens to hustruer Abigael Maria Müller (død 1733) og Else Kathrine Fursmann (død 1744).
29. Jacob Langes 6 børn; Jacob Lang(e) er måske ham, der 1604 byggede gården Stengade 40, hvor en indskrift endnu vidner derom; den kalder ham ganske vist Jochum Lang; han døde ca. 1611. Kun tre af hans børn er kendt.

Gravstenene var af den bløde sandsten og den noget hårdere kalksten, som var lette at hugge, men som også nemt blev slidt,

når generation efter generation færdedes hen over dem, som de lå i gulvet.

Under kirkens hovedreparation 1837–38 fik man lagt malet og ferniseret bræddegulv i kirkens midterskib. Man ønskede dette, fordi det, som man sagde, var farligt at gå på de ujævne sten, men navnlig fordi kirken var meget fodkold, især for de tilhørere, som ikke havde lejet et fast stude, og som måtte sidde på løse stole i midtergangen under gudstjenesten. Der blev så mange penge tilovers fra reparationen, at man også kunne lægge gulv i søndre sideskib. 1846 gik man videre og lagde også gulv i nordre sidegang, i koret og ved døbefonten; tårnrum, forrum (kaldet vestibulen) og våbenhus fik ikke trægulv, og det har de heller ikke i dag. – I 1861 lagde man 668 alen kokosløbere over bræddegulvet.

En del af de gravsten, der lå i gulvet, lod man simpelthen ligge under det nye trægulv, men andre tog man op og benyttede dem til forbedring af gulvene i forrummene, samt kirkens indgange. Denne „forbedring“ bestod i, at gravstenene blev sønderhugget uden hensyn til deres indskrifter og historie, og blev passet sammen som et puslespil til gulvene.

Kun 2 sten fandt man at burde redde, nemlig Daniel Neuhauss', som blev opsat i korets nordre væg, mens man som omtalt med indslagne stifter i bræddegulvet angav, hvor stenen havde ligget i koret; grunden til dette var, at Neuhauss i sin tid havde givet kirken 500 rdl., mod at graven til evig tid skulle være uforstyrret, og det stod angivet på stenen. – Dernæst stenen „over kommandant på Kronborg ved navn Hansen“, som der så pudsigt står i kirkens forhandlingsprotokol; det er den nævnte lensmand Chr. Hansen (Baden) til Nørgård, der er tale om. Stenen lå midt for alteret ved knæfaldet og den blev sænket lidt, så gulvet kunne lægges derover.

Hvad der endnu ligger af gravsten under kirkens bræddegulv kan ikke siges, da der så vidt vides aldrig er udarbejdet nogen fortegnelse derover. 1938 kunne man fastslå, at der i hovedskibets midtergang ligger 2 rækker gravsten. Hvad der ligger i søndre og nordre sideskib vides ikke, men at ikke så få er taget op, kan man skønne ved at betragte, hvad der er lagt i tårnrum, forrum, våbenhus og ved indgangene. Ganske vist kan nogle

af disse være taget fra kirkegården uden om kirken, der var blevet nedlagt 1827, men de fleste er dog nok fra kirkerummet.

Af disse sten kan nogle læses helt eller delvis endnu, men de fleste er næsten helt afslidt, ligesom andre som sagt kun er tilhuggede brudstykker. I det følgende opregnes de, som man med større eller mindre sikkerhed er i stand til at tyde.

Tårnrummet:

Omtalt er allerede kirkens ældste sten fra omkr. 1500 eller måske lidt før. Svend Andersen, kirkeværge til St. Olai, død 1627, 56 år gl., og Agathe Mortensdatter, død 1628.

Catharina Wilhelmi (Karen Willumsdatter), død 1633, gift med spr. Peder Rasmussen Lange (død 1646).

Jens Svendsen Beck, død 1731, og Dorthea Pedersdatter, 1728; Beck var kirkeværge 1724–31; han var færgemand, restauratør og skibsprovianteringshandler. Han lod 1728 opsætte kirkeblokken ved skibsbroen (se tidligere).

Peder Adolph Bahr.

Brygger S. Andersen Beyer.

Brygger Anders Jensen Meyer, død 38 år gl.

Dørtærsklen ind til forhallen:

Konig Andreasen og Anne Simonsdatter, 170(7); jfr. gravkældervinduet i søndre sideskibs mur, fag 3.

Forrummet:

Spr. Johannes Schrøder, død 1711 under pesten efter at have været præst i 4 dage; se hans portræt i søndre sideskib.

Købmand Hans Jensen Fredboe og arvinger, 1744. – Det var Fredboe, der købte Laurits Rhoeds epitafium, som han satte sit eget navn på, ligesom han lod altertavlen hvidlakere og forgylde (jfr. tidligere). Om hans gravkælder, se senere.

Engelbrecht Olsen Holm, død 1764, og Karen Hansdatter Smith, død 1769. Han var kirkeværge 1752–54.

Spr. Andreas Wøldike og hustru Anna Marie Christophersdatters gravsten; se hans portræt i søndre sideskib. Han blev 1735 biskop i Viborg og er begravet der 1770. Han må have købt et gravsted i St. Olai, mens han var præst ved kirken; han fornyede det 1753 (for 8 rdl.), så det er vel købt 1733, 20 år tidligere.

Våbenhuset:

Brigitta Nicolai (Birgitte Nielsdatter) (1585–1621), gift med spr. mag. Hans Kruse (død 1625).

Kapellan Niels Hansen Munch (1626–82) og Karen Hansdatter Sadolin (død 1685). – Stenen står op ad vestvæggen.

Bager Christen Brodersen Bering (død 16..) og Marie Nielsdatter Brag

(død 1689). – På stenen er afbildet en kringle og en strutte. Hustruen var formentlig søster til rådmænd Willum Brag (død 1684). – Bageren var muligvis med til at give den omtalte skuffe til jordpåkastelse (med sølvbeslag) 1687.

Mads Madsen Schielderup, kapellan ved St. Olai (død 1692; stenen pålagt 1699).

Færgemand Peder Jakobsen Sodenæs (1688–1753) og Magdalene Jochumsdatter (1690–1726). – Sodenæs var oldermand for færgelavet; hans søn Hans Pedersen Sodenæs blev 1748 kirkens værge.

Clara Anna Elisabeth Deman (1705–42), gift med Christian Sigmund Lichtward Dreyer. – Gravstedet købtes 1742 og lå i søndre sideskib.

Brygger Niels Larsen Lund (død 1744, 54 år gl.).

Norsk postmester, kontrollør ved Øresunds toldkammer Claus Hansen Kirchner (død 1745) og Sophia Margrethe Burghoff (1697–1782).

Brygger Peder Justesen (død 1749) og Karen Andersdatter.

Kaptajn i borgervæbningen, brygger Poul Svendsen (1695–1768) og hustru Anna Almstrøm; han var kirkeværge omkr. 1746–48.

Ferdinand Anthon Wulff, købmand, og familien Hellesen, 1793.

En del af disse sten kunne nok have så stor personalhistorisk interesse, at man i 1846 burde have behandlet dem bedre. Men andetsteds fra ved vi, at der netop i forrige århundrede blev ryddet op i kirkerne i stor stil og solgt både gravsten, kostbart kirkeinventar o. lign. uden pietetshensyn. Det må have ligget i tiden.

Af epitafier vides der ikke at være forsvundne nogle her i kirken, når bortses fra den tidligere kgl. lakaj, senere proviant- og ammunitionsforvalter på Kronborg, assessor i admiralitetskollegiet Jacob Arentzen (eller Arentsen) (1650–1713) og hustru, Johanna Sureau's (død 1727) pragtfulde begravelse, indrettet 1689 i Oxernes gamle begravelseskapel. Den fandtes endnu 1840 i god behold, men må være blevet ryddet ud samme år, da man skred til en reparation af kapellet.

Begravelsen var udsmykket over gulvet med talrige malerier af allegorisk og bibelhistorisk art, i sin hele opbygning et yderst kuriøst stykke, som det ville have været morsomt at have stående idag. Der opregnes flg. malerier: Døden. Ungdommen. Alderdommen. Judith og Holofernes. Abraham og Isak. Jakob med himmelstigen. Salome med Johannes døberens hoved. Adam med spade. David gør bod. Maria Magdalena grædende. Paulus' omvendelse. Augustin. Moses. St. Peter. – Det hele var forsynet med tankefulde og symbolske sprog til opbyggelse for beskueren. En pragtfuld smedejernsdør førte derind, så det

har været som et adeligt gravkapel. Man forstår ikke, at kirkeinspektionen kunne nænne at kassere det, men i klassicismens tid har man dybt foragtet den slags barbari.

I St. Marie kirke findes på bagsiden af pulpiturene ud mod nordre sideskib tre malerier, hvoraf det midterste, der forestiller Jakobs kamp med englen og Jakob hos Laban, er dateret 170⁵ og betegnet Jacob Arentzen og Johanna Sureau de Rosier. Disse malerier, der har siddet på ægteparrets pulpitur i St. Marie, giver sikkert en vis forestilling om arten af de nævnte billeder.

Arentzens søn, chefen for artilleriet i Danmark og Holsten, generalljt. Ezechias Levin Arentzen, 1714 adlet von Arentskiold (f. 1682 på Kronborg, død 1744 i Rendsborg) blev begravet her i familiegravstedet; han var gift med Anna Barbara von Rheder. Han gav en pengesum til kirken, for at gravstedet kunne forblive urørt, – og ikke 100 år efter var det, der stod over gulvet, helt fjernet. Men endnu står i gravkælderen nedenunder hans kiste med pragtfulde beslag af kobber (de fleste andre kistebeslag, man finder, er af bly), udhamret med våben, trofæer, faner, kanonkugler osv., som det sømmer sig en sådan krigsmand. Kælderen blev undersøgt 1938, og man fandt en hel del andre kister, formentlig Jacob Arentzens og familiens. På væggen dernede findes opsat en sandstenskartouche med indskrift om, at han og hans hustru har ladet begravelsesstedet indrette 1689 „til en kærlig hukommelse“. Ud til det fri findes som omtalt to smukt smedede gravkældergitre i vinduerne, med spejlmonogram J A S (= Jacob Arentsen) og årstal 1689.

GRAVKAMRE

Under kirkegulvet findes stadig en hel del gravkældere eller -kamre, hvor kisterne – de fleste fra 1700'erne – står henstillet, undertiden opstablet. Der er flere spånæsker med lig af dødfødte børn. En del af ligene er ret velbevarede, ja helt mumificerede. Under installeringen af det nye varmeapparat og opsettelsen af det nye stoleværk 1938 blev der foretaget gravninger, hvorved flere af disse gravkamre blev undersøgt og afskrifter af kistepladerne blev taget. Efter undersøgelserne blev der over åbningerne i gulvet lagt sand og derover brædder og tagpap, hvorpå det hele blev sømnet til.

Efter afskrifter af kisteplader og forskellige notater fra undersøgelsen 1938 skal der gives en kort oversigt over de begravede i de kamre, man fandt frem til.

Midterskibet fag 3:

Mod syd: konferens-, etats- og justitsråd, præsident i Bergen Jonas Lym (1670–1760). – Lowise Giese (1701–69), vist hans steddatter. – Fru Ingeborg Foss

Bastholm, f. Rosenstand-Goiske (1747–77), gift med dr. theol. Chr. Bastholm, som var sognepræst ved St. Olai 1777–78; senere kgl. konfessionarius; bekendt kirkehistorisk og religiøs forfatter.

Mod nord: købmand Hans Jensen Fredboe (1682–1771), som vi tidligere har truffet; hans begravelse er borgmester Rhoeds gamle lejersted, som han havde købt (se tidligere). Gravstenen i forrummet er nævnt. – Hans hustru Anne Malene (1731–95), datter af borgmester Ferslef. – Købmand Chr. Siwertsen (1728–1804), hendes 2. mand.

Midterskibet fag 5:

Under Rostgaards epitafium: oberst Frederik von der Maase (1724–74); han var svigersøn af den fra Holbergs ungdomshistorie så velkendte bibliofil, oversekretær i Danske kancelli Frederik Rostgaard til Krogerup, som atter var en søn af Hans Rostgaard, der afbildes på epitafiet. Familien havde købt gravstedet „til evig tid“.

Søndre sideskib fag 1:

Dansk konsul i Bordeaux Friderich Hansen, adlet de Liliendahl, herre til Preignac (1699–1779), søn af fransk konsul i Helsingør Jacob Hansen og hustru Maria (eller Maren) Buhrs (se tidligere under omtalen af deres gravkældervindue i østgavlen). – Broderdatteren Anna Cathrine Hansen (1737–1800), gift m. dansk konsul i Bordeaux Fridrich Fritz, som ligeledes blev adlet Liliendahl. – På hendes kisteplade står samme indskrift som på gravkældervinduets karm: *Ainsi serons nous tous.*

Søndre sideskib fag 2:

Mod øst: fru Friderica Wesling (1717–94), enke efter borgm. Gabriel Milan. – Milans datter af første ægteskab, fru Anna Friderica Milan (1731–73), gift med divisionskirurg Ziglefelt. – Købmand og overformynder Niels Davidsen (1732–70), gift med Milans datter Kirstine Marie.

Mod vest: proviantforvalter på Kronborg, generalkrigskommissær Vincentz Otto (eller Otte) Bartholin (1699–1781). – Hans hustru, fru Margarethe Catharine Fritz (1715–62). – Deres datter, fru Sophia Amalia gift Lassen (1737–59).

Søndre sideskib fag 3:

Mod øst: negotiant (handelsmand) og skoleforstander Knud Gylden (1698–1776). – Hans hustru, fru Sophie, første gang gift Stuve (1678–1762).

Mod vest: grosserer og vinhandler Nicolai Dahl (1703–71); han byggede det smukke barokpalæ Stengade 64, hj. af Brostræde.

I en af kisterne her i gravkælderen, udstoppet med tangplanter, fandt man liget af en gravid kvinde; hos hende lå et fuldstændigt sæt børnetøj: skjorte, kyser, svøb, navlebind, bændler, samt nåle, tråd og en flaske med vand til at vaske den nyfødte. På svøbet var initialerne S M D broderet, hvad der kunne tyde på, at den døde kvinde må have været hans anden hustru Cecilia (Sille) Maria, f. Foch, som må være død i 1760'erne. – Skikken at give den døde

brugsting med i kisten har været almindelig udbredt, men det er vist usædvanligt at finde den iagttaget så sent i højerestandskredse.

Nordre sideskib fag 3:

Fru Abel Kirstine Ellekilde (1684–1774), enke efter den tidligere nævnte kapt. Ole Colling (død 1747). – Byfoged Henrich à Møinichen (død 1776, 66 år gl.); fru Ellekilde var mor til hans anden hustru, Anna Margrethe Colling. – Hans datterdatter Cicilie Maria Dahl (1762–71), datter af købmand, vicerådmand Niels Dahl (en bror til Nicolai Dahl) og byfogdens datter, Abel à Møinichen.

Nordre sideskib fag 4:

Fru Susanne Stadt, f. Bröchner (død 1758, 64 år gl.), enke efter kapt. i brandkorpset, konsumtionsforpagter Torben Stadt (eller Statz) (død 1743). – Konsumtionsforvalter Johannes Reusch (1722–75). – Hans første hustru, Drude Reusch, f. Køster (død 1763, 33 år gl.).

Under trefoldighedskapellet:

Kammerråd, translator ved Øresunds toldkammer Johannes Petersen (1695–1759); hans 2. hustru Else Catharina Fursman (1717–44); hans datter af 1. ægteskab (med Abigael Maria Møller) Catharina Maria (1733–69), gift med byskriver, justitsråd Gerh. Jochum van Deurs (1720–1800); van Deurs's 2. hustru Christiane Sophia Ployart (1735–76).

Birthe Kirstine Petronella Wilde (f. 1784, død 9 dage gl.), datter af borgm. Tewis Wilde.

Ikke stedfæstede:

Fru Dorthea Dahl (1689–1756).

Drengen Hannibal Sehested (1779–85), søn af generalkrigskommissær Peter Sehested og Sophie Magdalene Klieme.

Fhv. borgmester Gabriel Ferdinand Milan (1702–77). – Datteren Anna Catharina Milan (1747–67), gift med køb- og handelsmand Hans Christian Bech. – Datteren Anne Marie Milan (1749–57).

Marie Elisabeth Hansen (1725–92), datter af etatsråd Jean Georg Hansen og Johanne Marie Fabritius de Tengenagel.

Gravkældervindue i østgavlen. I smedejernsgitteret læses spejlmonogrammerne: JB – AHD – 1679, dvs. borgmester Jørgen Buhr og hustru Anne Hansdatter, som lod kælderen indrette. I den pragtfulde barokke sandstensramme er indhugget: Jacob Hanssen consul de France – Anno 1709 – Maria Buhrs (dvs. Buhrs datter); det er navnene på borgmesterparrets datter og svigersøn, der var skibsreder, handelsmand og fransk konsul. Over dødningehovedet læses: Ainsi Serons nous tous (således bliver vi alle). I kælderen bag gitteret står talrige kister, indeholdende støvet af de nævnte personer og deres efterkommere; Jacob Hansens søn blev adlet de Liliendahl. – Fot. H. Hauch.

Mange af kistepladerne er forsvundne fra kisterne i tidens løb, så kun en del af ligene kan identificeres. Der findes flere gravkældere end de her nævnte. I våbenhuset er henstillet et smedejernsgitter fra et gravkældervindue, med spejlmonogram J P S – M M A 1633.

EPITAFIER

I de fleste danske købstadkirker findes en række epitafier, opsatte af byens rige borgerskab på kirkevægge og piller for at markere deres lejersted i gravkamrene under kirkegulvet; det var, som om ligstenen, der lå fladt i gulvet, ikke var dem nok. Især i slutningen af 1500-årene og i 1600'erne (op til den almindelige forarmelse efter svenskekrigene 1657–60) blomstrer denne skik; dog findes der eksempler fra senere tid, helt op til omkr. midten af 1700'erne, hvor enkle mindetavler uden billeder afløser dem, og hvor man ikke så hyppigt begraver i selve kirkerummet.

Epitafierne er i reglen rigt udsmykkede, stafferede (malede) og forgyldte. De ældste er oftest af træ, senere benyttes sandsten, marmor og andre kostbare materialer, som f. eks. alabast. Oprindelig har de nærmest karakter af andagtsbilleder og er forsynet med maleri (på træ eller kobber, senere på lærred), gengivende en religiøs scene og med skriftsteder i tilknytning hertil, ofte med motiv fra lidelseshistorien og opstandelsen. Samtidig er der portrætter af giveren og hans kone (eller koner) – opstillet i midten –, og ægteparrets (eller ægteparrenes) børn, anbragt bag dem. Mændene befinder sig altid til venstre for beskueren og kvinderne til højre. De dødfødte børn afmales også, liggende i svøbtigt ligtøj. Undertiden kan også én kvinde være malet sammen med flere ægtemænd; på grund af den større dødelighed vekslede ægtefællerne hurtigere end nu. I lange tekster, i latinsk eller dansk tungemål, omtales de afdøde, undertiden brovtende og selvrosende, men altid dog med religiøs ydmyghed. De portrætterede fremstilles i reglen knælende og bedende (hænderne er ikke foldede, men de løftede håndflader er lagt mod hinanden, finger ved finger), ligesom på middel-

alderens stifterbilleder. Alle personerne er i mørkt søndagstøj, mændene med pibekrave, kvinderne med hvide pynteforklæder og konehuer; senere følges de skiftende moder. Mange epitafier angiver selv, at de er opsat „Gud til ære, kirken til zir og giverne til evig amindelse“. Man tør ikke tro, at vægten udelukkende er lagt på det sidste; det rige borgerskab var nok selvhævdende og selvbevidst, men det var også gudfrygtigt og gav altid villigt gaver til kirkens udsmykning og reparation, hvad kirkeregnskaberne noksom bærer vidne om. Ikke mindst i Helsingør levede der et velstående patriciat af toldere og toldskrivere, handelsmænd, borgmestre og rådmænd, som sluttede op om deres kirke. Epitafierne har ikke været billige at forfærdige og opsætte, så det var kun de allerrigeste, der kunne bekoste dem. Derfor er det selvfølgelig et udsnit af det førende borgerskab, vi møder i kirken. Adelsfolkene holdt sig mere til deres egne landsbykirker ved deres godser, hvor de ofte lod bygge særlige kapeller til deres gravmæler.

Senere bliver de religiøse fremstillinger gerne – om ikke altid – mindre og mindre, og portrætterne større og større, ligesom personernes holdning bliver mere frigjort. Epitafierne vokser og bliver mere pralende, tit meget større end den forholdsvis lille plads på pillen eller væggen, de er beregnet til, og de passer sig aldeles ikke ind i arkitekturen. I mange tilfælde ligner de til forveksling samtidige altertavler i opbygning, og man kan sige, at ligesom den katolske kirkes rum var fyldt med sidealtre, blev nu reformationens kirker fyldte med alterlignende epitafier. På mange måder dominerer de kirkerummet mere, end godt er.

Epitafierne blev ofte opsat før giverens død, så de myndige og rige borgere, der hver søndag mødte op i kirken, kunne sidde og glæde sig over at se sig selv på væggen over den stol, de sad i, og det hvilested, de havde købt og betalt i dyre domme. Arvingernes interesse var ikke altid lige så stor; ret ofte har de glemt at indføje de sidstlevendes dødsdatoer på den plads, der er afsat dertil på tekstpladen. Det gælder også den flade gravsten, som i gulvet lå over gravkamret.

St. Olais epitafier belyser ganske godt den her skitserede udvikling.

Efter *Herluf Trolle og bustrus* fornemme og stilsikre tidlige renæssancetavle fra 1568, som både skal fremhæve ægteparrets fromme gave til skole og kirke og samtidig være et minde om den døde søhelt, der gennem mange år var knyttet til Helsingør, følger *Peder Samsings* lærde, men simple og billige trætavle fra 1576 med det lange latinske digt. Fra tiden omkring århundredskiftet har vi en sammenhængende gruppe epitafier, *David Hansens* (1599), *Frederik Lejels* (1601) og *Hans Meyers* (1602). De ligner hinanden i opbygning og ornamentering og er ganske tydeligt skabt af den samme billedskærer og af den samme maler. Man har peget på billedskæreren *Statius Otto* fra Lüneburg, der 1603 nævnes som svend i Helsingør snedkerlav, og som arbejdede på Kronborg; det var ham, der senere modelerede figuren til Caritas på springvandet på Gammeltorv i København og skar prædikestolen i St. Maria kirke i Helsingborg 1615. Der er dog intet skriftligt, som knytter hans navn dertil, og stilmæssigt er det næppe heller muligt. Stilen i disse 3 epitafier har man karakteriseret som en slags „øresundsstil“; den er mere tysk end nederlandsk, og den har fået sine mange ornamentale ideer fra fremmede værker med kobberstukne ornamenttavler. Malerierne er, så vidt det kan ses, usignerede.

Fyrforvalter *Jens Pedersen Groves* epitaf fra 1640 er mere opløst i opbygningen, ikke så koncentreret og kompakt. De mange ornamentter er forenkledede og delvis forgrovede; de sirlige slyngninger er blevet til grove voluter, der ser ud, som var de lavet af sejgt, dejgagtigt stof, ligesom ørets bruske (deraf betegnelsen „bruskebarok“). Store figurer kommer til, ofte fritstående; den brudte gesimsbue viser sig, kort sagt: barokken begynder. – Måske er dette epitaf lavet af samme kunstner, der 1637 huggede *Willem Hybens* stenepitaf i St. Marie kirke, ligesom malerierne kan være maalede af samme kunstmaler. Man må regne med, at der har været bosat flere kunstnere i Hel-

singør, men det er umuligt at vide, hvem der har været virksom i hver enkelt tilfælde.

Rhoeds særegne bruskarokke epitaf fra 1650 er et eksempel på, hvilket yderpunkt i opløsning af alle faste former man kunne nå i denne overgang mellem renæssance og barok. Ornamenterne er her blevet ækle, tangagtige, vortede slyngninger; engle og evangelister optræder som levende statister, som akrobater og komedianter, der vender opmærksomheden fra selve billedet. Alvor og strenghed afløses af munterhed og letsindighed. I hele Danmark findes der næppe noget tilsvarende outreret, ja næsten uansvarligt epitafium. Men festligt er det unægteligt.

Efter dette viltre mellemspil kommer en mere klassisk præget, højtidelig og seriøs barok frem. Trods svenskekrigenes udmarvelse af byen, som var krigsskueplads, forøges samlingen dog med 3 nye epitafier, alle af det kostbare sandsten, dog med nogle påsatte frugtguirlander i træ: *Melvins* (kort efter 1665) – bemærkelsesværdigt ved, at det slet ikke har portrætter af personerne, men kun et religiøst billede –, *von Weelens* (kort før 1668) og *Rostgaards* (omkr. 1672); disse er i ren barok, både hvad opbygning og ornamentering angår, med behersket og fornem stilkunst, virkende med sirlige og gedigne arkitektoniske midler og forholdsvis enkel dekoration. De 2 sidste bærer portrætter, malede af den fortrinlige portrætmaler *Henrik Ditmar*, og korsfæstelsesbilledet i *Melvins* epitaf må uden tvivl også være af ham. Hvad mere er, disse 3 epitafier har så mange fællestræk i opbygning, materiale og detaillering, at de uden ringeste tvivl må tilskrives samme billedhugger. Hvad han har heddet, kan desværre ikke oplyses, men at han har hørt til den steenwinkelske skole synes antageligt. – Et fragment af et epitafium fra St. Marie kirke, nu indmuret i trapperummet på Marienlyst slot, synes også at stamme fra samme kunstner.

Dermed hører denne genre op.

De 9 *præsteportrætter* af kirkens sognepræster 1625–1748 og

organist *Hunnius'* allegoriske maleri 1630 er ikke i den forstand epitafier, skønt de har ikke så lidt tilfælles med dem i portrætkunst og indskrifter. De er ikke gravminder, men udtryk for en selvbevidst præstestands ønske om at blive mindet i deres sognekirke.

Senere tider har ikke været glade for disse epitafier, som bredte sig så ublufærdigt i kirkerummet, og hvis renæssance- og barokstil man først i vore dage har lært at værdsætte igen, efter at den i så mange år var ringeagtet og forhadet. Mange epitafier har man flyttet fra deres dominerende stillinger hen i sideskibe og kapeller, hvor de ikke virkede påtrængende (i St. Olai sidder de dog alle endnu på deres oprindelige plads); flere er solgt som værdiløst skrammel og hugget til pindebrænde. Forskningen har endnu ikke rigtig taget sig af dem og studeret dem; man ved for lidt om de kunstnere, der malede og skar eller huggede dem. De fleste er anonyme, men et studium af dem alle i sammenhæng vil dog sikkert kunne kaste lys over mange problemer og med bestemthed henføre en del kunstnernavne til flere af dem.

I virkeligheden er epitafierne værdifulde på flere måder, dels fordi de i sig selv er så glimrende udtryk for tidernes vekslende stilfølelse og stilidealer, dels fordi de personalhistorisk set giver så mange oplysninger. De er så at sige de eneste portrætter, vi ejer af samtidens borgerfolk, som vi her på en fortrinlig måde lærer at kende. De religiøse billeder har ringere værdi, og mange af dem er sikkert mer eller mindre tillempede kopier efter fremmede og større mestre, men portrætterne må for de flestes vedkommende antages at være autentiske. Ganske vist er det som sagt kun de højeststående borgere, vi møder, ikke det jævne lag, som ikke havde økonomiske muligheder for at bekoste de dyre gravsteder og de ikke mindre dyre gravmæler. Her i St. Olai dominerer embedsmændene fra øresundstolden: toldere og toldskrivere (efter 1684 kaldet direktører for øresundstolden og toldkammererer), nogle af datidens højest lønnede embedsmænd

i Danmark. Desuden borgmestre og rådmænd, som toges af byens patricierfamilier, de rige købmænd.

Man bør på ingen måde foragte disse minder, som det almindeligvis, omend ganske med urette, har været skik op til vor tid. Man må agte dem for det, de er, og må velvilligst se bort fra, at de undertiden lidt for pralende og selvglade stjæler billedet fra kirkerummets arkitektur. De er udtryk for deres tid og har ofte holdning og kvalitet. Ja tit repræsenterer de de eneste prøver på samtidens billedhugger- og malerkunst, man har i vore købstæder. Vi kunne simpelthen ikke undvære dem. –

Det er nævnt, at H. C. Rosendahl restaurerede epitafierne i 1730–40'erne; på det tidspunkt kunne man endnu gøttere dem. I det følgende halvandethundrede år brød man sig næppe meget om dem, men i 1800'erne istandsatte professor Magnus Petersen, der er bekendt fra sin virksomhed for Nationalmuseet, dem. På det tidspunkt anerkendte man dem som værdifulde minder fra en svunden tid. 1923 blev epitafierne atter restaureret (af tegnelærer F. Hansen).

KIRKENS KAPITALER

Om kirken og dens økonomi giver de mange, næsten fuldstændigt bevarede årsregnskaber god besked. Et studium heraf kunne være meget interessant, men ligger uden for bogens rammer. Nogle antydninger kan dog gives.

Reformationen betød en vældig styrkelse af kongemagtens, og dermed statens økonomi, idet alt det rige kirke- og klostergods blev inddraget. Hvad der senere fra statens side, ved kongelig nåde, blev givet til kirkerne, stiftelserne og skolerne, var kun beskedent, skønt disse tog de opgaver af social og opdragelsesmæssig karakter op, som den katolske kirke så udmærket havde varetaget, ikke mindst takket være sin rigdom.

Kirkernes indtægter bestod af lejeafgiften for de jordstykker og huse, de modtog som gaver i tidens løb, af betaling for kirkelige handlinger og udlejning af ligtøj, bære, brudetøj, puder, hynder osv., af indsamlede almisser i kirkeblokke og tavler (dvs. indsamlingsbøsser), af legater og pengegaver, af udlejning af stolestader og pulpiturer, og især af salg af gravsteder. Småindtægter toges også med; i St. Olais ældre regnskaber nævnes udlejning af trosser til at slæbe fartøjer i land, udlån af bryggerkedler (!), samt stadepenge, som de boghandlere, der fik lov til at stå i våbenhuset og sælge bøger, betalte.

I det foregående er der flere gange omtalt, hvor forretningsmæssigt man gik frem ved udlejningen af stolestader og ikke mindst ved salg af begravelsespladser, gravsten og epitafier. Her synes man undertiden ligefrem, at det økonomiske synspunkt havde trængt det kristne i baggrunden.

For at frugtbar gøre sine kapitaler optrådte kirken i stor stil som bank- og låneinstitut og lånte penge til solide folk mod rente, – selv om man ellers ud fra kristelige synspunkter principielt var imod, at der blev taget renter, i hvert fald i ældre tid. Men Christian V's Danske Lov 2 – 22, der giver indgående regler for kirkernes tilsyn, indkomster, udgifter og bygning, siger i artikel 76, at kirkens penge *skal* sættes på rente, og denne fastsættes til 5 % p. a. Der eksisterede ikke banker i ældre tid, og kirken imødekom simpelthen det kapitalbehov, der var i samfundet, hvor ringe det end synes sammenlignet med vor tid. De fleste lån blev givet mod prioriteter i huse, men forretningsfolk kunne også låne til deres virksomhed. I kirkens protokol blev ordlyden af de udstedte obligationer omhyggeligt noteret, og hvert år aflagdes der regnskab for anbringelsen af kapitalerne, små og store summer mellem hinanden.

Et par enkelte eksempler: 1613 ejede kirken 6500 daler. – 1774 havde kirken udlånt 8.265 rdl., og kirketårnet 11.698 rdl. 2 mark. – 1798 ejede kirken 12.800 rdl. og tårnet 27.600 rdl.

Pudsigt var det, at både kirken og tårnet uafhængigt af hinanden optrådte som kapitalejere i 1700'erne, – og kirketårnet var ovenikøbet dobbelt så rigt som kirken selv. Kirkens værge måtte aflevere et årligt regnskab for hvert af disse. Efterhånden som tiden gik, begyndte man at undre sig over dette besynderlige forhold, som man ikke kunne finde nogen forklaring på, og i 1825 fik man af stiftsøvrigheden, som skulle godkende lånene og revidere regnskaberne, lov til at slå de to kapitaler sammen og føre ét regnskab. – Forholdet var nu ikke så gådefuldt endda, for tårnets selvstændige kapital var opkommet dels ved salg af kobberet fra det i 1737 nedstyrtede spir, dels ved de penge, der i tidens løb var indkommet ved det omtalte lotteri, ved lejlighedsvis gaver og ved særlige kollekter. Meningen var selvfølgelig fra først af, at tårnets kapital skulle anvendes til et nyt spir, når den var vokset tilstrækkeligt. Men det glemte man altså i

løbet af kort tid. Da tårnets kapital blev inddraget under kirken, beløb den sig til over 27.000 rdl.

Kirkeværgen måtte være en habil forretningsmand for at kunne frugtbar gøre kapitalen, og han havde et stort arbejde med at arrangere bankforretningerne og holde orden på obligationerne og renterne.

Først op i 1800'erne begyndte man at sælge ud af kirkens talrige ejendomme, men helt op til vort århundrede fungerede kirken stadig som udlånsbank.

SLUTNING

Til slut kan man stille et rent materielt spørgsmål: hvad er nu en sådan kirke som St. Olai værd?

1857 blev kirken takseret til brandassurance for den runde sum af 100.000 rdl., og 1875 for 442.760 kr., deraf bygningen 302.700 kr., tårnet 65.200 kr. og selve inventaret 69.300 kr. Specificeringen for inventaret er ejendommelig. Mens stolestaderne sattes til 8.000 kr., pulpiturer og orgelbalkon til 16.000 kr. og epitafierne til 14.000 kr., takserede man ikke altertavlen til mere end 12.000, prædikestolen til 2.500 og dåben til 1.200 kr. Man ser, at taksationsmændene ikke gik frem efter kunst-, men efter brugsværdien. Summerne var selvfølgelig rent fiktive, for alle tingene var uerstattelige, bortset fra stole og pulpiturer, som var sat urimeligt højt.

Kirkens bygning er nu assureret for kr. 2.213.393.- (1956) og inventaret for kr. 250.000.- (1951).

Det er så tit sagt, at kirkerne er brugsbygninger, som ikke skal være museer. Men det er dog klart for enhver, at vore kirker foruden at have deres religiøse funktion som gudshuse faktisk tjener som opbevaringssted for de fleste af de kunstsatte, for tiden har efterladt os. I kirkerne er opsamlet en rigdom af det bedste af, hvad ældre tiders kunstnere og dygtige håndværkere formåede, og hvad offervillige borgere gav. Meget er gået tabt, især ved tidligere tiders for os uforståelige vandalisme hos mange af dem, kirkerne var betroet til, men mere er heldigvis bevaret. Vi borgere i Helsingør må være taknemlige for, at vi ikke blot har en ualmindelig smuk by med mange interessante bygninger fra ældre tid, men også to skønne slotte, et dejligt kloster

med en vidunderlig klosterkirke, og en ikke mindre pragtfuld borgerkirke som St. Olai.

Tiderne skifter, og menneskehedens historiske interesse for og syn på kunst og arkitektur ligeledes. For os gælder det at værne om de ting, vi har fået i arv fra svundne slægter – selv om vi måske undertiden har svært ved at begejstres for vore bedste- og oldeforældres indsats, som ikke stemmer overens med vor personlige smag og vort stilideal. Der vil uden tvivl komme en tid, som vil ryste på hovedet over vort barbari, hvis vi kaster vrøg på noget, som ikke kan erstattes. Hvert stykke i kirken har sin tidsmæssigt betingede berettigelse og værdi og tjener til at smykke og berige vor kirke. Der er virkelig noget om, at historien taler til os i et sådant kirkerum, hvor hvert århundrede, hver stilperiode, hver generation har aflejret synlige lag af kunst og minder. Vi kommer vore forgængere og forfædre så nær ind på livet, når vi færdes i de herlige rum, de har skabt og elsket, fyldt med højtid, farve og musik, hvor de har følt opbyggelse og fået trøst, og hvor de er stedet til hvile efter livets møje.

St. Olais segl, med fremstilling af Hellig Olav, ikke som konge, men som biskop. Han træder på dragen. Omskrift: Sigillum ecclesiae Sancti Olavi Helsingorensis 1616 (den helsingørske St. Olai kirkes segl). – Moderne eftertegning efter aftryk af sølvsignetet.

TIDSTAVLE

- O. 1200 den romanske kirke.
- o. 1300 klokke i tagrytteren.
- 1426 Erik af Pommern giver Helsingør privilegier.
- o. 1430 den gotiske tilbygning.
- 1439 kvarterklokken (?).
- o. 1450 det gotiske tårn.
- o. 1450–72 trefoldighedskapellet.
- 1511 stormklokken.
- 1515 vagtklokken støbt til St. Petersabbediet i Gent.
- 1521 det nye kor (de tre østfag) indvies.
- o. 1521–57 kirkens bygning fuldendes (de øvrige fem fag og sakristiet).
- 1559 kirken overhvælves, tårnet forhøjes.
- 1559–61 fra Esrom klosterkirke hentes altertavle, kor, korgitter, orgel osv.
- 1560 Herluf Trolles to alabasttavler; stolestader.
- 1567–68 prædikestolen.
- 1568 Herluf Trolles mindetavle.
- 1570 Hans Brebus's orgel.
- 1576 Samsings epitafium.
- 1576–78 våbenhuset.
- 1579 messingfonten; vagtklokken købes.
- 1581 „ny“ kirkegård indvies.
- 1582 tårnuret.
- 1583 tårntrappen.
- 1599 David Hansens epitafium.
- 1601 Fr. Lejels epitafium.
- 1602 Hans Meyers epitafium.
- 1615 spiret („Helsingørs jomfru“).
- 1616 kirkens signet.
- 1624 prædikestolen „forbedres“.
- 1624–25 Johan Lorentz's orgel.
- 1630 Hunnius's maleri.
- 1633 Jens Pedersen Groves lysekrone.
- 1640 sammes epitafium.
- 1648 klokke i tagrytteren.
- 1650 ældste bevarede sæt altersølv.
- 1651 Rhoeds epitafium og lysekrone.

- 1651–55 korgitret.
1653 Iver Pedersens lysekrone.
1653 pulpitur under orglet, samt børnestolen.
1655 fontelukket.
1662 de ni unge karles lysekrone i koret.
1664 Lorens Jørgensens altertavle.
o. 1665–72 Melvins og Regelsens epitafium.
kort før 1668 v. Weelens epitafium.
1680 sølvskabet; altersølv, vinkande, oblatæske.
1689 Jac. Arentzens begravelse.
1690 sølvdåbsfad.
1699 hovedportalens dør; tårndøren.
1725–26 Karstens's orgel, opsat i kirkens vestende.
1737 spiret blæser ned og knuser våbenhuset.
1742 hovedporten til kirkegården.
1745–46 våbenhuset genopbygges; tårnet får pyramidespir.
1755–56 altertavle og fontelukke forgyldes.
1801 den engelske flådes gennemsejling: kanonkugle i koret; borgerkom-pagniets fane.
o. 1804 sidste begravelse i kirken.
1819 St. Marie sogn udskilles.
1823 tårnet repareres; fladt tag.
1827 begravelser på St. Olai kirkegård ophører.
1838 nye stole og pulpiturer; trægulv i kirken.
1846 ny tårndør; gravsten som brolægning ved indgangene; trægulv i koret.
1849–51 kirkepladsen reguleres; St. Olaigade anlægges.
1856 våbenhuset får ny gavl.
1865 nyt orgel; tagstolen omkonstrueres.
1882–83 hovedreparation: tagrytter genopsættes, kobbretaget fornyes, klokkerne omstøbes; varmeanlæg.
1897–98 nyt spir.
1898–99 Joakim Skovgaards billeder i dåbskapellet.
1900 pulpiturene nedtages.
1905 tavleombæringen ophører.
1915 stolepengene afskaffes.
1929 dåb ophører i dåbskapellet.
1936–38 urreparation; nyt varmeanlæg; nye stole.
1940 mindetavle over Hans Christensen Sthen.
1945 tagrytteren beskydes.
1958 ny alterskranke.
1958 Vestervang sogn udskilles.

KILDER OG HENVISNINGER

Af pladshensyn har jeg måttet se bort fra at angive specielle litteraturhenvisninger i teksten.

Af *trykte kilder* har jeg brugt de gængse håndbøger og hjælpemidler inden for kunsthistorie, kirkearkæologi og -historie, museumsvidenskab, personalhistorie og almindelig historie. Desuden er den foreliggende topografiske litteratur om Helsingør gennemgået, inklusive memoire- og rejselitteratur.

Den eneste videnskabeligt tilfredsstillende skildring, der findes af kirken, skyldes nu afdøde museumsinspektør *Chr. Axel Jensen* og findes i *Laurits Pedersens* fortrinlige værk: *Helsingør i Sundtoldstiden I* (1926), 191 ff. Den lader dog mange ting uomtalte.

Af særlig benyttet litteratur kan nævnes:

L. Boesen: *Helsingørs Beskrivelse* (1757).

Diplomatarium Helsingoranum (Aarsberetning fra det Kgl. Geheime-Archiv III-IV, 1861-66).

N. Friis: *Orgelbygning i Danmark* (1949).

Fr. Gribsø: *Frederiksborg Amts Kirkeklokker*, i *Fra Frederiksborg Amt* 1934.

S. A. E. Hagen: *Diderik Buxtehude* (1920).

Helsingørs Lommebog 1799.

V. Hostrup Schultz: *Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd* (1906).

Chr. Axel Jensen: *Danmarks Snedkere og Billedsnidere* (1911).

Samme: *Danske adelige gravstene I-II* (1951-53).

Samme: *Katolsk Kirkeinventars Skæbne efter Reformationen*, i

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1921, 167 ff.

Kancelliets Brevbøger I ff. (1885 ff.).

Kirkehistoriske Samlinger, passim.

- E. F. S. Lund*: Danske malede Portrætter IX (1903).
P. H. Resen: Atlas Danicus – Helsingør (oversat og udgivet af
 Johs. Knudsen) (1928).
Fr. Schaldemose: Beskrivelse over Kjøbstaden Helsingør (1840).
Mogens Seidelin: Den seidelinske Slægtsbog I (1943).
 Tegninger af ældre nordisk Architektur, 4. saml. 1–2 rk.
 (1902–3); med opmålinger af kirken 1901 (af *Christen
 Larsen*).
F. Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker (1906).
Will. Rae Wilson: Travels in Norway, Sweden, Denmark (1826).

Skriftlige kilder findes i rig fylde. Kirkens regnskaber er således bevaret i næsten ubrudt række fra 1557 til vor tid (i Kirkeinspektionens arkiv i Landsarkivet for Sjælland, København). I kirkens eget, endnu ikke afgivne arkiv findes talrige forhandlingsprotokoller, kopi- og brevbøger, regnskabsbøger, inventarieprotokoller og breve fra de sidste to århundreder. Det er vist enestående, at et så rigt arkivmateriale er bevaret. – Menighedsrådets protokoller forefindes fra 1904.

Størsteparten af dette meget store og indholdsrige stof er gennemgået, men det siger sig selv, at pladsen simpelthen ikke tillod at udnytte det i alle detaljer, især da jeg har fundet det nyttigt hist og her at medtage kulturhistoriske småtræk, så min fremstilling giver mere end kun en nøgtern omtale af bygning og inventar. Fra regnskaberne er især medtaget oplysninger fra 1500'erne, samt fra senere vigtige tidspunkter i kirkens og inventariets historie. Også fra 1800-årene, hvor der skete så mange små og større ændringer, som vi endnu har for øje, er der taget en del data og oplysninger med. Specielt de gamle udførlige og meget morsomme regnskaber giver utallige småtræk af interesse; senere bliver regnskaberne mere summariske, men så har vi til gengæld kirkens korrespondance og forhandlingsprotokoller, som der kan læses meget ud af.

På Det kgl. Bibliotek findes en transskription af alle indskrifterne i kirken, dateret 1719, men muligvis afskrevet efter ældre forlæg (Gl. kgl. Saml. 2337.4°). Sognepræst *Peter Orsleff* tog en afskrift deraf 1738 og førte den op til dato (Ny kgl. Saml. 647.4°), og kunstmaler *H. C. Rosendahl* skrev den af

1740 (Ny kgl. Saml. 696.4°) og tilføjede mange gode og interessante oplysninger; han havde restaureret store dele af inventaret i 1730–40'erne, hvad han omhyggeligt har noteret. De 3 håndskrifter er sammenholdt og udnyttet.

Af værdi har de udtog og notater været, som findes i *Laurits Pedersens* efterladte arkiv, tilhørende Helsingør Bymuseum og deponeret i Helsingør byhistoriske Arkiv. Endvidere er benyttet nævnte byarkivs og Nordsjællands Centralbiblioteks samlinger af udklip, samt Helsingør Bymuseums foto- og billedsamling.

Nationalmuseets store værk, Danmarks Kirker, vil først om nogle år nå frem til en beskrivelse af kirkerne i Frederiksborg amt, og dermed St. Olai kirke. Det arkivalske materiale, der er samlet i Nationalmuseet fra ældre og nyere tid, ikke mindst med henblik på dette værk, har jeg afstået fra at anvende; kun et par billeder fra Nationalmuseets billedarkiv er lånt.

Når man grundigt gennemgår sådan en gammel og rig bygning, viser det sig, at der er talrige detaljer, som hverken er beskrevet eller afbildet nogensinde. Min bog er derfor i høj grad baseret på undersøgelser på stedet, foretaget gennem lang tid. Det har i flere tilfælde været muligt at fremdrage morsomme og tit overraskende ting, som har været uomtalt og overset før. Jeg håber og tror, at læserne som jeg vil kunne føle fornøjelsen, ja ligefrem spændingen ved at gå på opdagelsesrejse i vor dejlige kirke, som byder på langt mere end man ved et kort besøg skulle ane.

En tak må jeg rette til de mange, der har stået mig bi ved mine undersøgelser. Først og fremmest kirkens egne embedsmænd, som har hjulpet mig med deres viden og mangeårige kendskab til tingene selv, hvorved de har beriget teksten med oplysninger, som ikke kan findes i de skriftlige kilder. Dernæst de udenforstående kolleger og venner, som har ladet mig nyde godt af deres sagkundskab og venlige kritik og har henledt min opmærksomhed på trykt og utrykt stof, ligesom de på stedet har drøftet problemerne med mig.

Jeg nævner specielt: bibliotekar *M. Boesen*, Nordsjællands Centralbibliotek; kirkebetjent *Axel Dich* (uden hvis aldrig svigtende hjælp jeg ikke havde kunnet skrive bogen); museums-konsulent, cand. mag. *P. Halkjær Kristensen*, Nationalmuseet;

fhv. stadsdyrlæge *H. Hansen* (kirkeværge 1927–57 og mangeårigt medlem af og formand for St. Olai menighedsråd); menighedsrådets nuv. formand og kirkeværge, fhv. skoleinsp. *Laurits Jensen* (medlem af menighedsrådet siden 1916); museumsintendant, fil. lic. *L.-G. Kindström*, Hälsingborgs museum; organist *E. Rosenkilde Larsen*; urmager *Sv. Larsen* (kirkens nuværende urmager); redaktør af Danmarks Kirker, dr. phil. *Erik Moltke*, Nationalmuseet; redaktør af Danmarks Kirker, arkitekt fru *Elna Møller*, Nationalmuseet; kunsthistorikeren, dr. phil. *Vilb. Lorenzen*; urmager *J. R. Rasmussen* (kirkens urmager gennem en menneskealder); sognepræst *Knud Tofte*, Skibby, og sidst, men ikke mindst min søn *Bent Henningsen*, som siden sin tidligste drengetid har hjulpet til med at ringe St. Olais klokker søndag og hverdag, og som med sine skarpe øjne har opdaget mange enkeltheder og henledt min opmærksomhed derpå.

Arkitekt *Mads Drosted*, M.A.A., Helsingør, har tegnet grundplanen af kirken og de skematiske tegninger til kirkens udviklingshistorie og har også på anden måde været mig til god hjælp. Fotograf *H. Hauch*, Helsingør, har optaget en række smukke fotos til bogen.

En tak skylder jeg ligeledes St. Olai kirkes menighedsråd, som har været interesseret i arbejdet, og kirkens præster, ikke mindst sognepræst *J. B. Leer Andersen* og hans forgænger i embedet, provst *C. J. Lisager*, som har bistået mig med råd og dåd.

På samme måde takker jeg bestyrelsen for Frederiksborg Amts historiske Samfund for godt samarbejde under bogens tilblivelse. Jeg retter specielt en tak til samfundets formand, museumsdirektør, cand. mag. *Knud Klem*, som har fulgt mit arbejde fra dag til dag og har stået mig bi på alle måder. Min tak gælder ligeledes museumsdirektør, cand. mag. *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg, og museumsinspektør, cand. mag. *Povl Eller*, Frederiksborg, for mange impulser under korrekturlæsningen.

Helsingør, den 7. august 1959.

Henning Henningsen.

REGISTER

(* foran sidetal betyder illustration. Personnavnene, der i ældre tid vekslede i skrivemåde, er lempeligt normaliserede; -datter er forkortet -d).

- Abela* 175
Adamsdatter, Else 94
aflad 14. 15
afstøbninger 142
alabasttavler 74. *80f.
Albert murmester 42
Alberts (Backer), Siv. 95
Albertsen, Jac. 93; *Segers* 94
Alle snekker 118
Almstrøm, Anna 179
alter 14. 71ff. 127. 130. 165
alter-bog 85; *-bord* 79; *-dug* 79; *-klæde*
se *klenodier*; *-skranke* 80; *-stager*
79; *-sølv* 165ff. *169; *-tavle* *74ff.
*80f. 133; *-tæppe* 80
Anders maler 120; – *snekker* 92. 101
Andersd., Anna 98. 116ff.; *Bente*
(*Benedikte*) 116; *Karen* 179
Andersen, Erland 142; *Jørgen* 82. 94.
145; *Koning* 61. 178; *Niels* 82; *Pe-*
der *74ff.; *Svend* 175. 178
Andreassen, Koning 61. 178
anker 51. 57. 66
Anna, dronn. 67; – *Catharina, dronn.*
71
antependium 79. 85
Arburgs, Johan, Peter og Bertram 145
Arendrup, Cathrine *110 ff.
v. Arentskiold, Ez. Levin 180
Arentzen, Ez. Levin 180; *Jacob* 14. 54.
83. 179f.
Arild rebslager 144
arkader 64
arkiv, kirkens 198
Augustsen, C. F. A. L. 172
Backer, Sivert Alberts 95
Baden, familie 99f.; *Chr. Hansen* 175.
177; *Kirsten Jensd.* 85
Babr, Peder Ad. 178
balustre 87ff. *89. 93 ff. 145f. *147
bandlysning 137
bank, kirken som 191f.
baptisterium, se dåbskapel
Barfoed 101
barnestol 127
Bartholdy, Ellen 80
Bartholin, Vinc. 181
basilika *20. *21. 23. 52. 63ff.
Bastholm, Chr. 181; *Ingeborg Foss*
180f.
Baumgarten, H. H. 133
Bech, Hans Chr. 182
Beck, Jens Svendsen 138ff. 178
begravelse 40ff. 66. 86. 173ff.
Beyer, Jørg. 94. 175
Beyers, Magdalene 93
Bendtsd., Sise 93
benhus 42
Benninck, Math. 158. 163
Bentzen, Poul 176
Bering, Chr. Brodersen 178
Bertelsen, Iver 94; *Otto* 163
Bille, Anders 71
Bissen, Vilb. 48
Bjørnsd., Bente 95
blok, se kirkeblok
Bodel smed 87
Boffa, Christopher 33
bog-bandlere 141; *-stol* 92
Boisd., Anna 145
Bollesen, Ivar 176
bombuller 54f. 150

- borger-kompagni, se ligkomp.; -væbning* 129. 160
Braëm, Hans (Johan) 167f.
Brag, Marie Nielsd. 178; *Willum* 179
Brahmeyer, Claus 87ff. *91
brand 152f.; *-spande* 142
Brandt, G. N. 43
Brebus, Hans 118f. 121
Breda, Margr. 71
briller 85
Brinck, Martha 85
Brochmann, Anna Dorothea 102
Brodersen, Bendix 82; *Christen* 166
Brock, Lene 86
Brockenhuus, Laur. 71
Brockman, Peter 95
brude-dør 61; *-stole* 83; *-tæppe* 85
Brunopolitanus, Herm. Hansen Holstein 94
Brøchner, Susanne 182
Brøgger, Gregers Madsen 175; *Peder Nielsen* 95
Brøndstræde 42. 93
Bubr, Jørg. 60. *182f.
Bubrs, Maria (Maren) 60. *181ff.
Burghoff, Sopb. Margr. 179
Busch, Claus 94. 167; *Ingeborg Claud.* 167
Bussæus, Andr. 133
Buxtehude, Didrik 44. 120. 141. 152; *Hans Jensen* 43. 120. 152
Bydelsbach, Mette 105
bygningshistorie *8ff.
byvåben 90. 99f. 121. *138f.
Bøgevad, Dorothea Johansd. 94. 175
børnestol 127
Børresen, Børre 135; *Niels B.'s enke* 134
bøsser (indsaml.) 140
Caius organist 119
cement 51
Charisia, Drude 146; *Karen Jonasd.* 94. 144.
Charisius, Jonas 94
Christensen, David 94. 134. 145. 150; *Peder* 82; *Peder* 113. 175
Christian I 12. 15. 38; *III* 17. 70. 105; *III's bibel* 174; *IV* 30. 71. 82. 94. 97. 100. 120f. 141; *V* 45f. 50; *VI* 32. 121; *VII* 129; *IX* 123
Christophersd., Anna Marie 178; *Chastine* 94. 145. 166
Claus maler 96
Clausd., Kirstine 94
Clausen, Alheid Gallas 94; *Claus* 93. 122. 127. 131; *Gallas* 94
Clemmensen, Anders 157
Clod, Peder 83
Colling, Anna Margr. 182; *Ole* 176. 182
Composteller, Anna Catbr. 176
cymbelstjerne 120. 121. 124
Dahl, Cecilia Maria 181. 182; *Dorothea* 182; *Nicolai* 181. 182; *Niels* 182
v. Dabm (Dam), Claus 163
David bysvend 166
Davidsd., Anna, Catharina, Dorothea, Elisabeth, Margareta og Sophia 145
Davidsen, Hans (Johan) 175; *Niels* 181
degnestol 136
Deman, Clara 179
van Deurs, Gerb. J. 182
Diedrichsen, Hinr. 82
Dirksd., Tielke 94
Ditmar (Dittmer), Henr. 84, 110ff. 131. 187
Dreyer, Chr. Sigm. Lichtward 179
Drosted, Volmar 80. 96. 98. 123
dør *45ff. *50f. 53f. 61. 127. 132. 137; *se også portal*
dåb 144
dåbs-fad 148. 168; *-kande* 168; *-kapel* *143. 144ff. *147. 155
Ebbesen, Lambert 95. 146. 176
ekskommunikation 137
Ellekilde, Abel Kirstine 182
Elling, Peder 165
Engel snedker 106
epitafium 184ff.; *se de enkelte navne*
Erik af Pommern 10
Eriksd., Barbara 94
Erlandsen, And. 142
Ersm kloster 73ff. 87. 95. 118. 148. 160. 170
Fabritius de Tengnagel, Johanne Marie 182
fadderstol 127. 148
Faith, Hans Georg 171

faldskærmsraket 32
 fane 129
 Fastenowe, *Jobs*. 158. 162
 fattigblok 138ff.
 Faxøe, *Hans Rasmussen* 94
 Ferø, *Hans Hansen* 176
 Ferslef, *Anna Malene* 181
 fikspunkt 62
 Fincke, *Caspar* 97
 Fischer, *H.* 85
 Fiuren, se *Fuiren*
 flaske, indmuret 52
 Floris'ernes værksted 80f.
 Floris, *Corn.* 104ff.; *Hans* 105
 Foch, *Cecilia* 181
 folde-bogstaver 135; -værksskab 136
 font 83. 146ff. *147. 148
 fontegitter se *dåbskapel*
 formsten 23. 25 f.
 forrum 62f. 178
 forsikring 193
 Fos, *Peter*, se *Vos*
 Frans murmester 42
 Fredboe, *Hans Jensen* 78. 103. 178.
 181
 Frederik II 27. 28f. 30. 70. 73. 96.
 98. 108. 151; III 79. 88. 90; IV 121
 Friderichsd., *Geske* 94. 145
 Friis, *mekanikus* 151; *Johan* 71; *Jor-*
gen 109
 frilægning af kirker 44
 Fritz, *Fr. (de Liliendabl)* 181; *Mar-*
gareta Catharina 181
 From, *Hans* 87. 103
 Fuiren, *Anna* 146. 176; *Willum* 146
 Fursmann, *Else Katbr.* 176. 182
 fyrforvalter, se *Grove*
 fyrrum 133
 Færgelavet 146
 Færø, se *Ferø*
 Gent 159f.
 Gerinck, *Herm.* 95
 Gerner, *Henr.* 112f.
 Gert van Groningen 27ff.
 Gertsen, *Herm.* 28f.
 Giese, *Louise* 180
 gilde 15. 155
 Gjøe, *Birgitte* 71. 80f. *98ff. 104ff;
Mogens 71
 glambuller 23. 50. 149. 150. 152
 glaserede sten 53 f.
 glasruder 67
 Goische, *Henr. Henriksen* 132
 gotisk tilbyggn. *10ff. *17. 53. 128
 grav-kammer, -kælder 155. 173 ff.
 180 ff.; -kældervinduer 54. 56. 59f.
 61
 gravso 42
 grav-steder, se *begravelse*; -sten 48. 50.
 61. 62. 63. 83. 85. 86f. 131. 141.
 173f. 175f. 177ff.
 Grimmeløche, *Lars Pedersen* 82
 Grove, *Dorothea Pedersd.* 145; *Jens*
Pedersen 97f. 116ff. 186; *Peder*
Jensen 93. 117. 145
 grundplan 9
 Grøtcher, *Leon. Lauridsen* 93
 Gubbert, *Helena* 93
 Gudewerth d. Y., *Hans* 76
 Gudmandsd., *Kirsten* 176
 guldsmede 165ff.
 gulv 177
 Gylden Kn. 181
 Gyldenstjerne, *Gøge* 71; *Karen* 71;
Mogens 71
 Gædeken, *Joach. Math.* 129
 Gøye, se *Gjøe*
 Hagenstrøm, *Antonia, Emma og Julie*
 32
 Hakon, *mester* 162f.
 Halefeld, *Casp.* 120
 halvsojler 64
 Hans glarmester 67; – *orgelmager*, se
Brebus; – *von Erfurt* 27
 Hansd., *Anne* 60. *182f.; *Anne* 145;
Johanne 145; *Karen (Karine)* 116;
Karen 145; *Maren* 145; *Margarethe*
145; *Margrethe* 97. 103f.; *Margrethe*
175; *Sille* 93; *Sophie* *113ff.; *Ur-*
sula 104
 Hansen, *Anne Cathrine* 181; *Augusta*
170; *Bartholomeus* 145; *Christian*,
se *Baden*; *David* 29. 116. 135. 186;
Erik 94; *F.* 128. 189; *Fr. (de Lilien-*
dabl) 181; *Hans* 95. 145. 176; *Ja-*
cob 60. *181ff.; *Jacob* 135. 136;
Jean Georg 182; *Johan* 82; *Johan*
95, 145; *Marie Elisabeth* 182; *Niels*
94. 144; *Peter* 140; *Peter* 82.
Haquinus, magister 162f.

- Harcks, Dorothea og Elsebe Andersd.*
 145
Hardenberg, Eiler 71
Harmen, se Gertsen, Herm.
Hartmann, J. P. E. 123
Hedkarls, Dorothea 176
Heegaard, Anker 157
Heindricks, Rolefjen 93
*Heinemark, Anne, Birgitte, Catrine,
 Crestence, Marie, Margrethe* 145;
Birgitte 94; *Jonas* 94. 145
Heise, Chr. Fr. 169
helgen, se Sankt
helbest 42
Hellesen, fam. 179
Helliglegemsalter 72; *-sjæles alter* 72;
-trefoldigheds alter 72. 130; *-tre-
 foldighedskapel, se trefoldigheds-
 kapel*
Helsingborg se St. Maria kyrka
Helsingør Jernskibsværft 151; *- Ma-
 rineforening* 142; *- Sparekasse* 133.
 151
Helsingørs jomfru se spir
Hemmersam, Wilh. 126
Hendrich von Münster 27
Hendrik maler 118. *119
Henrik romer 70
Henriksen, Willum (Rosenvinge)
 175
Herholdt, J. D. 32. 36. 37. 54. 58.
 60. 123ff.
Herlufsholm 105
*Herman stenbugger, se Gertsen,
 Herm.*
Hermansd.. Fmmeke 93
Hessel, Tilliken Didriksd. 94
Hessler, Math. 76
Hestemøllestræde 105
Hoffmeier, Casp. 167
Holck, C. J. 142; *Eiler* 102
Holger maler 70
Holgerson, Jacob 94
Holm, Engelbr. Olsen 178; *Jens* 135;
Svend S. 168
Holme-Olstrup 76
Holst, Janike Johansd. 145
Holstein, Herm. Hansen 94
Holtzmann, Fr. 162; *Job. Barth.* 158.
 160
Hornbech, bofbygm. 37
*Hospital, Helsingør, se Vor Frue
 kloster*
hovedskib, se midterskib
v. Hoven, Hans 93
Huitfeldt, Poul 71
Hunnius, Chr. 141f. 188
husaltre 74. *80f.
Hutzinge, Chr. Günther 95
hvidtning 64. 66
brævling 21f. 64ff. *119. 154ff.
Hybens, Willem 186
Høeg, Elisab. 102
højskibsmur 56f. 61. 155f.
Ibn, Anna Clausd. 95. 145
indgang, hoved- 45f.; *se dor, portal*
indskårne navne 90ff. 121
indtægter, kirkens 173. 190
inventar 67ff.
inventarier 165ff. 170f.
Ipsen, Peder 21. 150
Islandske komp. 34. 40. 46. 50. 102.
 120
Iversd., Anna 94
Jakob VI 67
Jacob (Aagesen) guldsmed 166
Jacobsd., Birgitte 145. 176; *Chatrine*
 95; *Margrethe* 84. 86
Jacobsen, Erik 95; *Tommens (Thomas)*
 175
Jansen, Claus 96; *Jost* 136
Jaspersd., Lisbet 94
Jens klokke 173
Jensd., Ane 175; *Anne* 145; *Karene*
 93; *Kirstine* *113ff.; *Maren* 145
Jensen, Hans 93; *Johanne* 79. 83. 96;
Kirsten 83; *Lauriis* 83. 96; *Mogens
 (Skriver, adlet Rosenvinge)* 72.
 165; *Morten (Rosenvinge)* 94. 175
Jesper snekker 98f. 106ff.
Jespersd., Helle 141
Jochumsd., Magdalene 179
Johans, Jürgen (Kramer) 94
Johansd., Alhed 95. 146; *Dorothea
 (Bøgevad)* 94; *Jannike* 95; *Kirstine*
 95; *Margrethe* 93
Jonsen, Simon 95
Jostd., Barbara og Maria 146
Justesen, Peder 179
Jürgensdøchter, Abelge 94

- Jørgen maler* 21. 70; – *sejermester* 151
Jørgensd., Anna Catharine 61. 176; *Dorothea* 145; *Margareta* 94
Jørgensen, Lorens 76ff.; *Michel* 82
kalkemaleri 70f. 118. *119
kanonkugle 86
kapitaler, kirken 190ff.
Karlsd., Dorothea Hedvig 176
Karmeliterhuset 105
Karstens, Lambert Dan. 120ff.
katekismusprædiken 114
Kem(m)er, Hans 158
Kierurt, Hans 167; *Johan* 167. 176
kimning, se *ringning*
Kirchman, Claus Hansen 179
kirke-blok 138ff.; *-grime* 42; *-gård* 40f. 42; *-hal* 24; *-plads* 40ff.; *-skibsmode*l *142ff.; *-skibsprocession* 133. 142; *-stole* se *stole*; *-væрге* 86. 192
kister (til opbevaring) 85. 87. 133; (*lig-*) se *begravelse*
Kjørboe, Aug. 133; *Ellen* 169
klenodier 165ff.
Klieme, Sophie Magd. 182
klokker 51. 152ff. 157ff. *161. 162ff.; *i kirkerummet* 126
klokketol 150. 151. 157
klosteret, se Vor Frue kloster
klostre i Hjør. 10
Knieper, Hans 22. *25
Knudsd., Anna 95
knæfald 80
Koch, arkitekt 146
komedie 96. 119
kommunikanttavle 136
kongestol 98
kor 15ff. *20. 56. 70ff. 132. 155; se også *sangkor*
kor-gitter 87ff. *89. *91. *139; *-pulpitur* 92; *-stole* 74. 95. 148
Korn, Valentin 93
Krabbe, Mogens 71; *Tyge* 71
Kragen, Viis 30
Kramer, Jürgen Jobans 94
Krause, Ananias 104
krig 17. 86. 112f. 129. 154
Krogen se *Kronborg*
Krogerup 113
Kronborg 10. 14. 27. 29. 30. 67. 74. 86. 90. 96. 98. 102. 105. 106. 112. 120. 124. 129. 146. 151. 158; – *ladegård* 102; *-sammensværgelse* 112f. *krucifiks* *89. 96
Kruse, Hans 93. 131. 136. 175. 178; *Johan* 94; *Sille Hansd.* 131
van der Kula, Arent 71
Kunis, E. 83. 130
krarterklokke, se *ragteklokke*
kvinde-indgang 8. 12. 16. 19. 53. 55. 130. 132; *-side* 101
Koster, Drude 182
v. Laack, Jost Hinr. 95
Lambert stenhugger 30. 52. 70. 149. 151
Lamberts, Johan og Simon 146; *-datter*, *Maren* 146
*lampear*m, se *lysearm*
Landskrone 5. 21
Lang, Jochum 176
Langberg, Anna Christensd. 93. 145
Lange, Jakob 176; *Peder Rasmussen* 132. 175. 178
Larsen, Anders 93
Lassen, Hans 71; *Sophie Amalie* 181
latinskole 21. 92. 96. 105. 121
Lauersen, Anders 93
Laurits orgelmester 118
Lauritsd., Anne, Birgitta og Inger 176
Lauritsen, Frans (Skriver) 95. 141. 146ff. 159. 165f. 170; *Hans* 64; *Leonardt (Grøtcher)* 93; *Peder* 93; *Rasmus* 165. 175
Lejel, familien 72. 99. *113ff.; *Alexander, Frederik og Ingeborg* *113ff.; *Frederik* *113ff. 135. 186; *Sander* 114
lektorium 92
Liebe, J. 122
lig 66. 141. 180. 181; *-kapel* 141; *-kompagni* 82. 146. 167; *-sten* se *gravsten*
Liim, Laur. Madsen 94
de Liliendabl, Fr. Fritz 181; *Fr. Hansen* 181
Lindberg, Andreas 167
lofter 154ff.
Lorentz, Johan (sen. og jun.) 120
lotteri 32
Lucas snedker 74. 80. 87. 95. 98f. 135

Lucht, David 176; *Karen* 176
Ludolf, Conrad 168
Lund, Louis 169f.; *Niels Larsen* 179
Lundehave 29
Lutber, Martin 129
Lübeck 120. 158. 163
lygter 142. 152
Lym, Jonas 180
Lyngsøe, Jørgen Petersen 168
lyse-arme 83. 110. 127. 133. 134;
-kroner *69. 82f. *89. 97f. 130;
-piber 100; *-stager* 79. 84. 126. 136
lægmandskrucifiks *89. 96
lægter, se orgellægter
Lønborg, Christopher *41
løv, grønt 100
v. d. Maase, Frederik 181
Mads klejnsmed 133
*Madsd. (Rosenvinge), Karen og Kir-
 stine* 145
Madsen, Eggert 80. 82; *Jeppe* 21; *So-
 ren* 94
Magnus-Petersen, se Petersen
maje kirken 100
mands-indgang 8. 60. 137. 141; *-side*
 101
Marcussen & Søn 122ff.
Martensd., Dorothea 98
Matbias orgelmester 120; – *soldat* 171
Matbisen, Jesper 98f. 106ff.
Mauritzd., Mette 71
mellemgulv, se midterskib
Melvin, David 84. 86. 93. 131. 187
messebagel 81. 170ff.
Meyer, Anders Jensen 178; *Hans* 102f.
 186
midterskib *69. 96ff. 100f. 174
Mikkelsd., Anna 93; *Dorothea* 94. 145
Mikkelsen, Hans 95
Milan, Anna Catharina 182; *Anna
 Friderica* 181; *Anna Maria* 182;
Gabriel 181. 182; *Kirstine Marie*
 181
mindetavle 96. 104ff. *107; *se epita-
 fier*
Mogensd., Bente 175
Mogensen, Henrik (Rosenvinge) 99
Mortensd., Agathe 175. 178
Mortensen, Bendix 93; *Jens* 87ff. 95;
Mads (Rosenvinge) 94. 145. 166;

Willum (Rosenvinge) 108f. 175
Muble, Anna Barbara 83
Munch, Niels Hansen 176. 178
Munisch, Gregers 120
munke-sten 23; *-stol* 148
Mut(h)um, Sara 84. 93. 131
Müllisch, Gregorius 120
Müller, Abigael Maria 176. 182
à Moinichen, Abel 182; *Heinrich* 56.
 182
Møn, Rolof Pedersen 93
Mønbo, Rs. Hansen 86. 168
monstermuring 20. 26. 48. 54. 56
Nationalmuseet 73. 76. 81. 87. 96.
 100. 118. 130. 146. 148. 157. 160.
 171. 189
Neubaus, Daniel Val. 34. 86. 96. 97.
 134. 146. 177; *Joachim Val.* 86
Niels murmester 118; – *smed* 142
Nielsd., Birgitte 175. 178; *Bodilla* 93;
Karen 175; *Karene* 94
Nielsen, Aug. 163; *Azer* 94; *Hans*
 136; *Hans* 30. 170; *Jørgen Rs.* 21;
Peder (Brøgger) 95; *Peder (Aarup)*
 95; *Peder* 129; *Rasmus* 166
Niemau(d), Hans Rasmussen 94; *Jor-
 gen Rasmussen* 176
nisse 150
nordsiden 52ff.
nummertavler 83f.
nygotik 2. 124
Ole snedker 118
Olesd., Pernille *113ff.
Olsen, Anders 175; *Niels* 175
Olufsd., Birgitte 94
ombygning 15ff.
organist se orgel; -bolig 44
orgel 118ff. *125. 155; *-lægter* 63.
 118. 121. 122f.; *-pulpitur* *65. 125
Orsleff, Peder 85. 121. 138. 141f. 198
v. d. Osten 33
Otter, Jacob 166
Otto, Statius 103. 113. 186
Owen, Martinus 95. 145; *-datter,
 Anna* 145
Ovw, se Owen
Oxe, Johan 12ff. 72; *Peder* 14. 71
Oxerne 130; *-s kapel, se trefoldig-
 hedskapel*
Oxelberg, F. 123

- paramenter* 170ff.
Peder (Peter) maler 70; *murmester* 28
Pedersd., Anna 93. 138; *Anna* 94;
Anna 95; *Dorthea* 140. 178; *Kir-*
sten 95; *Kirsten (Svenske)* *110ff.
 175; *Maren* 93; *Marine* 97
Pedersen (Petersen), Carl 151; *Ca-*
tharina Maria 182; *Christiern* 174;
David 167; *Hans* 162. 170; *Isak* 97;
Iver 97; *Jens* 93; *Jens, se Grove;*
Johannes 176. 182; *Lars (Laurids)*
 82; *Magnus* 117f. 128. 189; *Morten*
 85. 175; *Oluf* 135; *Oluf* 176; *Ro-*
lof (Møn) 93; *Søren* 96
Pedersens, Chatarina Rolof 93
penge-kiste 87; *-tavler* 140
pest 17. 128. 137. 140
piller 63f.
Piper, Catrina Hansd. 95; *Hans* 94
Ployart, Christiane Soppia 182
Pontoppidan, I. S. 142
Pop, Hans 129. 132
portal 45f. *47. *48ff. *49. *53ff. 61
portrætter 128. 187f.
Povl maler 64; – *murmester* 21
Povlsd., Bente 93; *Bente* 141. 146.
 166; *Ellen* 175; *Maren* 176; *Mar-*
garet 175
Povlsen, Hans 108
primklokke 162
prædikestol 106ff. 171. 175. *202
prælatisstol 95. 148
præste-portrætter 128. 187f.; *-stol* 130;
-værelse se sakristi
psendobasilika 24
puder 101
pulpiuover 101f. 122. *125
Ramus, F. H. 122
Rasch, Dorrit Mortensd. 116ff.
Rasmusd., Ingeborg 95; *Mette* 95
Rasmussen, Laur. 96
Regelsen, Rasmus 84. 86. 94; *Vincent*
 110
regnebræt 136
regnskaber 190ff. 198
Reiman, Hans 104
rejsegilde 52
reparationer 36f.
Rensch, Drude 182; *Jobs.* 182
v. Rbeder, Anna Barbara 180
Rhoed, Laur. Christensen 97. 103f.
 181. 187
riffelmaleri 83
ringning 154. 157ff. 163f. 173
Rode, Dorothea 113
Rold, And. Christensen 176
romansk kirke 8ff. *11. *16. 52f. 128.
 130. 132. 148. 155
Rosendabl, H. C. 34. 68. 96. 97. 103.
 106. 109. 113. 116. 117. 127. 128.
 131. 134. 136. 141. 189. 198f.
Rosenheim, Jens Nielsen 176; *Ulrik*
Chr. 176
rosenkransalter 72
Rosenkrantz, Holger 71
Rosenow, Hans 158
Rosenstand-Goiske, Ingeborg 180f.
Rosenvinge, se under familienavnet
Roskilde domkirke 15
Rostgaard, Frederik 113. 181; *Hans*
 87. *110ff. 175. 181. 187
rudemaleri 67
Rumbert von Köln 28
rytterspir, se tagrytter
vogelseskar 166
rådhuset 28. 29. 95
„rådsens stole“ 99
Sachs, Anders 135f.
Sadolin, Karen Hansd. 176. 178
sakristi 19f. *21. *35. *54f. 132f. 155
salmebog, Guldbergs 85f.
salmenummertavler 83f.
Samsing, Peder 97. 186
sangkor 105. 126
St. Andreas 72
St. Annagade *43f. *153; *nr. 6* 44.
 *152f.
St. Anna rotunda 82
St. Catharina alter 72
St. Gertruds alter 72. 127; – *gilde* 72
St. Jacobs alter 72
St. Jørgens alter 72
St. Maria kyrka, Helsingborg 22. 34.
 71. 98. 118. 120. 186
St. Marie kirke, Helsingør 24ff. 26.
 30. 38. 44. 66. 76. 86. 92. 93. 94.
 95. 104. 108. 114. 120. 124. 128.
 140. 158. 170. 180. 186. 187
St. Marie Magdalene alter 72
St. Ninianus 72f. 114

St. Olaigade 42f.
St. Olav (Oluf) 15. 38. 40. *46ff. 71.
 72. 82. 90. 100. 142. 158. 170.
 *194. *omslag
St. Peters abbedi, Gent 159f.
St. Rochus alter 72
St. Ursula alter 72. 165
St. Vincentius 72
Saxzen, Andres 135f.
Scheer, orgelbygger 122
Schelderup, Mads Madsen 176. 179
Schroder, Anna 83; *Johannes Hansen*
 83. 137. 178
Schumacher, Gert Albertsen 85. 130
Schwartz, Jonas 85
Scota, Helena Arratt 94
Scotus, Jobs. Math. 94
Sebested, Hannibal 182; *Peter* 182
Seidelin (Seideler), Mikkel Jørgensen
 82
siddepladser, se stole, pulpiturer
side-altre 71ff.; -*skibe* 66f. 128ff.
 137ff.; -*skibslofter* 155f.
signet 170. *194
Simonsd., Anne 61. 178; *Margareta*
 95. 145f.
Sinding-Larsen, Kristofer 133
Sinnesd., Birrete 175
Siwertsen, Chr. 181
skab 85. 136
Skave, Kirsten 105
skibsbro *25. 138
skjoldefrise 70f.
skole se latinskele
skotsk våben 67
skotter 67. 72. 84. 94. 114. 131
Skovgaard, Hans 71; *Joakim* 146
skriftestol 129. 135. 141
Skriver, se efternavnet
Slangerup kirke 23. 28
Smede, Annike tor 102
Smith, Karen Hansd. 178
snedkerlar 106
Snerdisch, Caius 119
Sodenæs, Hans Pedersen 179; *Peder*
Jakobsen 179
sognet 38f.
solor 34f.
Sophia, dronn. 28. 29; - *Amalie,*
dronn. 79. 88. 90; - *Hedevig*

(Monbo) 86; - *Magdalene, dronn.*
 121
sort tavle *137ff.
spir 29. *30ff. *31. 52. 60. *153.
 154. 191f. *omslag
Springporten 60
sprinkelværk 73. 87
spøjtehus 40
spyttebakker 100
spøgeri 42. 134. 150
Stadt (Statz), Susanne og Torben 182
van Steenwinkel, Oluf 112
Steffensd., Anna 94
Sten se Stben
Stengade 40 176; 50 84; 55 148; 64
 181; 66 12. 14; 74 114; 76 29. 116
stenbuggere 27ff. 87. 116
Stevalins, Christine 94
Stben, Hans Christensen 96. 128f. 165
stifterfigur 74
Stilling, ark. 42
stole 83. 92. 98ff. 129. 134ff. 137
Storck, H. B. 32f.
stormklokke 157. 158f. *161
Strachon (Stracken), Jacob 94
Strandgade 55 29; 85-87 86
strandvasker 72
Stuwe, Sophie 181
støttepiller 24. *47. 50. 57
Sureau (de Rosier), Johanna 179f.
Sraves, Margrethe 71
Svenske, se Pedersd., Kirsten
Svendsen, Louis (og frue) 83. 169.
 170; *Poul* 179
sydsiden 60ff.
særkalke 170
solv, kirkens 165ff.
sølskab 85
Sørensd., Maren 95
Sørensen, Anders (Andres) 93. 138;
Lauritz 61. 176
tag 22. 34. 57. 154ff.; -*rytter* 16. 24.
 *35. *55. 57f. 154. 162ff; -*stol* 37
talerstol 130
tavle, sort *137ff; *til indsamling, se*
pengetavler; -penge 140
Thomesen (Thomassen), Claus 93;
Jens 94; *Johan* 94
Thomsen, Willum 166
Thorschmedes, Annike 102

- Thorsen, Daniel* 93
Thrane, Mogens Cbr. 140
Tieg, Robert 176
Tigesen, se Tygesen
Tikob kirke 8f. 162
timeglas 110. 136
Tinkerup (Tinkarp) 27. 34. 61
tinsager 166. 168
Todesd., Maren 94
Tolder (Toller), Jens Nielsen 176;
 Niels 176
tolvklkke 157. 160ff. *161
Topp, kantor 157
tralværk 87ff. 121. 145f.
trappetårn 12. *17. *48ff. 54. 62. 132.
 150. 155.
trefoldighedsgilde 15. 155
trefoldighedskapel *12ff. *19. 26.
 *47. *53ff. 92. 129f. 155. 179f.
Trenker, Thomas 136
triforieblandinger 64. *65. 66. 155.
 156
Trolle, Herluf 71. 80f. *98ff. 104ff.
 170. 186; *Jacob* 71
Truelsd., Barbara 94. 175
trækbul *65. 66. *119. 154. 173
Troner, Marine Christoffersd. 93
Tvede, Kitty 80; *Sophie* 130. 170
Tyge snedker 70. 92. 101
Tygesen, Niels 175
tysk kirke, se St. Marie kirke
tårn 12. *13. *18. 22f. *25. 32. *35.
 *47. 48ff. 62. 149ff. *153. 157ff.
 191f. *omslag; -*dør, se dør; -rum*
 62. 178; -*trappe* 30. 52. 62. 149;
 -*vægter* 152f.
Ulfeldt, Corfitz 71
Ulfstand, Gerdt 71
Unmack, Wilb. 32. 59
ur 30. 50. 126. 151
Urne, Lave 15
urskiver 151f.
Waddell, Alexander 93
Wagbevens, Georg 159
vagt klokke 157. 159f. *161
valfartskapel se trefoldighedskapel
varmeanlæg 54. 133
Warming, Agnete 80
Wederborn, Mette 133
von Weelen (Wehlen), Jorgen 131.187
vejrfloj 52. 58
Velbauer, Math. 94
ventilation, se trækbul
Veronikas svededug 102
Wesling, Friderica 181
Vestervang 39. 167f.
vestgavl 12. 18f. 22. *45ff. 150. 154
vestibule 62f.
vestside *45ff.
Viborg 140. 178
Widow, Robert 105
Wilde, Birthe 182; *Tewis* 182
*Wilders, Anna Cathrine, Barbara, Cille,
 Helle, Lucas og Margrete* 145f.;
 Johan 95. 122. 127. 145f.
Willumsd., Birgitte (Rosenvinge) 94.
 145; *Catharina (Karen)* 175. 178;
 Mette 175; *Ursula* 141
Willumsen, Berent 94; *H.* 151; *Wil-
 lum* 175
Wind, Anna 71
vindeltrappe, se trappetårn, tårntrappe
vinduer 45. *47. 50. 56. *58f. 61.
 67. 84. 121. 127. 149
vippefyr 117
Wogen se Wov
Vor Frue kloster 10. 26. 37. 73. 140.
 165. 170
Worsaae, J. J. A. 160
Vos, Peter 105. 106
rotivgave 98. 138ff. 144
v. Wov, Werner 95
Vroom, Cornelis *31
Wulff, Anthon 179
Wæwer, Clara 79. 172
Wøldike, Andreas Pedersen 140f. 178
våben-bus 27ff. 33ff. *47. 60f. 86.
 141f. 156. 178f.; -*mærker* 70f.
 *98ff.
Ystad 30
Ziglefelt, kirurg 181
Ølstykke, Anders Jensen 176
oresunds-stil 186; -*told* 10. 138f. 188f.
østgavl 155. 156
østside *58ff.
Aagesen, Jacob 166
Aagaard, Laur. Christensen 102. 128
åremaling 68
Århus domkirke 122
Aarup, Peder Nielsen 95

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Indledning</i>	5
<i>Kirkens bygningshistorie</i>	
Middelalderen	8
Ombygningen	15
Våbenhus og spir	27
Reparationer	36
Navnet	38
Sognet	38
<i>Rundgang udvendig</i>	
Omgivelserne	40
Kirkebygningens vestside	45
Nordsiden	52
Østsiden	58
Sydsiden	60
<i>Rundgang indvendig</i>	
Indgangen	62
Kirkens indvendige arkitektur	63
Kirkens inventar	67
Koret	70
Korets hvælv og mure	70
Altre	71
Altertavlen	76
Alterbordet	79
Alterskranke og knæfald	80
I koret	80
Koret – sydlige sideskib	84
Koret – nordlige sideskib	86
Korgitteret	87
Hovedskibet	96
Stolestader	98
Prædikestolen	106
Orglet	118
Nordre sideskib	128
Trefoldighedskapellet	129
Sakristiet	132
Stolestader	134

Søndre sideskib	137
Våbenhuset	141
Dåbskapellet	144
<i>Kirketårn og kirkelofter</i>	
Tårnet	149
Lofterne	154
<i>Klokkerne</i>	
I tårnet	157
I tagrytteren	162
Den daglige ringning	163
<i>Kirkens klenodier</i>	
Sølvtning m. m.	165
Paramenter	170
<i>Begravelser</i>	173
Gravsten	175
Gravkamre	180
Epitafier	184
<i>Kirkens kapitaler</i>	190
<i>Slutning</i>	193
<i>Tidstavle</i>	195
<i>Kilder og henvisninger</i>	197

Prædikestolen i St. Olai kirke, hvorfra kirkens præster siden 1568 har forkyndt evangeliet. Fot. H. Hauch.

DENNE ÅRBOG FOR 1959
ER UDGIVET PÅ
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE
AF L. C. JENSEN, KNUD KLEM, H. RING
OG JØRGEN PAULSEN